A 348
III.

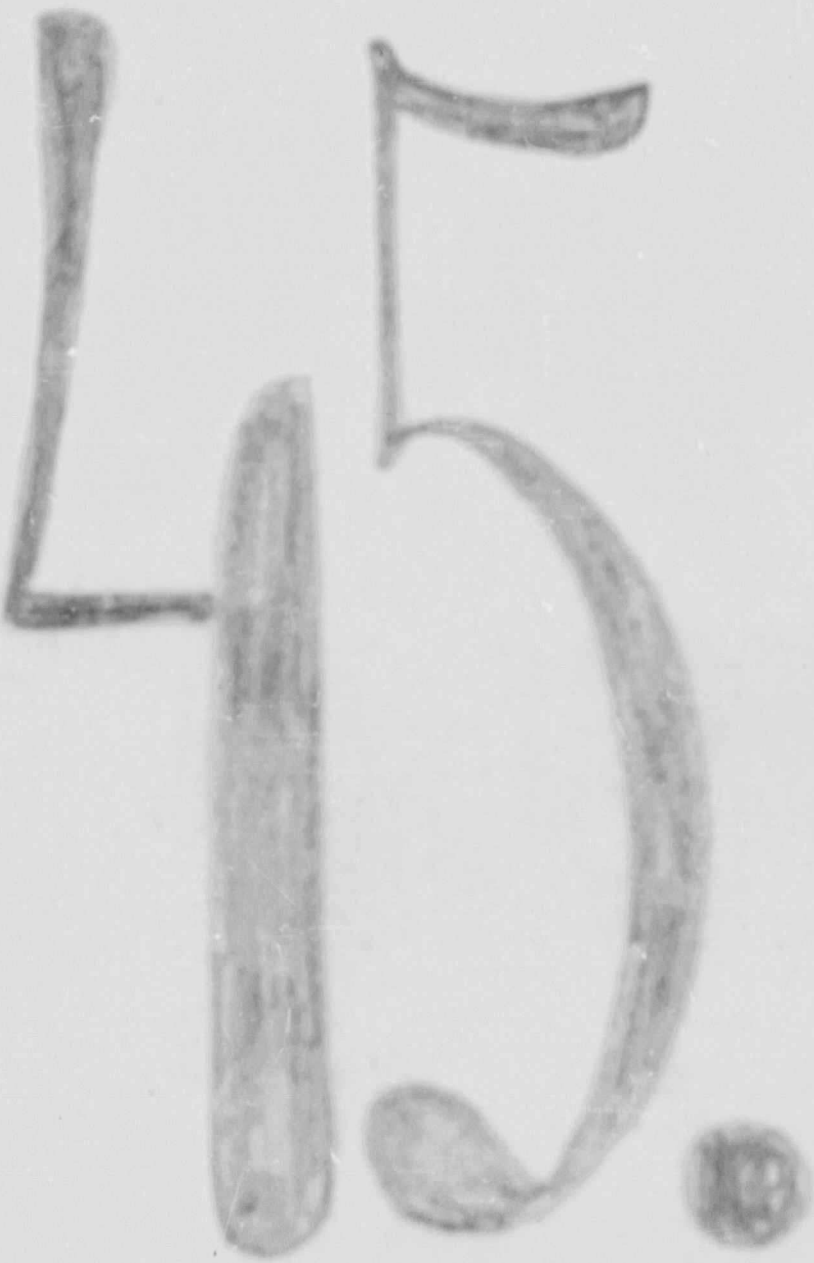

Lipsius (Justus)

Justus Lipsiusnak az
állhatatossagrol irt két köny-
vei
Debreczenben, Fodorik Menyhárt, 1641

Kovár, Egyetemi könyotár 2194 sz.

Pro me & meor hunc libellu
Emij Allæ Iuliæ in Nundinis
Die 29 Septembr. nempe Die
Sanctij Michaelis Archangelij.
Georgius Tatrosj Bolgarstagij
Coronensis p 45. Pro d 75.
Dum fecissent Pacem. & advenit
e bello Illustrissimus ac Celsissimus
Princeps Dnus Dnus Georgius
Kalocij. Princeps noster Clementissimus
Det Deus vitam longam sibi
et nobis in bona Pace.
Dum spiro spero:

[illegible]

Ex Josephi Kurtany

Com. Parant. 27694

die 16 July 28

Constantia [illegible]

[illegible]

Quod volo non possum quod possum nolo [illegible]

Tofalui Josefe. 1782.

4. Martii Ujvári ajándéka.

IUSTUS LIPSIUSNAK AZ ALHATATOSSAGROL IRT KET könyvei.

2194

Kikben sökeppen (Lipsiusnak és Lángiusnak) és közönseges nyomorságokban valo beszélgetesek foglaltatik.

Mostan

Magyarra fordittattak

LASKAI IANOS által.

DEBRECZENBEN,

Nyomtatta FODORIK MENYHART, AN. 1641.

Successit Francisco Bányai Ao 1728.

ERDÉLYI MUZEUM KÖNYVTÁRA

NEMZETES VAI PETER URAMNAK, &c.

Nékem bizodalmas jo-akaro Uramnak, à Mennyei Urnak bőseges áldását jo-egességes hussu ęlettel kivanom tista sivből.

NEMZETES, Nékem bizodalmas jo-akaro Uram.

EN miólta à tudományoknak nemesseb reszeit, egyszer-is masszor-is az alkalmatosságok szerint szemlélem; eszembé-vettem azt, hogy azok fáradoznak leg szebb es hasznosb dolgokban, kik az nemzetsegeknek eggyik helyből másba-valo költőzesit, az országoknak es birodalmaknak kezdetit, nevekedesit, es hirtelen-valo változásit

avagy romláſit, à meg-lett dolgokbol ki-ſedegetik es kőzőnſegeſsé teſik. Mert bizonyára valami ez életben meg-tőrtenhetik, jónkra, gonoſunkra; elő-menetelünkre, romláſunkra: mind azokat, mint egy aczel tükőrből, világoſsan eſsünkben vehettyük à meg-lett dolgokbol. Ugyan-is ez egy fő végre néztek eleitől fogva ſok nevezetes emberek; kik avagy réſzek ſerint az Nemzetſégeknek, avagy kőzőnſegeſsen minden Népeknek kezdetit, virágzáſit, es veſedelmit világ terétetſetől fogva le irták: hogy lenne à honnet ki-ki kőzzűlünk magának avagy Respublicájának javára tartozó tanúſàgokat Vehetne; es hogy lenne à kiből eſsünkben vehetnők, micsoda dolgoknak ſokot gyalázatos kezdeti, es nyomoruſágos vége lenni. Mi-keppen az csekély tengereknek veſedelmes fővenyi kőzőtt, azok evezhetnek békével által,

tal, kik azokat mint-egy úyjal mutató jegyekre vigyáznak: úgy ez életnek háborulágos tengerén, azok végezhetik-el bodogul es álzok végezhetik-el bodogul es álhatatoſsan életeket, kik az eleve meg-tőrtent dolgokbol, oly egyenes útat kereſnek magoknak, à kinek ſől ſem jóbra ſem balra (à mint ſokunk ſollani) nem hanyatolnak. Ez világhi ſámlálhátatlan ſok Nemzetſégek kűzzűl, eggyet emlitek, amà ſent Népet, à Sidoknak Respublicáját. Kinél úgy hiſsem ſoha ég alatt ſenteb, ſem jó példákkal bővelkedőb nemzetſég nem vólt. Envelkedőb nemzetſég nem vólt. Enek fűdálója vólt ő maga à Mēnyeinek fűdálója vólt ő maga à Mēnyeiur: első Vezére amà nagy Moyſes. Kinek hadagyſágában micsoda jókkal nem bővelkedtek? Ægyiptomnak minden gazdagſágát el-viven; azō népnek, kit annak-előtte rettenetes nyomoruſágokkal ſolgáltak, minden magok fáratſaga kivűl-valo veſedelmét, győnyőrkődő ſemek-

kel

kel nézték; es à kin csudalkozunk à mélységes tengert száraz lábbal nyomdosták. Sok ideig-való buydosások útán, à mely földön öket az Istennek kegyelmessége meg-telepitette; annál bodogbat, es akarmi fele jókkal gyümölcsözöbbet, è széles világ sem mutathat. Törvényinek regiségeröl ha szóllunk, Lycurgusnak, drákonnak, Sólonnak, Zálencusnak, az Lócrus-belieknek, es más regi törvéy ki-adóknak mindé dicsekedések hasontalá. Az Istени Tiszteletben-való szentsége, oly régi, oly messze ki-terjett; hogy azt szintén Adámtúl, à szent Atyáknak mint-egy kezröl-kezre adása által, tökelletesen vették, sok száz esztendökig tiztán meg-tartották: es végre az Mesiásnak uy Testamentombéli Anyaszét-egyházára fogyatkozás-nelkül által-származtatták. Külömbségét csak az mód tésen benne, az idök szerint. Mely kedves

vólt

vólt penig Isten elött è Nép, csak ez egy-is elég bizonsága: hogy az emberek Idvessége ebböl akart születtetni. Immár à hadakozásban-való jó szerencséröl mit mondgyunk? Bizonyára vitézségek ebböl-is megh tetsik: hogy ök szám-ki-vettettek, es Ægyiptomból ki-üzettettek léven, az sok buydosások, es negyven esztendeig-való nyomoruságok miatt, tellyességgel el-vánsorodván es erötelenedvén az Arabiai pusták ban; mindazáltal egés Cananæát, kiben erös hadakozó népek laknak vala, kevés idö alatt meg-holdoltatták. Minek-utánna à kövül-való nézetségeket követvén, Királyoktúl akartak igazgattatni, s-az után-is à Hásmonæus Léviták idejében; gazdagsággal, jó-hirrel-névei, gyözödelnekkel, egy nemzetségnél sem vóltak utolsobbak. Nyilvá tudgyuk, hogy Nagy Sándor örömest élt az Sigok vitézségével è Világnak meg

hol

holdoltatáſában. Az Rómaijak-is barátſágokbán fogadták őket. Látod azert è Népnek nagy jó ßerencséjét, es csudálod. Láſsad es ßánnyad hallatlan veßedelmit-is. Nehéz meg-eméßteni à nagy bodoghſágot. Es mikor à Sidóſág-is az ő kebeleben munka nelkűl folyó előmeneteltűl meg-csemerelvén, à bévett ßent Tißtelettűl el-fajúlt, es az bálványozáſra vetemedett vólna; ſeregenkent rohantak ő reá à romláſok. Az Birák idejeben, néha eggyik, neha máſik Nemzetſég vitetett à pogányok fogſágában: néha egy-más kőzőt-való polgári vér ontáſokkal ferteztettek magokat. Az Királyok birodalma alatt haſonlóképpen vólt dolgok. Mert Oſeás Király idejében, az egéß tiz Nemzetſég el-viteték Salmanaſsártúl Aſſyriának királlyátúl; es Párthiában, Indiában, Szerecsen Orßágban es Colchos ßigeteben el-oßlattatván,

ſoha

ſoha tőbbé azok Pálæſtinában meg ſem tertek. Annak-utánna à ket Nemzetſég-is el-vitettetett Nabugodonoſortúl Babyloniában: noha ezek idővel vißßa-jőttek Eſdráſsal Iéruſálemben. Végezetre (mert nem akarok bő beßédű lenni) è két Nemzetſég-is az Római birodalom alá vettetvén, mikor ſok engedetléſégivel, párt-űtéſivel, es vißßa-vonyáſival utólſóveßedelmekre ingerlettek vólna à Romaijakat; Tituſtúl tellyeſséggel el-tőrőltettek. O jó ISTEN! látott-é valaha az fęnyes nap ennél nagyob romláſt? mellyet nézvén Titus kőnyvező ßemekkel fel-foházkodott, es ßidalommal illette à kik è nagy veßedelemre okot adtak vólna. El-veßtek azért nem egy halállal: és ha kiket végre bennek à győződelmeſnek kegyelme ęletben meg-tartott-is, minden főnélkűl maradván, mindé hatalmoktúl végképpen meg-foßtatván, è ßé-

les vi

les világnak határira el-oſlattattak. És immár nevezhetz-é nekem oly marokni nemzetſéget, oly kicsiny tartománt avagy orſágot, kiben ez nyomorúlt nép nem találtatnék? alig hiſem. Es bizonyára csuda itéleti ez à nagy Iſtennek; hogy az kiket ennyi áldáſokkal, illyen hatalõmal, népeké-való uralkodáſsal, minden nemzetſégek felett magaztalt vala: mind azokat õ raytok átokra, becstelenſégre, ſidalomra, rettegéſre forditván, è ſéles fõld lakoſinak lábai alá vetette. Es azek mind igy következtek. S-Kerded; mi képpen juthatunk ezeknek tudáſára? az meg-lett dolgoknak olvaſáſából. Kerded azt-is; mit haſznál è fçléket? értenünk Rövid ſóval: hogy ennyi ſok romláſokbol es változáſokbol megh-intettetvén, à mi raytunk meg-történhetõ veſedelmek alatt ALHATATOSSAGOT tanúllyunk fel-öltözni,

Emlithetném itt továbba amaz emberektûl fundáltatott Négy birodalmakat-is: az Aſſyriuſok, Perſák, Görögök, es Romaijak, Monárchiáit. Es fõ-képpen ez utolſot: kinek fundáláſa elõtt mi-némû jó ſerencséi, tekintetes elõ-meneteli, nagyſágos gyõzõdelmi vóltak; tudgyák à kik valaha csak távoly láttákis à Romai Hiſtoriákat. Tudgyák micsoda változáſok által ſállot à Fõ Rendek igazgatáſa Egy emberre. Mely dologban én nem csudálom, hogy amà Nagy Pompéus meg-gyõzettetvén Pharſalumnál Iúlius Cſáſártúl, es Mitylénében futván, betért Crattippus Philoſophushoz, es azt disputálta vele, ha vagyon-é Iſteni-gondviſelés? tudni-illik kételkedett abban: mivel õ lévén à jóbbik ſelnek Hadnadgya, mindazáltal meg-gyõzetett vólna. De nem emelte vólt fel ſemeit Pompéus az Iſteni-rendeleſre: es nem vehette e-

esében, hogy vannak az birodalmaknak el-kerülhetetlen végei; es hogy immár akkor kellett à Romai Respublicának egy ember birodalma alá vettetni. Ha könyvet es néajanló-levelet akarnék irni; el-fogyhatatlan példáit találnám-fel è változásoknak, es az országok s-birodalmak romlásinak. Fel-járhatnám elméммel egés Asiát, Europát, Africát; es ez földnek nem kisebbik részét, az Uy világot. De Lypsiussal csak Europában maradok-meg: es övéle eggyût egy-néhány Tartományoknak es Országoknak vissavonásiból, rövid szóval intem Alhatatosságra az egy-igyûbbeket. Ha azért à dolog kezdetitûl-fogva meg gondollyuk; egés Europának föb es nemesseb részei csak két pártra hasonlottak. Mert à töb Fejedelmek es Respublicák avagy az Franciai, avagy az Spániol Király részére hajolván, imé ez világnak jóbbik ré-

szét

szét hadakozásokkal bé-töltöttek. Okairól ez tarsaságoknak semmit sem szólok; fel-találllya à ki tudakozza. Elég ez: hogy nincsen oly Nemzetség, à ki ez háborusságoknak rettenetes szeleit csak távoly-is nem étenetes szeleit csak távoly-is nem érezné. Nincsen oly kicsiny Fejedelemség, à ki, ha fegyverrel avagy egyéb erövel nem lehet, közelebvaló indulattyával vala-melliyik felt nem segitené. Ez nyilván vagyon, hogy az Romai Pápák-is, kiknek immár Isten megh nem engette, hogy külön ö magok à Nagy Királyokkal úyjat vonhassanak; mindazáltal nē nézik csak henyélve ez közönséges vissa-vonyásokat, hanem ki-ki magában-való indulattya szerint, valamellyik felt javallya avagy kárhoztattya; es titkos kedvezesivel (mert most külömbé ugyan nem-is lehet) az vesedelmeket gerjesti. Közönségesen akarom ezeket meg-jelenteni. Mert miert számlálnám rendel

elö à

elő à kőzel es távoly-lévő vesekedéseket? ály-meg Europának akar mellyik segeletiben, s-meg-látod semeiddel ez lobogo tűzet. Arra mégyek azert à mit az dolog kiván; de csak rővideden.

IUSTUS LIPSIUS àmint egyéb doldokban-is, ez kőzőnseges vesedelmeknek semlelésében messe ki-hatván mélységes itéletinek sényevel; okot vett ez iráſában arra, hogy mind à jelen-valo s-mind à kővetkezendő nyomoruságok alatt nyőgő emberekben, erős Alhatatoſságot gerjesszen. Ezt penig alkalmatosban nem cselekedhette, mint à maga példájából, es à hol sületett s-lakott, Belgiumnak akkori sőrnyű romláſibol. Tudni-illik látta hazájának Belgiumnak éyjeli-nappali vesedelmit. Latta az Olas-orſági Fejedelmeknek egy-más ellen-való tuſakodáſát. Látta Franc-orſágban az Fő Rendeknek fene modgyára

máz-

mázdogaló, es mayd ki-rohanó gyűlőséget. Meg-sűnt vala sintén akkor úgy vagyon vala-menyire az Imperium-béli (kit moſt annak nevezhetűnk) visszálkodás: de vette vólt esében Lipſius, hogy annak nē kicsiny csemetéi maradtak mégfenn, mellyek nem ſokára, s-nagyob erővel es retteneteſséggel-is kezdenének ki-fiatalozni; à kit imúnalmas es ſiralmas semekkel kénseritűnk nézni. Allaſsuk penig Magyar-orſágban Lipſiuſt (mert immár ez könyvetskéjeben Magyarúl-is ſól velűnk:) nem hisem, hog ez iráſát nyilvábban sabhatta vólna reánk, ha sintén jó idejét ez hazában tőltőtte vólna-is el. Mert ez séles Világnak minden Nemzetſégi kőzzűl, mellyiknek vagyon nagyob sűkſége az Alhatatoſságra, mint az Magyar Nemzetnek? Amà le-nyomattatott, el-tapodtatott, minden kűlső társaſág-beli igazga-

táſtúl

táſtúl tellyeſséggel meg-foſtatott, es csak regi nevezetiről meg-iſmertethető dirib-darab népeken kivűl, hazudgyak benne ha nyomorultabbat találs à Magyar Nemzetnél. Ennek régi jó hire-neve, népeket rettentő Vitézi erőſsége, męltoſágos ſzabadſága, csak emlekezetben maradott: Valoſága tellyeſséggel el kőlt. Lappangunk, az ünnön hazánkban-is buydoſunk: es à mi az halálnál-is keſervesseb, im az ſok fęle ellenſég miatt ezennel tolyongva kell ki-kőltőznűnk ędes honnyunkbol. De te Lipſi jőy-elő egy keveſsé: mutogaſd-meg minékűnk hogy mind ezek emberi dolgok; nincsenek raytunk az Iſtének gődgya-viſeléſe-nélkűl; igy kell ezeknek ſzűkſéges-képpen kővetkezni; haſznunkra vannak minékűnk; nem csak mi raytunk es nem uyjonnan történtek; es hogy ezek igy leſznek míg ez Világ leſzen. Vedd-ki ſzivűnk-

ből à

ből à rettegeſt; erősics-meg à nyomoruſágok ellen: es az Alhatatoſságot őncs męllyen à mi elmęinkben. Mert à kiakarja, fel talállya ezeket ez könyvetskében. Hogy immár è levelemet továb ne terjeſszem; Nézetes VAI PETER Uram: Lipſiuſról én reám, en rólam kegyelmedre forditom beſzędemet. Ez kis könyvet Magyarra forditanom, eggyik fő ok vólt, hogy ennek olvaſásával Nemzetemet ez ſok nyomoruſágok közőtt Alhatatoſságra gerjeſszem. Mert ezt bátran igérem mindennek, hogy valaki ez könyvetskét gyakorta es figyelmeteſsen olvaſsa, ha ſzintén immár à veſzedelmeknek közepette vagyon-is, tántorodás-nélkűl meg-álhat à bekeſséges türéſnek-ſzenvedéſnek egyenes után. Máſik vólt, fogadáſomnak bétellyeſitéſe. Mert mikor à felső ęſztendőkben, Iſtennek látogatáſából hirtelen-való veſzedelemben eſtem

vala,

vala, azon orában-is (avagy inkáb ſem-pillantásban) nagy kedveſséggel olvaſom vala ez könyvetskét; à honnét ez kis márhámnál egyebbel nem-is ſabadultam vala megh. Akkor fogadtam vólt ezt Magyarra forditanom: kit azon meg-ſabaditó Iſtenem im még-is engedett. Hogy penig az kegyelmed neve alatt, es à kegyelmed költſégével akartam ki bocsátani, viſelt eggyik ez: mert ez állapatomban à Pogári-társaságban ſenkit kegyelmednel, ſem én előb nem iſmértem (à barátſagnak igaz köteleſsége ſerint;) ſem énnekem akkor többet nem ſolgált, ſ-nagyob jó-akarattal ſem vólt hozzám ſenki, mint kegyelmed: à kit az után-is felőlem máſok előtt érdemem felett tett ſokſori jó emlekezetiből, nyilván meg-tapaſztaltam. Máſik viſelt: hogy à mit Iſten kegyelmedre bő áldaſából külső-képpen ruházott, akar világi joſág legyen az, akar be-

csület

csület es hir-név; mivel azok változók, igen álhatatlanok, es egy ſem-pillantásban el-mulhatnak: hogy mind azokat, à kegyelmedtül vett jó akaratoknak némi-némű meg-fizeteſe helyet, ez forditáſnak kegy. med Neve alatt-való ki-bocsátáſom mal, maradékinál es egyebeknél-is halhatatlan emlekezetben hadgyá. Tudván azert ennek kegyelmed előtt-való kedveſséget, egyebet kegyelmedtül nem kivánok; hanem hogy ez kis könyvet olvaſsa-megh egy-néhány ſor figyelmeteſsen, hátra téven addig ez világi ſorgalmatoſságot: es, hogy engem ez után-is elébbi jó-akarattyábã tarcsa-meg. Kegyelmednek penig Iſtentül ezeket ſivből kivánom: ez nyomoruſágos Hazában virágoztaſsa kegyelmedet, ſivet à raytunk forgó veſzedelmek között tégye álhatatoſsá, elméjét bölcseſséggel ruházza-fel, es tarcsa-meg ſokáig kedveſsen; az

maga

AJANLO LEVEL.

maga ſent dicsiretire, es máſokkal kőzőlhető ſűkſéges ſólgálatra. irtam Nyir-Báthorbá, Szent Győrgy napján, 1641 eſtendőben.

Kegyelmednek
jó-akaró ſolgája
LASKAI IANOS.

IUSTUS LIPSIUSNAK AZ ALHATATOSSAGHROL-IRT ELSŐ KŐNYVE.

I. Reſ.

Elől-jaro beſséd es bé-vitel az Alhatatoſſagra, iſmet rővid panaſſolkodas à Belgak viſſſa-vonaſirol.

EZ előtt egy-néhány eſtendővel mikor Német-Béts felé mennék, kerűlvén hazámnak viſſa-vonáſit; ugy igazgattattam Iſtentűl, hogy útambol ki-ternek Leodium várasban, mely az úttúl ſincsen meſſe; és à kiben barátimis voltak, kiket ſokáſombol és ſeretetemből indittatom vala kőſőnteni.

Azok között vólt Lángius Károly, ki (csalárgsagh és negédseg-nelkül mondom) à Belgák között leg-jobb es tudósb ferfiu. Ki mikor engem fállására fogadott vólna; nem csak minden náyjafsággal és jó-akarattal vólt hozzám, hanem oly befedekkel-is éltetett, mellyek hasnomra fót örök idveffégemre vóltak. Mert ő vólt az à ferfiu, ki meg-nyitótta az én femeimet, el-törölvén egy-néhány vélekedéfeknek kódos fetétfégét, ő volt, ki útat mutatott, mellyen egyeneffen juthatnék, hogy Lucrétiufsal fóllyak, amà *Tudománnyal tündöklö Böcsefégnek nagas Tẽplomábã.*

Mert midőn dellyeft à nagy hévfég miatt (mivel immár Sz. Iván havának fogytán valánk) az ő házának tornácsábã fetálnánk: nyájaffan kérdezkedek, à mint fokás, fel-vett útamról és annak okairól. Kinek én mikor à Belgák viffa-vonáfiról à kapitá-

pitányoknak es à vitezlő-nepnek kevélyfegéről, fabadoffan es igazán fokat fóllottam vólna: végre megjelentem, hogy noha máft forgatnek nyilván, de ez volna fivemben hazámtúl-való el-távozáfomnak fő oka. Mert mondék, kicsoda volna, Lángi, oly erős és vas terméfetű ember, ki è nyomorufágokat továb fenvedhetné? immár, à mint látod, az polgári-hadakozáfoknak vefedelmi között ennyi eftendőktűl-fogva hányattatunk: és mi-képpen à habos tengeren, viffa-vonáfoknak es párt-ütéfeknek nem csak egy fele felétúl háborgattatunk. Nyúgodni és vefztegleni akarok-é? à trombiták harfogáfi, és à fegyver zörgés nem engedik. Kertekben es mezőkben gyönyörködöm? à vitézlő-nép es az ember-öldöklők à várasban kenferitnek mennem. Annak-okáért, Lángi, bizonyofsan

el-végeztem magamban, hogy el-hagyván ez ellenſeges es bódogtalan Belgiumot (meg-bocsáſson nékem az én Hazám) *megh-változtatom hazámat*, mint amà ſóll; és akar-mely főldre el-buydoſom *à hol è Pelopidáknak ſe neveket ſe cselekedeteket né hallyam.* Csudálkozván ezeken Lángius, és mint-egy fel ſerkenvén, monda, Lipſi, Igy akarſ-é te mitűlűnk el-távozni? Mondék, Titűlelek, avagy bizonyára ez ęlettűl akarok el-bucsuznom. Mert micsoda orvoſság lehet egyeb ez nyomoruſágok ellen, hanem à meſſe távozás? Mert, Lángi, nem lehet hogy ezeket naponként nézzem és ſenvedgyem: nem-is valami atzél az én ſivem. Fel-foházkodék è beſédemre Lángius, és monda, Goromba iſſiu, micsoda lágyſág ez te benned? avagy mint gondolkodol róla hogy futáſſal kereſ magadnak meg-maradáſt! Hábo-

Háborog és veſedelemben vagyon à te házad, meg-vallon: de ezt melyik réſe nem ſenvedné moſt Europának? Ugy hogy mayd igazán jővendőlhetz im-igy Ariſtophaneſſel: *à magaſſág-béli Iſten foldet mennyet Láttatik öſsve zavarni.*

Annak-okáért Lipſi, nem hazánkat kell kerűlnűnk, hanem Indúlatinkat: és ugy kell ſivűnket megh-erőſsitenűnk es el-kéſitenűnk, hoǵ à háboruſágban csendeſségűnk, es à fegyver kőzőtt bekeſégűnk leheſsen. En elég értetlenűl, mondék, ſőt inkáb hazánkat kell el-haǵnunk Lángi: mert bizonyára à hallott nyomoruſágok nem annyira ſebeſitik-meg ſiveinket; mint à ſemeink előt-valók: és egyſer ſ-mind, à mint ſokták mondani, igy léſűnk bátorſágoſok à veſedelmek, és à halálnak rettegéſi ellen. Nem hallod-é mely okoſſan int *Homérus.*

Távoly menyugy-mond à veſſedelemtül, hogy valaki jóbban meg ne ſebeſicsen.

II. Reſs.

A buydoſas nem haſznal à ſiv-beli faydalmak ellen. Ki-mutatty a inkab azokat, nem meg-orvoſolly a, hanem hatalam az indulatoknak neminemű gyenge es elsö mozdulaſit.

LANGIUS meg-rázván gyengededen fejét, monda, En *Homérus* intéſét hallam: de inkáb akarnám ha te à Bölcseſegnek és Okoſságnak ſavát hallanád. Mert Lipſi, è fölyhökes ködök, mellyek teged ſetetſegben tartnak, à Vélekedéſeknek füſtitül vannak. Annak-okaert, hogy *Diogénes*ſel ſóllyak, *oktatás* kell itt teneked nem *dorgalás*: tudni-illik amà tündöklö fény, mely à te elmednek

nek homályát megh-világoſicsanek. Im el-akarod hazádat hagyni: de mödd-meg valóba, minek-utánna azt el-távoztatod, el-távoztadhatodé te magadat-is? Meg-lásd hogy külömben ne legyen à dologh, es hogy magaddal ſ-à te ſivedben ne hordozzad nyomoruſágodnak kút-fejét és tápláloját. Mi-képpen azok kik hideg-lelésben vannak, hánnyák-vetik nyughatatlanúl magokat, es ágyokat ottan-ottan változtattyák à könnyebſegnek haſontalan remenſége alatt: ſinten ugy vagyon à mi dolgunk, kik eggyik földet à maſikkal hejában változtattyuk, ugy-mint kik belöl vagyunk betegek. Mert à buydoſás nyilvánvalová téſi à nyavalyát, nem el-véſi. Meg-vallya-é belsö faydalmát, nem meg-orvoſollya. Ekeſſen mondotta à Római bölcs: *Tulaydonſága à ſántó-földnek hogy fokáig ſemmit ſem ſenved*

ved ö magában; és à változtatással ugy él mint egy orvossággal. Igy az emberek nyughatatlanúl búydosnak és tengereken evezneknek; és à jelen-való állapattyát meg-únt héjaban-valóság, hol tengeren hol ßárazon próbállya ö magát. Ti annak-okaért fúttok inkáb à háboruság előtt hogysem mint azt el-távoztathatnátok.

Mint *Virgilius* irja amà nőstén ßarvas felől,

Ki vigyázatlanßága miatt à Créta-béli berkekbẽ lappangó vadáßtúl nyillal meg-lövettetvén,——azon ßigetben à Dicté nevü hegyeken és erdőkönalá s-fel fútkos.

de héjában: mert, mint azon *Poëta* hozzá-tészi, ——*oldalában vagyon ö néki à halálos nyil*: ugy-vattok ti-is, kik ez indúlatoknak nyilával tellyeßeggel meg-sebeßittettetek. Nem rázzátok azt ki magatokból, hanem eggyűnné-másuvá-való költözéßtekbé ti veletek hordozzátok. A ki ßárát avagy karját meg-ßegte, ugy-itélem,

itélem, nem kér ßekeretavagy lovat, hanem borbélt: hát micsoda à te héjában-valóßágod, ki belső nyavalyádat mozgáßal és járáßal-keleßel kivánod meg-orvoßoltatni? Mert bizonyára à ßiv az te benned, à ki beteges: és minden kűlső erőtelenßég, kétßégben-eßés, lankatßág, ez egy kút-főből ßármazik, hogy az ßiv nyavalyás és erőtelen.

El-vetette királyi Pálcsáját à főb és Iſteneßeb réß: és oly alá valóßágra jutot, hogy ßabad akarattyából ßolgál az űnnön ßolgainak. Mond-meg, mit haßnál itt à hely avagy à járás-kelés? Hánem ha talám vagyon valá-mely tartomány, mely à ſélelmet meg-enyhiti, mely à reménßégeket megh-zabolázza, mely à vétketnek ártalmas genyetßéget ki-tißtittya, kik bennűnk igen meg-győkereztek. De nincsen olyan csak egy tartomány-is, megh à

bódogoknak amà Hét ſigetiben-is, ha penig vagyon; mutasd megh, és mindnyájan ſeregenként oda megyünk. De azt mondod, à járás-kelés es hely-változás meg-cselekeſi azokat: és az el-nyomatttatot elmét meg-uyjittya és fel-emeli az erkölcsöknek, embereknek, helyeknek náponként-való ſemmel-látot uyſága. Tévelygeſ Lipſi. Mert hog valóba meg-mondgyam miben légyen à dolog, nem annyira tartom ſemminek ? búydoſaſt, hogy annak ſemmi hataimat ne engedgyek az emberen és az indulatokon. Sőt légyen bátor hatalma, de csak ennyiben, hogy à ſiveknek némi-némű gyenge únalmit és mint-egy csemelléſit veheti-el: de nyavalyáit el nem veheti, méllyek erősben gyökereztek-megh bennünk hogy-ſem-mint akar-mi külső orvoſſagoktúl ki-ſagattathatnának. Az

ének-fó, bor, álom, à haragnak, banatnak, ſérelemnek amaz elsó indúlatocskàit nem ritkán gyógyitották-meg: de azoknak meg-aggott nyavalyáját ſoha ſem, mely immár meg-állapodott és megh-gyökerezett. Haſonló dolog forog itt: és à járás-kelés meg-gyógyit talám némely gyenge fáydalmakat, de à ſivbéli valoſágos nyavalyákat meg-nẽ gyógyittya. Mert amaz elsó indúlatok, kik à teſtúl ſármaznak, némi-némű-képpen mégh à teſtben vannak, avagy bizonyára, hogy igy ſollyak, à ſiveknek leg-külsó kártyaján: kire nézve nem csuda, hà valami gyége ſpõgyiával-is le-tóröltethetnek, nem ugy amà meg-aggott indúlatok, kiknek helyek ſót orſágláſok à ſivnek ſintén belsó réſében vagyõ. Minek-útánna ſokat és ſokáig búydoſol, midón az egéſ földet és tengert bé-kerülöd-is; az egéſ

tenger vizeivel sem mosod azokat le magadról, sem à temérdek földel el nem borithatod. Kővetnek tégedet: es à gyalo glás *és lovaglás utanis*, hogy à *Poëtával* sóllyak, *meg-marad à szomorú gond*. Socrates meg-kérdettetvén egy embertűl, *miért nem haszná'lt vólna ö néki à járas-kelès?* bölcsen felelt, *Mert nem hagytad vólt el te magadat*: hasonlo-képpen sólhatok itt, és akarhova fuss, de à meg-vesztegettetett és meg-vesztegető elmét midenűtt veled hordozod, à mely nem jó úti-társod. Es vayha úti-társod vólna: de fęlek hogy kalaúzod: mert nem kővetnek tegedet à te indúlatid, hanem vónsnak.

III. Rész.

De az elmének valósagos nyavalyajat nem vészi el à buydosas, meg sem könnyebbiti; sőt meg-uyjulnak az al-

az altal. Az elme az à ki beteg mibennünk: es annak à Bölcsesegtűl es Alhatatossagtul kell orvossagot venni.

ANNAK-OKAERT, azt mődod, nem vonson-é el à buydosás à valóságos nyavalyáktül-is? amà tekintetes mezőknek, és folyo-vizeknek, és hegyeknek semléléſi, nem rekesztik-é el tűled à te bánatidát? El-vonsák talám néha es el-rekeztik, de nem-is sokáig, nem-is állando-képpen. Az mint az kép-irás, akar-mely ékes legyen-is az, nem sokáig győnyőrkőtteti à semeket: igy à helyeknek-is embereknek ime kűlőmbsége győnyőrkődtet minket uyságával, de keves ideig. Csak némi-némű el-tévelyedés el à nyavalyáktúl, nem el-távozás: es à búydosás nem meg-oldgya à bánatnak kőteleit, hanem meg-lágyittya.

Mit haſznál penigh az ennekem, ha egy-keveſſé nap-fényre hozattatom, hogy iſmét ezennel nagyobb ſetétségre taſittaſſam? Bizonyára igy vagyon à dolog, leſeskednek az éſiv útán mindezek à külsö gyönyörüſégek, es ártnak inkáb à ſegedelemnek ſine alatt. Mi-képpen az elemnek ſine alatt. Mi-képpen az erötelen orvoſſágok nem vónſák-ki az ártalmas nedveſſéget, hanem megh-indittyák: igy è haſontalan gyönyörködtetés gerjeſti es neveli mi bennünk amà gonoſs kivánſágoknak habjait. Mert az elme nè tágoknak habjait. Mert az elme nè vozik-el ſokáig ö magatúl: hanem kedve ellen-is az ö házában, es régi nyavalyáinak haylekában viſſa kénſerittetit menni. Tulaydon amà meg-ſemléltvárafok es hegyek, viſſnek téged viſſa gondolkodáſiddal à te házadban: es ſintén örömid közben-is láts valamit avagy hallaſs, mely à te bánatodat eſedben jutat-

Avagy

Avagy ha egy keveſſé megh-nyughatol-is: rövid leſen à mint az álom: es nem ſokára fel-ſerkenvén azon avagy nagyobb nyavalyában eſel: Mert némely gonoſs kivánſágok meg-gátoltatván nevekednek, es erött veſnek az közben-verésból. Hadd-el azert, Lipſi, ez haſontalan, ſöt ártalmas dolgokat: es à kik nem orvoſſágok, hanem mérgek: ély inkáb amà tökéletes es kemény eſközökkel. Az eget es földet változtarod-é? ſöt inkáb ſivedet változtasd meg, kit roſſúl adtál rabúl az Indúlatoknak, ki-vévén azt az ö teremſet-ſerint-volo a[illegible]nyának az Okoſſágnak hatalma alól. Annak megveſtegetéſetúl vagyon à kétſégben eſés, annak gonoſſágátúl-é ez lákatságh. Azt bűgſég megh-változtadnod, nem à helyet: es azt cseleked-ned nem hogy máſutt légy, hánem hogy más légy. Te moſt amà bö

Panno-

Pannoniának, es amà bátorſágos es erős Bécsnek, à folyo-vizek királlyának à Dunának, es ennyi ſok csudálatos uyſágoknak látáſára gerjedezel, hogy azokat fel-nyitott fűllel halgaſſák te tűled az emberek: de menyivel jóbb. ha te ezen nagy indúlatodat es kivánſágodat à Bőlcseſégre forditod? ha az emberi háborúſágoknak kút-fejeit tudakozod? ha ſáncsokat es várakat épiteſs kikből meſſze űzzed es őrizkedgyél à gonoſs kivánſagoknak reád rohanáſitúl? Mert ezek à te nyavalyádnak valoſágos orvoſſági: à többi csak mind meleggető eſkőzők. Semmit ſem haſznál te-neked ez buydoſás, ſemmit ſem haſznál——*ennyi ſok Görög váraſokat meg-járni*,

Es az ellenſég közöt békével által-menni: te magadban talalſs ellenſéget, es ebben (mellyemet veregeti vala) à te reytek házadban. Mit haſznál ha igen

gen bekeſeges helyre megy-is? te magaddal vónſod à hadat. Mit haſznál ha igen csendes helyre megy? háborúſágh vagyon te környűled, ſőt te benned. Mert è viſſza-vonyo elme mind örökké harcsol ő magával, kivánſágában, meg-úttáláſaban, reménſegében, kételkedeſében. Es mi-keppen à kik fęlelmekben hátat adnak, nagyúb veſſedelemre taſſittyák az ő mezitelemb, es hátúlsó reſſeket: ugy járnak ez vándorló és ſemmit ſem probált emberek-is, kik az ő indúlattyokkal ſoha meg nè űtköztek, hanem mindenkor csak futottak azok előtt. De te iffiu, ha ſómat fogadod, megh-maradſs: es meg-erősſited magadat, ez bánatbéli ellenſégh ellen. Mert mindeneknek előtte ſűgſéges teneked az ALHATATOSSAG: es harcsolva ſokan lettek gyűződelmeſekké; elfutva ſenki ſem.

IV. Rés.

AZ Alhatatoſſagnak, ſenvedeſnek, Igaz-okoſſagnak, Vélekedeſnek magyarazati. iſmet menyiben külömbözteſſek-megh es távozzek-el à Meg-atalkodás az Alhatatoſſagtul: es az ſenvedeſtül, à maga el hagyas.

EN Lángiuſnak ez beſédével réſzerint fel-ſerkentetvén, mondék: mélyſégeſek es jeleſſek ezek à te inteſid, es immár fel-kelni ſ-megmaradni igyekezé, de hejában-való ez én ſándekom, mint azoknak kik álmokban ſerénykednek. Mert en Lángi, hogy igazán megh-mondgyam, elmemmel ottan-ottan házámban forgok, és ki nem vethetem ſivemből à kőzönſéges es magamra-tartozó ſorgalmatoſſágokat. Te,

Te, ha lehet, űzd-el én tűlem ez ſomorú gondolkodáſokat kik engemet ſaggatnak: es ſorgalmatoſſágőnak kőteleit óldozd-meg, mellyekkel ez Caucaſus hegyen gyengededen megh-kőtőztettté. Lángius vidám orczával, En el-űzőm, ugymond: és uy Hercules léſek ki à megh-láncsoltatott Prométheuſt megh-óldozom. Csak te halgaſs és figelmezzél ide. Az Alhatatoſſágra intelek tégedet, Lipſi, es abbā helyheztetem à te megh-maradáſodnak remenſeget, es Paiſſat. mindeneknek előtte azert meg kell azt mi nékűnk tudnunk. ALHATATOSSAGNAK nevezém itt, AZ ELMENEK EGYENES ES MEGMOZDULHATATLAN EREJET, MELY AKűLSŐ JO SZERENCSEKKEL FELNEM FUVALKODIK, AVAGY ASZERENCSETLENSEGEK MIAT MAGAT

GAT EL NEM HADGYA. Erőnek mondván: es értém az elmében, nem à Velekedéstűl, hanem à jó itéletttűl es Okosságtúl bé-óltatott álhatatosságot. Mert innen mindeneknek előtte ki-rekesztem az Megh-általkodáſt (avagy ha azt helyesben mondom Vak-merőséghnek:) mely ez-is à Verſenyes elménck ereje, de à kevélyſégnek avagy dicsekedéſnek ſzelétűl-való: és ez az erő csak eggyik részben áll. Mert ezek à negédes és meg-általkodott emberek nehezen hadgyák-el magokat, de igen könnyen fel-emelkednek: nem kűlűmben mint à felfűtt tömlő, mely erővel-is nehezen merittetik-el, de csak ő magatúl-is fel-verekedik és felyűl-úſzkál Mert illyen ezeknek negédes keménységek: kinek eredeti, à mint mondám. à kevélyſégtűl, es magoknak feletteb-való becsűlléſetűl vagyon, ſ-annak

ſ-annak-okáért à Velekedéstűl. De az Alhatatoſſághnak édes annya, à Tűrés-ſenvedes es az elmének alázatoſſága. Mellyet nevezek MINDEN DOLGOKNAK VALA-MELLYÉK AZ EMBERENMA-SUNNAN ESNEK AVAGY TŐRTENNEK SZABAD AKARATBÓL ES PANASZ-NELKŰL-VALÓ EL-VISELESENEK. Mellyet az ember jó okoſſággal vévén-fel magára, ez az egy gyökér az ... ely által im-ez ſép álhatatoſſág; mellyen meg-gyökerezik. Mert el kell távoztatnod hogy itt ſe csallyon meghtégedet à Velekedés: mely à Szenvedés helyett gyakorta à Maga el-hagyáſt es à meg-lankatt elménck némi-némű tunyaſágát adgya tanácsúl: mely valóba vétek, es à kinek eredeti az maga becstelenségetűl vagyon. A lőſágos-cselekedet penig kőzép úton jár, es okoſ-

ſan el-

GAT EL NEM HADGYA. Erőnek mondván: es értém az elmében, nem à Velekedéstúl, hanem à jó itéletttúl es Okosságtúl bé-óltatott álhatatosságot. Mert innen mindeneknek előtte ki-rekesztem az Megh-általkodáſt (avagy ha azt helyesben mondom Vak-merőséghnek:) mely ez-is à Verſenyes elménck ereje, de à kevélyſegnek avagy dicsekedésnek fészétúl-való: és ez az erő csak eggyik részben áll. Mert ezek à negédes és meg-általkodott emberek nehezen hadgyák-el magokat, de igen könnyen fel-emelkednek: nem külömben mint à felfútt tömlő, mely erővel-is nehezen merittetik-el, de csak ő magatúl-is fel-verekedik és felyúl-úszkál Mert illyen ezeknek negédes keménységek: kinek eredeti, à mint mondám. àkevélyſégtúl, es magoknak feletteb-való becsülléſetúl vagyon, ſ-annak

ſ-annak-okáért à Velekedéstúl. De az Alhatatoſſághnak édes annya, à Türés-szenvedes es az elmenek alázatoſſága. Mellyet nevezek MINDEN DOLGOKNAK VALAMELLYÉK AZEMBERENMASUNNAN ESNEK AVAGY TÖRTENNEK SZABAD AKARATBÓL ES PANASZ-NELKÜL-VALÓ EL-VISELESENEK. Mellyet az ember jó okoſſággal vévén-fel magára, ez az egy gyökér az ... ely által im-ez szép álhatatoſſág, mellyen meg-gyökerezik. Mert el kell távoztatnod hogy itt se csallyon meg tégedet à Velekedés: mely à Szenvedés helyett gyakorta à Maga el-hagyáſt es à meg-lankatt elmének némi-némű tunyaſágát adgya tanácsúl: mely valóba vétek, es à kinek eredeti az maga becstelenségetúl vagyon. A lóſágos-cselekedet pedig közép úton jár, es okoſ-

ſan el-

ſan el-távoztatya, hoǵ az ő munka-
iban ſe fogyatkozás, ſe felettéb-va-
lóſágh ne talaltáſſék. Mert ez ő ma-
gát egyedűl csak az Okoſsághnak
fontyához ſabja: es annak régulá-
ján ſ-merő ſinórján próbállya-megh
magát. Az igaz Okoſság penig nem
egyéb, hanem AZ EMBERI ES
ISTENI (ugy mindazáltal à me-
nyiben azok minket illetnek)
DOLGOK FELŐL-VALÓ TŐ-
KELETES ITELET ES ER-
TELEM. Ezzel ellenkező Véleke-
dés penig, UGYAN AZON DOL-
GOKRÓL-VALÓ HASZONTA-
LAN ES CSALARD ITELET.

V. Reſ.

Az Okoſſagh es Velekedes honnan
véſznek eredetet, es mind kettőnek
ereje es haſzna. Eggyik az Alha-
tatoſſagra viſzen, maſik az Al-
hatatlanſagra.

De

DE mivel ezekből mint-egy két
kút-főből (értem à Vélekedeſt
es Okoſságot) nem csak az elmé-
nek ereje avagy erőtelenſége ſár-
mazik, hanem minden ez ęlet-béli
dicsiretes avagy kárhozatos dol-
gok: jó es haſznos dolgot láttatom
cselekedni, ha mind à kettőnek ere-
detiről es terméſzetiről vala-menyi-
re bővebben ſólok. Mert mi-kép-
pen à gyapjat, minek-előtte amà ſép
es tűndőklő feſtékkel megh-feſte-
nék, más egyéb nedveſségekkel
ſokták el-keſziteni es megh-áſztatni:
ugy Lipſi ſűkſégés ez elől-járó be-
ſédekkel à te elmédet el-kéſziteni,
minek-előtte az Alhatatoſságnak i-
mè bárſony ſinű feſtekével meg-é-
keſiteném. Annak-okájért à mint
jól tudod, két réſze vagyon az em-
bernek, à Lélek és à teſt, amaz ne-
meſeb, mely ęletet es tűzet ábrázol:

im-ez

im-ez aláb-való, à mely földet je-
gyez. Ezek őßve-kőttettek egy-
más kőzőtt, de némi-némő viſßál-
kodó eggyeſséggel. nem-is kőn-
nyen eggyeznek-meg, vala-mikor
bi[illegible]odalomról avagy ßólgálatról va-
gyon à dolog. Mert mind ketten a-
karnak uralkodni, még penig leg-
fellyeb az à réß à kit nem illetne. Az
à föld az ő tűze-felett akarja magát
emelni, es az ſár az ég-felett. In-
nen vannak az emberben à veßeke-
deſek, háborúſágok, es mint-egy
némi-némű ket ellenſéges fęl-kő-
zőtt à ßűntelen harczok. Kiknek
mint-egy hadnagyi es fejedelmi, az
Okoſságh es à Vélekedés. Amaz à
lélekért, es à lélekben: ez à teſtért
es à teſtben harczol. Az Okoſságh-
nak eredeti az égből, ſőt az Iſtentűl
vagyon: es erről nagyſágoſſan em-
lekezik *Sénéca*, hogy ez légyen *Az*
emberben bé-óltatott Iſtenes lélek. Mert
ez a-

ez amaz itelet-tételben es ertelem-
ben-való meltóſágos erő: mely, mi-
képpen à lélek tőkéletſsége az em-
bernek, ugy ő-is à leleknek. Az O-
koſságot à gőrőgők *Elmének*, à Deá-
kok Ertelemnek, avagy őßve-kőt-
vén mind kettőt értelmes-leleknek
mondottak. Mert nem az egeß lélek
neveztetik okoſságnak, jól eßed-
ben vegyed: hanem à mi abban egy
formájú, magán-való, őßve-elegyit-
tetlen, minden ſőpredék es haylan-
doſág-kivűl-való: es à mi abbá, hoǵ
egy ßóval meg-mondgyam, tűn-
dőklőb es mennyei dolog. Mert à
lélek, noha à teſtnek eſeti, es az ér-
zékenſégeknek rűhe miatt felette i-
gen meg-veßtegettetett es meg-rú-
tittatot: mindazáltal az ő eredetinek
némi-némű belyegit álhatatoſsan
meg-tartya, es abban világoskod-
nak amaz első es tißtá tűznek meg-
maradott ßikrái. Innen vannak męg
à go-

gonoß es el-vetemedett emberek-
ben-is à lelki-eſméretnek őßtőnőzé-
ſi: innen à belső csapáſok es mar-
doſáſok: innen vagyon à jobb ęlet-
nek kedvek ellen-való javalláſa.
Tudni-illik nyomattathatik amà tiß-
táb es ßentebréß, de le né nyomat-
tathatik; es be-fedeztethetik amaz
égő láng, de megh nem óltathatik.
Mert mindenkor ragyagnak es tűn-
dőkőlnek amà ßikrák, mellyek vilá-
goſitnak è ſeſétſégben, tißtogatnak
è rútſágokból, igazgatnak è ketſé-
ges dolgokban, es vezérelnek az
Alhatatoſságra es jo-cselekedetre.
Es mint à katáng-kóró, es nemely
virágok, termeßetek ßerint kővetik
à Nap forgaſát: ugy az Okoſság az
ISTENT, es az ő eredetit ßemleli. A
jóban erős es álhatatos: értelmeben
eggyező: azon egy dolog[redacted] kivá-
noja avagy útálója: az egyenes Ta-
nácsnak, az igaz itéletnek kút-feje
es fo-

folyamattya. A kinek engedni, or-
ßáglás: es alája-vettetni, mindé em-
beri dolgokő-való uralkodas. Mert
valaki ezt halgatta, minden gonoß
kivánſágit es ßivének ki-rohant in-
dúlatit meg-győzte: es tellyes ęle-
tenek háborúi kőzőtt űres à tévely-
géſtűl, valaki ennek útán igyekezik
járni. AZ ISTEN ő maga-is ez ő áb-
rátattya által jű mi hozzánk, ſőt à
mi kőzeleb-való, mi belénk: es a-
kar-ki légyen az igazán mondotta:
hogy *Az Iſten nélkül egy elmében ſincsen
jóſág*, De à máſik es meg-veßett réß
(értem à Vélekedeſt) az ő eredetit
à Teſtűl az az à főldtűl véßi, Es igy
à kivűl ſemmit ſem tud. Mert nóha
à teſt magában mozgás es erzeken-
ſég nélkűl-való, mindazáltal ęletet
es mozgáſt à lélektűl véßen: es vi-
ßontag az érzékenſégeknek abla-
kai által, à dolgoknak ábrázatit elei-
ben-veti à léleknek. Igy à lélek és

à teſt

à test kőzőtt, mint-egy némi-némű kőzőssűges es társaság léßen: de è kőzősűlés, ha à dolgoknak ki-menetelit nézed, nem jó à léleknek. Mert ez által lassan-lassan el-vonattatik az ő męltóságátul: az érzékenségekkel őßve-kőttetik es elegyittetik: es è tißtátalan társaságból ßármazik mi bennűnk à Vélekedés, mely nem egyéb hanem az Okosságnak haßontalan ábrázattya es árnyeka. Kinek valoságos lakó hélye, az Erzékenség; eredeti à Főld, minek-okájért semmire-kellő es alá-valo lévén, fel nem serken, fel nem emelkedik, sem valami tißtességes avagy mennyei dolgot nem tekíntel. ő-magában lévén, álhatatlan, csalárd, roß tanácsú, roß itéletű, es fő-képpen az Alhatatosságtúl es igasságtul foßtya-meg az elmét. Ez ma kiván valamit, holnap meg-útállya: ezt javallya, s-ugyan azont kárhoztattya: semmit

mit itelettel nem cselekeßik, hanem mindenben à testnek es érzékenségeknek kedvez es kedveskedik. Es mi-képpen à ßem, mely à felyhő avagy viz által néz valamit, nem lattya azt igazán: ugy az elme, mely à Vélekedésnek kődei által néz. Ha meg-gondolod, è ßűli az emberben à gonosságokat: ez ßerzője mi bennűnk à vißßálkodó es háborúságos ęletnek. Hogy minket à gondok ßorgalmaztatnak, ettűl vagyon: hoǵ az indúlatoktúl el-vonattattunk, ettűl vagyon: hogy mi nékűnk à vétkek parancsolnak, ettűl vagyon. Annak-okáért mi-képpen azók, kik à kegyetlen fejedelmet akarják à várasból ki-gyõlálni, mindeneknek-előtte à várat rontyák-el: ugy mi nékűnk, ha ugyan valóba igyekezűnk à ló Elméhez menni, le kell rontanunk à Vélekedéseknek kastéllyát. Mert azokkal eggyűt mindenkor

denkor csak habozunk: ketſége-ſek, panaſolkodók, háborgók, lévén, mind Iſtennek ſ-mind embereknek buſſúſágot cselekedvén. Mint az úres hajó kiben ſemmi nincsen akar-mely ſéltúl-is tétova hányattetik à tengeren: ugy mi bennünk az à csavargo elme, mellyet az Okoſságnak terhe es mint-egy ſulyos homokja megh-nem nehezitett.

VI. Reſ.

Az Alhatatoſſagnak dicsireti, es arra-valo ſsorgalmatos intés.

ANNAK-OKAERT Lipſi, à mint látod, à Velekedeſnek útitárſa az álhatatlanſág: es tulaydona ő néki mindenkor változtatni es meg-bánni De az Okoſságnak útitárſa az Alhatatoſság: kit hogy tökeleteſsen fel-öltözzél, valoba intlek lék tegedet. Mit búydoſol à hejában-valo avagy külső dolgoknak látáſáért? egyedül ez amaz Ilona, ki à tökéletes és valoſágos ſiv-vidámito italt nyóitya, mely miatt à gondok es bánatok feledekenyſégben mennek. Mellyet ha egyſzer bé-vettél es meg-ittál; minden eſett ellen egyeneſſen es álhatatoſſan, azon egy állapatban, es nem mint-egy fontban hol fel ſ-hol alá vitettetven, meghállaſs, es amà nagy es Iſtenhez közelitő dolgot tijeddé tésed, *Meg-nem mozdúlni*. Látod-e à moſtani királyok közzül nemellyek ertelmes mondáſokban es paiſſokon im-è mélyſéges es irigyſeget-ſerző ſententiát, *Sem reménſéggel ſem ſélelemmel?* te reéjád illik az, à ki valoba király, valoba ſabados levén, csak az egy Iſtennek hatalma alá vetteted, es úres vagy az Indúlatoknak es à Szerencsenek igájától. A mint némely folyo-

folyo-vizek felől irják hogy tengereken folynak-altal, mindazáltal meg-tartyák az ő ędeſſégeket: ugy te által-mehetz à kőrnyűled-állo háboruſágokon, annyira hogy ſemmikedvetlen ízt nem vonßaß magadhoz à keſerűſégeknek tengereből. El-eſel-e? fel emel-tégedet az Alhatatoſság. Tántorgaß? meg-vigaztal es vißßa-hoz à halálnak kűßőbitűl. Csak te vond-meg azoktúl magadat es emelkedgyél-fel, es à te hajodat igazgazd è partra, à hol bátorſág, à hol békeſég lakozik: melyben ótalom és nyúgodalom vagyon à háboruſágoktul es gondoktul. Melyre ha egyßer tőkéleteſsen ki-ßállaß, ám-bátor ne csak háborogjon à te hazád hanem romollyon, de te mozdúlhatatlanúl megh-állaß. Zápor-eſsők, meny-űtő kővek es ßélveßek járjanak te kőrnyűled: de álhatatoſsan es nagy fel-ßoval ezt ki-

altod,

áltod, ——— *à vizeknek közepette-is csendeſségben vagyok.*

VII. Reß.

Micsoda legyen es hany-fele à mi az Alhatatoſſagot meg haborittya. A, kulső Iok es Nyomoruſagok azok. A Nyomoruſagok penig két felék, kőzőnſegeſek es kőlőn valokezek kőzzűl nehezebbek es veßedelmesbek à kőzőnſegeſek.

MIKOR ezeket Lángius ßokáſa kivűl keményeb ßoval es orczával mondotta volna, engemet-is fel-gerjeßte à jó tűznek ßikrája, és mondek, Edes Atyám (igazán es nẽ hizelkedésből nevezlek igy tégedet) vigy engemet à hová akarod és tanits-meg, jobbits-meg es igazgaſs. Keß à betegh minden orvoſságnak be-vetelére, akar túzzel akar vaſſal

 nyúly-

nyuly-is hozzám. Sőt, ugy-mond Lángius, mind à kettővel egy-aránt, mert néhol à héjában-valo Vélekedéseknek pozdorjáját kell megh-égetni, nehol az indúlatoknak csemeteit kell gyökereſtűl ki-vagdalni. De ſétállyunk-é még-is, avagy jobb es alkalmatoſſab le-űlnűnk? En mondék, jobb le-űlnűnk. mert immár egy-néhány okokbol igen kezdettem izzadni. Es mikor Lángius ſékeket parancsolt volna hozni es azon tornátsban le-tenni, es melléje űltem volna: ő egy-kevéſſé hozzám fordulván, iſmet igy kezde-el beſzédét. Eddig Lipſi mint egy fundamentomokat vetettem, kiken haſznosban es bátorſágosban épithetném ez útán-valo beſzédemet: moſt, ha tetſzik, közeleb járulok à dologhoz, es à te bánatodnak okait tudakozom-megh, es, à mint ſokták mondani, kézzel nyulok à te ſebed-

ſebedhez. Két dolgok vannak, mellyek mi bennűnk ez Alhatatoſsaghnak várát oſtromollyák, à Tettetes Iók, à Tettetes Nyomorúſágok. Igy nevezem mind kettőt, MELLYEK NEM MI BENNŰNK HANEM MI KÖRNYŰLŰNK VANNAK, ES AKIK IM-EZ BELSŐ EMBERT, AZ AZ, AZ ELMET TULAYDON-KEPPEN NEM SEGITIK-MEG AVAGY NEM SERTIK-MEG. Annak-okájért azokat à Iókat avagy Nyomoruſágokat, valoſsággal es az okoſság-ſerint ollyanoknak lenni nem mondom: meg-vallom hogy à Vélekedés, es à tudatlanoknak némi-némű közi-téleti-ſerint valoſságos Iók es Nyomorúſágok. Az elsŐ rendben ſámlállyák, à Gazdagſágot, Méltoſágokat, Hatalmat, ló egeſseget, Hoffugletet. Az utolſoban, à Szegényſéget, Gyalázatot, Erőtelenſeget, Be-

ſégeket, à haláit: es hogy egy ſoval be-rekeſſem, valami kűlső avagy történt dolog. E kettős csemetéből ſármaztak mi bennűnk amà négh halálos Indúlatok, mellyek tártoztattyák es meg-rontyák az egéſs emberi életet. A kivánſág es öröm; à Fęlelem es bánat, kik közzűl, à két elſő valami Vélekedés-ſerint-valo jót néz, es abból ſármazik, az utolſok, gonoſt néznek. Ezek mindnyaján meg-ſértik es meg-haborittyák az elmét, es ha gondot nem viſelſ rejá, le-vetik az ő állapattyából: de mindazáltal nem azon egy módon. Mert holott az elmének csendeſſége es Alhatatoſsaga mint-egy néminémű egyenes fontbā helyheztettetett: ki-mozdittyák őtet ebből az egyenes helyből, amazok fel-emelvén, imezek alá-hajitván. De el-hagyon moſt à Tettetes lókat es à fel-fuvalkotſágot (mert

(mert nincsé ollyā nyavalyád) mégyek à Tettetes Nyomoruſágokra, kiknek ſerege iſmet ket-fęle. Mert vannak közönſégeſek, vannak kűlőn-való tettetes Nyomoruſágok. A közönſegeſeket igy határozom es magyarázom-megh, KIKET AZON EGY IDŐBEN SOKAN SZENVEDNEK. A kűlőn-valokat, KIKET CSAK EGY-EGY EMBER SZENVED. Amazok közzé ſámlálom, à Hadat, Dög-halált, Ehſéget, Kegyetlenſéket, Veröntáſt: es à mellyek kűlső-képpen es közönſegeſsen-valok. Ezeket az utolſok közzé, à Bánatot, Szegényſéget Gyalázatot, Halált: es ha mit egyebet mint-egy házban bé-rekeſſtve, az emberekben kűlőn-kűlőn gondolhatunk. Nem haſontalanúl tęſem én è kűlőmbſéget. Mert bizonyára kűlőmben es más ſive faydalmával ſir az, à ki hazájá veſzedelmét,

delmét, à ki ſokaknak ſám-ki-vette-téſét es romláſát ſirattya: hogy-ſem-mint à ki csak az magájét. Tedd hozzá hogy mind à két-feléből kűlömb-kűlömb nyavalyák ſármaznak, de ha meg nem csalatkozom, nehezebbek az elſőkből: bizonyára kegyetlembek. Mert à közönſéges romláſokon ſokan igen ſánakoznak mi közzűlűnk: avagy azért hogy azok ugyan rohanva es háborogva todűlnak, es mint-egy fegyveres ſeregek, borittyák azt à ki ellenek áll: avagy inkáb azért, hogy némi-némű hizelkedéſsel kellettetik magokat, es à mi ſiveinkben azokbol ſármazott keſerűſéget gyakorta eſűnkben ſem veſſűk, meg ſem érezzűk. Im-é à ki az maga bánattya miatt el-lankadott, ſűkſéges hogy azt ő magában veteknek és erőtelenſégnek lenni meg-vállya, ha ſinten meg nem jóbbittya-is (mert mivel

mivel mentegetheti attűl magát? de à ki közönſéges veſedelmek alat hanyatlik-meg, gyakorta annyira nem vallya azt megh véteknek es eſetnek lenni, hogy találkozik à ki kérkedik inkáb avval és dicsiret gyanánt tartya: Mert azt kegyeſſégnek es könyörűleteſſégnek nevezik: es micsoda héja vagyon, hogy è közönſéges Vétek à jólágos-cselekedetek ſőt à ſentek közzé nem ſámláltatik? A *Poëtak* és Orátorok mindenűtt igen javallyák és dicsirik hazánkhoz-valo buzgó ſeretetűnket: ſ-én ſem tellyeſſéggel rekeſztem-ki; hanem ugy itélem es tudom hogy móddál es mérteleteſſen kell annak lenni. Mert bizonyára vétek az, mértéklenſég, es az elmének helyéből-valo le-vettetesé es eſeti, De más-képpen-is nehéz nyavalyád vagyon ebből, mert nem egy itt à te bánatod, hanem ővé-e-legyit-

gyitve mind Magádért s-mind Másokért vagyon. Másokra nézve à te bánatod ismet két-féle, az Emberekért, es Hazádért. Hogy azt à mit mélységesben láttatom mondani es el-oftani, peldából inkáb meg-értheſſed: im-é à te Belgiomod moſt nem egy veſzedelemmel nyomorgattatik, es környül-vötte ötet minden felől è Polgári hadakozásnak tüze. látod ſzerte-ſzéllyel hogy à mezők püſztittatnak, koboroltatnak: à várasok égettetnek, róntatnak; az emberek fogdoſtatnak, ölettetnek; az aſſonyi-állatok megh-förtöztetnek, à ſüzek meg-ſzeplősittetnek; es à mik egyebek à hadakozásban ſoktak történni. Nem fáy-é ezeken ſzived? fáy. De ha meg-tekinted, nem egy módon hanem megh-külömböztetve: mellyel egyſzer s-mind ſiratod te magadat, polgár-társaidat, és à te hazádat. Te magadban, ſiratod

tod káraidat; polgár-társaidban, ſok féle eſeteket es halálokat; hazádban à birodalom formájának megh-változtatáſát es el-rontatáſát. Néhol azt kiáltod, *ô én nyavalyas!* néhol, *——ennyi polgár-társaim holtak-megh Azellenség keze miatt.*

néhol végezetre, *ô édes atyám, ô édes hazám!* ugy hogy à ki ezeken megh nem indúl, es à kit ennyi ſok ſzemenek-elett-álló nyomorúſágoknak roppánt ſerégei es halmai meg nem ſomorithatnak: avagy igen könyörülhetetlennek es bölcsnek kell annak lenni, avagy igen keménynek.

VIII. Reſz.

A Közönſeges nyomoruſagok ellen ſzollok, es mindeneknek-elötte harom indulatokat zabolazok-meg. Es azok kezzül ez Réſzben nemi nemü negédes kép-mutataſt: mellyel az embe-

emberek à magok nyomoruſagit ugy ſiratty ak mint ha közönſeges ſek volnanak.

MICSODAT, Lipſi? az-é hogy az Alhatatoſſágrol inditott befédemet el-hagyni, es à te bánatodnak okát láttatom még-is forgatni? De itt azt cselekedtem, à mint az bátor ſivű es vitéz, hadi-Fejedelmek: mezőre csaltam-ki es harczra ingerlettem minden te ſeregeidet, kikkel immár bátran meg-ütközöm. De először némi-némű csatázás-képpen, az után ſemtűl-ſemben es mint egy meg-ereſtett zázlokkal. A csatázás-közben penig, három Indúlatokat kell elsőb rohanáſomban (hogy à régiekkel ſóllyak) le-tapodnom, kik à mi Alhatatoſságunkal, igen ellenkeznek: à kép-mutatáſt, Kegyeſſeget, Szanakozáſt. s-leg előſer-is Azt mondod ne ſevedheted à kö-

közönſéges nyomorúſágokat, fáydalmodra ſőt halálodra vannak azok teneked. Ugyan valoba monzok teneked. Ugyan valoba mondod-é ezt? avagy valami csalárdſágot és ſínt forgatz-é itt. En ezen meg-búſulván mondék; Sőt inbáb valóba kezded-é te ezt? avagy csúfolſ es ingerleſ-é? Monda, én valóſsággal kerdem, mert nem kevesen csallyák-meg è ti nyavalyátokkal az orvoſokat, es ugy mutattyák mint ha à közönſéges nyomoruſágokon bánkodnának, à ki bizonyára csak ő magokra tartozik. Azt kérdem azért, eleggé bizonyos vagy-é benne, hogy è gondot

Melly moſt tégedet belöl föz, és ſorgalmaztat,

hazádért vetted-fel, avagy inkáb te magadért? En mondék, Még-is kételkedel-é benne? Lángi hazámért, egyedűl csak hazámért kesergek én ennyire. Lángius feje-rázva tagadván,

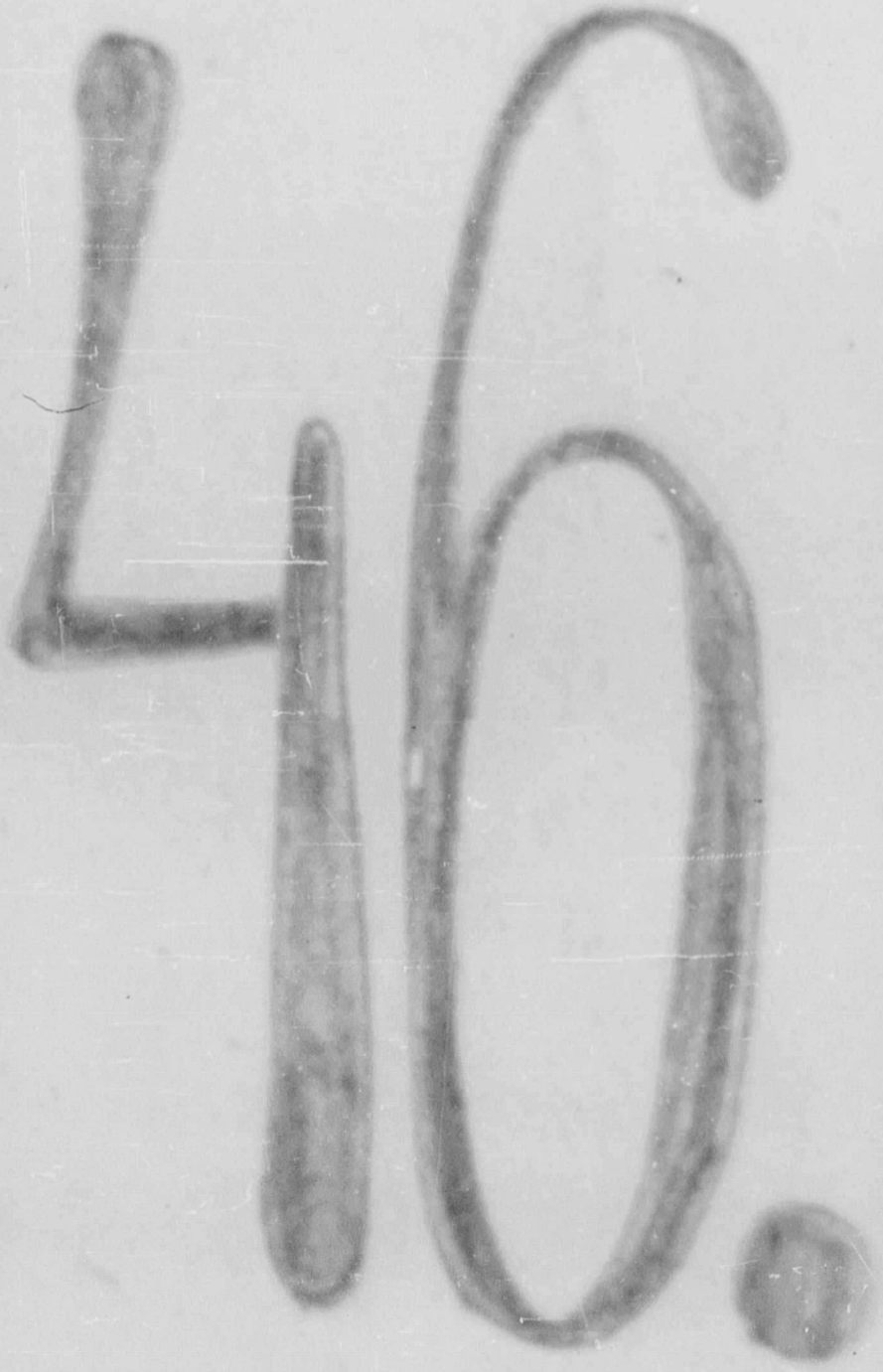

*emberek à magok nyomoruſagit ugy ſiratty*ak *mint ha köz*ö*nſeges ſek volnanak.*

MICSODAT, Lipſi? az-é hog az Alhatatoſſágrol inditott befédemet el-hagyni, es à te bánatodnak okát láttatom még-is forgatni? De itt azt cselekedtem, à mint az bátor fivű es vitéz, hadi-Fejedelmek: mezőre csaltam-ki es harczra ingerlettem minden te ſeregeidet, kikkel immár bátran meg-ütközöm. De először némi-némű csatázás-képpen, az útán ſemtűl-ſemben es mint egy meg-ereſztett zázlokkal. A csatázás-közben penig, három Indúlatokat kell elsőb rohanáſomban (hogy à régiekkel ſóllyak) le-tapodnom, kik à mi Alhatatoſságunkal, igen ellenkeznek: à kép-mutatáſt, Kegyeſſeget, Szanakozáſt. s-leg előſer-is Azt mondod ne ſevedheted à kö-

közönſéges nyomorúſágokat, fáydalmodra ſőt halálodra vannak adalmodra ſőt halálodra vannak adalmodra ſőt halálodra vannak ad

ván, monda, Iffiú felette igen meglássad. Mert csudálkozom rayta, ha ily nagy és tökélletes kegyesség vagyon te benned: bizonyára illyen kevesekben vagyon. Mi emberek, gyakorta panaßolkodunk à közönséges nyomoruságokrol, meg-vallom: nincsen-is semmi bánat ily közönséges, és hogy igy ßóllyak, à ki gyakortáb forogna ßájunkban, de ha jóbban meg-visgálod, meg-tapaßtalod hogy gyakortáb nem eggyez à nyelv az ßivel. Nem tökelletes, hanem negédes ßók imezek, *Büsúlok hazámnak vesedelmén*: az ajakaktul, nẽ àßivbŏl ßárnaznak. A mint egy nevezetes Polus nevű játékos ember felŏl irnak, hogy midŏn Athénásban Comédiát játßanék melyben bánattyát kell vala megh-jelenteni, az ŏ meg-holt fiának csontyait és koporsoját titkon bé-vitte, es az egéß játék-merŏ sokaságot foházkodásra

dásra es zokogásra inditotta: ugyan azont mondhatom itt sokak felŏl ti közzületek. Comédiáztok ŏ jó férfiak, es hazátoknak ábrázattyát ŏltŏzven-fel, à ti magatok kárait valóßágos es könyvezŏ sohaytásokkal sirattyátok. *Ez ßéles világ játékot játßik*, azt mondgya à Bölcs: itt bizonyára ugy vagyon à dolog. Azt mondgyák, è polgári hadakozás gyötör minket, es az ártatlánoknak ki-ontott vére, es az ßabadságnak s-törvényeknek romlása. Ugy-é? à ti bánatotokat nyilván látom: de tudakozom s-kerséges vagyok annak oka felŏl. Azért bánkottok-é hogy à közönséges dolgok veßedelmében forognak? kep-mutató tedd-le az ál-orczát; sŏt inkáb à tiéden bánkodol. Láttuk gyakorta hogy à mezei emberek rettegtek es csoportoztak, es fogadkoztak, midŏn az nyomoruság, avagy veßedelem hirtelen

telen következött reájok: de minek-utánna azok meg-fűntek, vedd külön-külön őket es tudakoskodgyál tűlök, meg-tapaßtalod hogy eggyen-eggyen csak az magok gabonájokat es ßántó-földetskejeket fęltettek. Kiálcson valaki tűz-támadáßt è várasban: azt mondom mayd męg à ßánták es vakok-is kezdnek annak meg-óltáßára futni. Mit itelß. felőle? azt-e hogy házájokhoz-való ßeretetek vißi arra? ßőt kérd-meghő magoktul: azert, mert az à kár, avagy bizonyára annak fęlelme, fejenként mimdenikre tartozik. Haßonló dolog vagyon itt: es az emberek búßulnak s-háborognak à közönßéges veßedelmeken, nem azert hogy ßokan vallyák à kárt, henem hogy az ßokak között ők-is.

IX. Reß.

Vilá-

Vilagosban, es példakbol mutogatom-meg ez kep. mutataßt, az igaz Hazarol mint-egy mulo-keppen ßollok. Ißmet az embereknek gonßágokrol kik örvendeznek az maßok nyomorußagin, midőn ők azokon kivűl vannak.

ANNAK-OKAERT te légy birája è dolognak: es ezà te itélő ßékedben itélteßßek-meg: de, az mint régen ßokták vala, tekintetnélkűl. Tudni-illik fęlß-é ettűl à hadtul? fęlß. Miért? mert halál es veßedelem követi azt. Kikre tartozik az à halál? moßt ugy-vagyon máßokra, de tégedet-is meg-ölhet. Imé ez à te bánatodnak fő oka (ha csigázás nélkűl igazat akarß mondani) ez annak kút-feje. Mert à mi-képpen midőn egy emberre à meny-ütő kű lecßett, azok-is meg-rettentek, kik kör-

kőrnyűle állottak: ug̃ è nagy es kőzőnséges veßedelmekben, kevesen ßenvedik az kárt, de mindnyajan fęlnek ettűl. A mely fęlelmet ha ki-rekeßteß ßivedből, vele eggyűtt ez bánatott-is ki-rekeßted. Ime ha Szerecsen orßágban avag̃ Indiában hadakoznak, semmit sem búsúß rayta (mivel nincsen abból veßedelmed:) ha penigh Belgiumba: sirß, kiáltaß, homlokodat es csónyáidat verdeßed. mindazáltal ha az kőzőnséges nyomorúságokon kesergeß, miert nem kesergeß amazokon-is? Mert, azt mondod, nem hazám énnékem Szerecsẽ orßág avagy India. Bolõd, avagy nem azon egy nemből es eredetből-való emberek-é azok te veled? nem azon ég-alatt? nem azon földnek kerekségeben laknak? Ez kisded tartománt tartod-é hazádnak, mely im-è hegyekkel határoztatik-meg, es im-è folyó-vizektűl vétetik

tetik kőrnyűl? Tévelygeß. E ßéles világh à te hazád, vala-hol emberek ßűlettetnek amà mennyei hatalom által. Helyessen felelt régen Socrátes meg-kérdettetvén, *hóvá-való volna ö? E világi*, ugy-mond. Mert à nagy es męlységes elme nem rekeßti-bé magát à vélekedésnek határival: hanem è ßéles világot ugy foglallya-bé gõdolkodásival es értelmevel, mint-ha ővé volna. Láttuk es nevettűk à bolondokat, kiket, az ő őrizőjők avagy mesterek ßalma ßállal avagy gyenge csérnával kőtőt vala meg: ők penigh ugy álnak vala, mint-ha vassal avagy valóságos békóval kőtőztettek vólna megh. Illyen è mi bolondságunk, kik à vélekedésnek hejában-valo kőtelével kőtőzzűk magunkat ez földnek bizonyos réßehez. De hogy è fontosb dolgokat el-hadgyam (mert fęlek hógy nehezen eméßtik-meg:) azt mondom

męg-is.

még-is. ha vala-mely Isten reá felel te neked è hadakozásban, hogy az te fántó-földeid éppen meg-maradnak, házádat es penzedet nem bántya senki, te magadat vala-mely hégre helyheztet setét köddel bé-fedezvén: még-is bánkodol-é? ezt te felőled nem merem mondani, de találkozik oly à ki örvendez-is, es semeit vigan gyönyörködteti, az imitamott le-vágott testeknek nézésében. Mit tagadod ezt, avagy mit csudálod? Igy hozta ezt az emberben fületett nem tudom micsoda gonoszág, mely *Örvendez à mások nyavalyáján*, mint à régi *Poëta* mondgya. Es à mint némely almák à kóstolás-közbe édességgel elegy tetszenek savanyúknak: ugy à mások forgalmatosági, midőn mi bátorságban vagyunk. Gondoly valakit az Oceanus partyán állani, ki nézze à hajó-törest bánkodik ugy-vagyon,

gyon, de nem elméjének valami gyönyörködtető sérelme nélkül: mert à mások vesedelmet à magáje nélkül nézi, de ugyan azon embert gondold abban à töredezett hajóban: bizonyára külömben kezd bánkodni azonképpen vagyon itt à dolog, ha mindent cselekesünk, mindent mondunk-is: és à mi nyomorúságinkon valóba és szivből kesergünk, à közönségeseken csak szokásból es hogy láttassunk szomorkodni. Helyessen mondgya Pindarus: *Mert kit-kit à maga szerencsétlensége egyenlö-képpen szorongat: de à másoken-való bánattyát azonnal, el-feleyti à szív.* Minek-okájért Lipsi, vónd-le immár semeidről è játékos ál-orczát, és sedd-ösve à közben-vetett kárpitot: és el-hagyván minden kép-mutatást, igaz bánatod-béli orczával mutasd-meg minékünk te magadat.

X. Reß.

Panaßolkodom Lángius ellen ily ßabados dorgáláſáról de hozzátéßem, hogy ez tißti à Philoſophuſnak. Iſmét az ide fel mondott dolgoknak meg hamiſsitaſaban igyekezem: és mi légyen à hazáhozvaló kőteleſſég es ßeretet.

KEMENYNEK látßék nékem ez elſő csata, mellyet félbenßakaßtván mondék. Micsoda ßabados, ſőt kemény beßéd ez? igy furdalß? igy őßtőnőß-é? Méltán ßólithatlak tégedet igy meg Euripideſſel,

——— *à betegnek ne öregbicsed nyavalyáját*
Feletteb-is gyötörnek engem à veßedelmek:

Mosolyodván Lángius monda, Mézes fa-

zes falatocskát várß-é azért te én tűlem, avagy gyenge italt? ez előtt penig egy-kevéſſel vaſat és tűzet kivánß vala. Igazán-is. Mert Philoſophuſt halgacz, Lipſi, nem ſipoſt à ki tanitani akar téged, nem ugráltatni: haßnálni, nem kedveskedni. Inkáb akarom hogy ßégyenlyed es pirúly, hogy-ſem-mint neveſs: búſúly hogy-ſem-mint őrvendezz. *A Philoſophuſok Scholája, ô férfiak, Orvoſok patikájá*, azt kiáltya vala régen Rufus: à hová egéſſégnek, nem győnyőrkődtetéſnek okájért ßoktak gyűlni. Semmit ſem hizelkedik az az orvos, ſemmit ſem kedveskedik: hanem ßivedben-hat, furdal, tanit, és à beßédnek némi-némű kemény ſavával mőſsa-le az elméknek ßemnyét. Annak-okájért Lipſi, még ez után ſem adok róſákat, ſéſamum-magot avagy mákot: hanem tővisſeket, éles kardot, űrmőt es

mőt es etſetet. En iſmét mondék, mert Lángi, ha ſabad igazat ſólani, nem jól és álnokúl cselekeſel én velem: és, nem mint à jó bajnok, meſterſéges kűſkődéſſel eyteſ-le engemet, hanem ravazſággal csalſ-meg. Azt mondod, kép-mutatáſſal ſirattyuk hazánkat ſ-nem-is hazánkon keſergűnk. En-é? tagadom. Mert hogy azt tenéked meg-engedgyem (mert igaſſágot mondok) nézek abban vala-menyire magamra-is; de nem csak magamra. Mert Lángi, leg-fő-képpen hazámat ſiratom, hazámat: ſ-ez után-is ſiratom, ha ſintén ſemmi veſedelem nem kővet-is engem annak veſedelméből. Igen méltán, mert ő az, à ki engemet bé-fogadott, meleggetett, táplált: és à ki à pogányoknak kőzőnſéges értelmek-ſerint, ſentſéges és régi ſűlénk. Te penig az egéſ világot mondod én hazámnak ki tagadgya? de te-is vald-meg hogy è nagy és kőzőnſéges haza-kivűl, vagyon énnékem más inkáb meg-határozott és kiváltképpen-való hazám: kihez à terméſetnek némi-némű titkos kőtelével inkab kőteleztetem. Hanē ha azt iteled hogy à mi ſűletéſűnknek helyében nincsen ſemmi óly erő, kivel minket meg-csallyon es magához vónnyon mellyen előſőr-is hevertűnk à mi teſtűnkel, lábainkal jártunk: kinek éltető-egével éltűnk: kiben ſirtunk à mi csecsemő-korunkban, gyermekſegűnkben jádſogoztunk, ifiűſágunkban gyakoroltattunk és neveltettűnk. A hol meg-ſoktuk az eget, à folyóvizeket, à mezőket ſemlélni: à hol ennyi ſok rokonſágink, barátink, társaink vannak: és az őrőmnek ennyi ſok édeſſégi, kiket egyéb tartományokban héjában-is kereſnénk.

Nem-is à vélekedésnek gyenge fonalával kötöztetünk itt meg, à mint el akarß hitetni, hanem à Természetnek erős békóival. Meny az oktalan állatokhoz: imè à vadak ßeretik és meg-ismerik az ő haylékokat; à madarak, az ő fészkeket. A halak-is amà nagy és meg nem határoztatott Oceanus tengernek, csak bizonyos részében ßeretnek lakni. Mert mit mondgyak az emberek felől? kik akar nemessek akar parastok legyenek, annyira ragaßkodnak az ő ßületéseknek földéhez hogy valaki férfiú, örömest meg-hal hazájáért, és hazájában. Annak-okáiért, Lángi, è te uy és kemény bölcseségedet még nem követem, nem-is értem. Inkáb követem Euripidest, ki igazán mondgya: hogy

—— *à Szükség mindnyájunknak parancsollya Hazánkat ßeretnünk.*

XI. Rés.

XI. Reß.

Hazánkhoz feletteb-való ßeretetünknek második indulattyát czáfolom-meg, mely nem igazán neveztetik kegyeßégnek, és azt megbizonyitom. Ißmét honnan vègyen eredetet ez Indûlat è's mi legyen à Haza tulaydonkeppen és igazán.

MEG-VIDAMULVAN è beßédemre Lángius, monda. Iffiú, csudálatos è te kegyeßéged és, ugy itélem, el-veßti immár vezetek nevét à M. Antoninus Csáßár báttya. De mindazáltal ez jól esett, hogy ő maga kinálkodik az ütközettel ez Indúlat és à záslok előtt nyargal: kivel hogy meg-harczollyak, és csak vékony dárdával verjem-le à földre, immár magam-

ban el-vegeztem vólt. Mindeneknek előtte penig amá ſép köntöſt mint-egy prædát le-vónſom ő róla, mellyel gonoſúl ékeſgeti ő magát. Mert ez hazához-való ſeretet, közönſégeſſen kegyeſſégnek mondatik: à kit én, meg-vallom, ſem nem értek, ſem nem ſenvedhetek. Mert honnan vagyon à Kegyeſſeg? kit én tudom mely nagy jóſágos-cselekedet: nem-is egyeb tulaydon-képpen, hanem AZ ISTENHEZ ES SZŰLEINKHEZ TŐRVENYES TISZTŰNK-SZERINT-VALO TISZTELET ES SZERETET. Micsoda orczával elegyiti te-hát à Haza ő magát ezek közzé? Mert, azt mondgyák, az-is ſentſéges és régi ſűlénk. O ſemmire-kellők: és à kik immár nem az okoſságon hanem à terméſeten téſtek boſſút! Szűletek-é az? mijért, avagy mikeppen? Mert itt ſemmit ſem látok: és ha

és ha te Lipſi ſemeſſeb vagy, mutaſd-meg ennékem. Azert-é ſűléd hogy be-fogadott? mert azt láttatol vala ez előtt mondani ezt penig gyakorta meg-cſelekeſi vala-mely gazda avagy vendég-fogadó-is. Azért hogy meleggetett? azont cselekedte régen à te daykád avagy à ki őlében hordozott. Hogy táplált? ezt cſelekeſik naponként à juhok, ezt à gyűmőlcsőző fák, ezt à vetemények: és à nagy teremtett állatok között, kikhez nem-is vélnéd à Föld, az Eg, à Levegő-ég, à Viz, ezent cſelekeſik. Végezetre meny-el à hová gondolod, ezent cſelekeſi akar-mely tartomány-is. Nedves és vizes beſédek ezek, kikből ſemmit egyebet nē facsarhatz, à vélekedéſnek némi-néműkönſéges és haſontalan nedveſségénél. Bezzeg ſűléink azok, à kik ſűltek, formáltak, viſeltek: kiknek magvából mi

ból mi magok, vérekből vérek, testekből testek vagyunk. Kikhez ha csak mi hasonlatossága lehet-is à hazának; semmi ellent nem tartok benne, hogy itt à Kegyességet hasontalanúl nem ostromolnám. De, azt mondod, gyakor helyen nevezik ezt Kegyessegnek à túdós, és nagy emberek. Meg-vallõ de csak sokásból, nem valóba mely valóságot ha kővetz, Istennek tulaydonitod azt à sent és becsűletes nevet és, ha ugy tetsik, sűléinknek: ez indúlatot penig, még ha meg-tisztittatott-is, meg-elégesel becsűletessem Szeretetnek nevezni. De eddig csak nevezetiről sólottunk: valóságat lássuk inkáb meg, mellyet bizonyára nem tartok tellyesseggel semminek, hanem meg-határozom, és az Okosságnak mint-egy ér-vágó vassal kőrnyűl-metélem. Mert mi-képpé à sőlő vessőt, ha el nem metsed,

sed, igen messe ki-terjed: igy az Indulatok fő-képpen, kik valami dicseretecskében vannak à kősség előtt. Es őrőmest meg-vallom, Lipsi, (mert nem sintén vetkeztem-le minden emberi avagy polgári indúlatot) hogy vagyon mindenikűnkben valami haylandóság és seretet è kisseb hazánkhoz: de à kinek okait, à mint látom, avagy eredetit igen homályossan érted. Mert à terméssettűl mondod azokat lenni: bizonyára penig némi-némű sokástúl és rendelestűl vannak. Mert minek-utánna az emberek, amà parast és magokban-való búydosó életet el-hagyván várasokban kénserittettek menni, és házakat s-kő-falokat kezdettek épiteni, és társaságokat csinálták, és kőz-akaratból magokat ótalmaztak avagy másokra támadtak: imè ebből sűkséges-képpen némi-némű kőzősűlős támadott,

dott, és sok-féle dolgoknak szövetsége. Némely földek és határok közönségesek vóltak: templomokat, piaczokat, kéncses-házakat, törvény-tévő helyeket közösleg-birtak: es à mi ki-vált-képpen-való szövetség, à cérémóniák, szokások, törvények egyenlők vóltak. Mely közönséges dolgokat mindazáltal à mi fölvénységünk szintén ugy kezdett szeretni és tartani (nem-is tellyességgel ok-nelkül) mint à maga tulaydonit. Mert bizonyára minden polgárnak külön-külön közi vagyon ahoz: nem-is különböz à magok javaitúl, hanem csak à menyiben nem egy emberè. De è társaságból mint-egy uy rendnek formája, és némi-nemű ábrázattya származott mellyet közönséges-társaságnak és ugyan azont Hazának nevezzük. Melyben mikor vennékesekben az emberek hogy felette igen

igen használna kinek-kinek megmaradására: törvényeket-is szabtak annak segedelmére és ótalmazására: avagy bizonyára elejektúl vették azt à szokást, mellyet törvények helyett tartottak. Innen jött-bé, hogy à közönséges-társaságnak jó szerencsétlenségen bánkodunk: mert bizonyára à mi tulaydon javaink ugy maradnak-meg, ha az meg-marad: de el-vesznek, ha az el-vész. Innen vagyon hazánkhoz-való becsületünk és szeretetünk mellyet à közönséges jóra nézve (arra penig vónson minket, az Istennek némi-némű titkos Gondgya-viselése) öregbitettek à mi Eleink, minden cselekedetekkel és beszédekkel nevelvén hazájoknak méltóságát. Az emberi rendeléstúl vagyon azért ez indúlat, az én itéletem-szerint ha penig à természettúl, à mint te állatod vala; mi az oka hogy nem mindenek

denekben egyenlő-képpen, és azon mértekkel öntetett; mijért feretik, és ótalmazzák inkáb hazájokat à nemeſſek és gazdagok? à kőſség penig avagy à fegények nem annyira, kik látod hogy el-hagyván à közönſégeſeket, többire csak à magok dolgaira viſelnek gondot. A'mely mindazáltal bizonyos hogy külömben fokottlenni, minden indúlatokban, vala-mellyek à terméſetnek erő-ſak-tévő parancsolatyától ſármaznak. Végezetre micsoda okát adod, hogy ez indúlat gyakorta igen kicsiny okból kiſebbedik avagy nevekedik? Imè némely haragból, némely ſeretetből, némellyek nagyra-vógyodásból el hagyták hazájokat: ſ-ma-is mely ſokan hadgyák-el à Nyereſégért? Mely ſok Olaſok, el-hagyván à tartományoknak Királynéját Olaſ Orſágot, által-költöztek Frantz,

Frantz, Német, ſőt Lengyel orſágra, es ott lakoznak, egyedül csak à kereskedeſért? Hány ezer Spányolokat vónſon naponként à főſvényſég avagy nagyravágyódás, à fel-felę-való és más világi tartományokra? Bizonyára nagy és erős oka ez, hogy è ſővetſég egeſen külső és vélekedés-ſerint-való legyen, mivel hogy azt egy valami kivánſág ily vak-merő-képpé megöldozza avagy el-ſaggattya. De Lipſi, felette igen tévelygeſ à hazának meg-határozáſában-is. Mert azt amà mi ſületeſünknek helyehez kötöd, melyben nevekedtünk, mellyen jártunk: és à mi egyéb haſontalanſágokkal zengeſ fűleimben. Mert onnan akarod è ſeretetnek belső okait héjában ki-hozni. Mert ha egyedül csak ſületeſünk helye neveztetik hazának: ugy énnékem csak Braxella léſen hazám, teneked

Iſſea-

Isseánum, másnak valakinek kúnnyo avagy kalyiba sőt sokaknak kúnnyo sem lésen, hanem az erdő és pústa mezŏ. Annak-okájért az én szeretetem és sorgalmatosságom ily soros határban rekesztetik-é bé? csak amà majort avagy házat szeressem és ótalmazzam-é, ugy-mint hazámat? Látod è héjában-valóságokat és mely bódogok amaz erdei avagy mezei emberek, à te itéletedszerint, kiknek születéseknek helye mindenkor virágozik, és mayd minden veszedelmek avagy romlások kivúl vagyon. De bizonyára nem az à Haza, nem: hanem à mint mondám, EGY KIRALY AVAGY EGY TŐRVENY ALAT-LEVŐ VALAMELY REND, ES MINT-EGY KŐZŐNSEGES HAIÓ. Mellyet ha akarod hogy à polgárok szeressenek; veled-tartom hogy ótalmazzák; akarom hogy érette halálc

lált szenvedgyenek; meg-engedem de azt nem, hogy valaki bánkodgyék, földön heverjen, zokogjon érette:

Kedves és dicséretes dolog hazáért meg-halni.

mely mondását Venusinus *Poëta* nak igen javallya à kősség: de meghalni mondotta, nem sirni. Mert ugy kell jó polgároknak lennúnk, hogy jó férfiak-is legyúnk nem lésúnk penig, vala-mikor gyermekek avagy asszony-emberek módgyára sirúnk és kesergúnk. Végezetre, Lipsi, amà mélységes és titkos dolgot öntöm szivedben: Ha az embert egésben meg-tekinted, mind ezek à hazák hasontalanok és csalárdok és itt talám à testnek tulaydonithatz valami hazát: de à léleknek semmit sem mely amà mennyei haylékból jövén-alá, az egés földet csak tömlöcznek és fogságnak tartya. Hanem

nem az ég annak valóſágos és édes hazája arra vágyakozzunk, hogy Anaxagoraſſal eggyűt ßivűnkből mondhaſſuk è bolond világnak midőn azt kérdi, *Semmi gondod nincsen-é tenéked hazádra? Nékem penig amaz az én hazám* és kezűnket ſ-elménket az égre emellyűk-fel.

XII. Reß.

A harmadik Indulatot mértéklemmeg, mely à Szánakozás vétkes az ha felettéb való világoſſágnak okájért meg-kűlőmbőztetem à kőnyőrűleteſſégtűl miképpen es menyiben kellyen avval élnűnk.

LANGIUS énnékem láttaték è beßédével valami homályt ßivemből ki-venni kinek mondék, Igen ſegiteß jó Atyám, neha intvén, néha tanitván és immár ugy tetßik, meg-mér-

meg-mértékelhetem amaz indúlatot, mely hazámat avagy à tárſáſagot illeti: de azt még ſem, mely az embereket nézi. Mert mi-képpen ne illeſſenek és ßorongaſſanak engemet hazámnak kárai nemzetemre és polgár-tárſaimra nézve: kik è nyomorúſágoknak tengerén hányattatnak, avagy ſok-féle veßedelmekkel veßnek-el? Lángius ezekre felelvén: De itt, ugy-mond, Lipſi, nem bánkodol tulaydon-képpen, hanem ßánakozol: à kit mindazáltal à bőlcs és álhatatos fęrfiúnak meg kell vetni. Mert ſemmi ahoz inkáb nem illik, mint az elmének álhatatoſsága és erőſſége: mellyek nem lehetnek ő benne, hanem csak à maga keſerűſégétűl győzettetik és ßomorittatik-meg, hanem à máſétúl-is. En itt à beßédet félben-ßakaßtám, és mondék, Micsodák ezek à Stoicuſoknak tővisſes tudományi?

Tiltod

Tiltod en tűlem à Szánakozáſt? à penig à jóknál, fő-képpen mi nálunk kik igaz vallásban és Kegyeſſégben nevekedtűnk, bizonyára jóſágos-cselekedet. Lángius álhatatoſſan monda, En penig tiltlak tűle: és ha è betegſéget az elmékből ki-vésem, ſenki ſem fogja nehezteleni, valaki tökéletes férfiú. Mert ez bizonyára betegſég és nem igen messe vagyő az à nyomorúſágtúl, valaki ſánakozik. A mi-képpen jele à ros és gyenge semnek, midőn à petsenyés sének, látása miatt könyvez: ugy jele az alá-való elmének, ha latván à bánatos embert, ő-is bánkodik. Igazán neveztetik az, A FELENKES ALA-VALÓ ELME VETKENEK A KI MAS NYOMORÚSAGAHOZ-KEPEST MEG-HANYATLIK. Micsodát azért? óly kemény es vas termeſetűk vagyunk-é mi, kik azt akarjuk

akarjuk hogy ſenki ſe ſánakozzék avagy meg ne indúllyon à máſok bánattyán? Sőt tetſik hogy ſánakozzál, de azért hogy ſegellyed, nem hogy bánkodgyál. Meg-engedem teneked à könyörűleteſſeget, de nem à Szánakozáſt. Mert meg akarom moſt ezeket kűlömböztetni, es tanitáſnak okájert, eltávozom egy-keveſsé az en beſedemtűl. Nevezem à Könyörűleteſſeget, ASZIVNEK MASOK SZEGENYSEGENEK AVAGY KESERŰSEGENEK MEGH ENYHITESERE-TARTOZO INDULATTYANAK. Ez amà jóſágos-cselekedet, Lipſi, mellyet mint-egy fölyhő által látz, es az kinek ſine alatt be-csus es meg-csal tegedet à ſanakozas. De azt mondod, termeſeti embernek bánkodni es ſanakozni. Am-bátor, de nem jó terméſet. Avagy véled-é te hog akar-

akar-mely jóságos-cselekedet-is à ſivnek meg-hanyatlott lágyságában állana? ebben vagyon-é hoǵ fohazkodgyál? hogy súhayts? hogy az ſiralmas emberrel zokogva beſely? Tévelyges. egyeb-képpen állathatok en teneked egy-néhány főſvény ag-nőket avagy ſobrák Euclidokat; kiknek ſemekből hamaręb facsarhatz-ki ezer kőny-hullataſt, hoǵ ſem-mint egy pęnzecsket erſęnyekből. De amaz igaz kőnyőrűlő ember, ugy-vagyon nem ſánakozik, de mindazáltal ugyan azon dolgokat avagy nagyúbbakat cselekeſik az ſánakozónál. A máſok nyomoruſágit emberi ſemekkel nézi, de mindazáltal tőkelleteſsen: nęmi-nęmű meg-ſemergőzőtt orcsával beſęl vęlek, de nem kenyvező avagy el-lankatt ábrázattal, álhatatoſſán vigaſtal, bőven ſegit; es tőb jót cselekeſik, hogy ſem-mint fogadná:

gadná: es inkab kezet nyújtya à ſűkőlkődő avagy el-eſett embernek, mint ſóval tartaná. Es mind ezeket okoſsá es vigyázva cselekeſi hogy, mikeppen à rűh miatt ſokott lenni, à más nyavalyája ő reá ne ragadgyon: ſem penig, mint à bay-vivókról mondgyák, à más oldalán által meg ne ſebeſitteſſek. Kerlek mond-meg, micsoda kemény, avagy kegyetlen dolgot lácz itt? az egeſ Bőlcseſég penig illyen: mely à távoly nézőknek keménynek es komornak tetſik, de ha kőzeleb járulſ hozzá, meg-tapaſtalod mely egy-igyű, mely engedelmes, es à kinél még à Szerelemnek amaz Iſten-Aſſonya ſem ſelideb avagy barátſágoſſab. De eléget ſőlottam è három Indúlatokról kiket ha valamenyire ki-tőrlőttem ſivedből, nagy ſegitſegemre léſen ennekem az előttem-álló űtkőzetre.

XIII. Reſs.

El-háritván az akadályokat, tellyes erővel à közönseges nyomorúſagoknak el-vételére a agy ki-törleſere mégyek. Azokat négy fő erőſſegekkel kell nékem meg-oſtromlanő es győznöm. Es itt elsősör ſzólok az Iſtennek Gondgya-viſeleſeről: es meg-probálom hogy az, az emberi dolgokban vagyon es azokat igazgattya.

MERT immár végre à csatázásból à derekas es valóſágos útközethez; es el-hagyván im-è könyű ellenkezéſeket es játekokat, à végezésből-rendelt harczhoz kezdek. Az én vitezimet es feregeimet mind rendben es záſlok alá-helyheztetem: mi-némük énnékem négy rend-béliek vannak. Elsősör

sősör azt probálom-meg, Hogy è közönseges nyomorúſágok Iſtenközönseges nyomorúſágok Iſtentől bocsáttatnak mi reánk es mi közzénk: másodsor, Hogy azok Szükségeſſen az Iſteni-rendelésből következnek à-képpen: harmadsor, Hogy hasznoſok minékünk: végezetre, Hogy nem feletteb nehezek: nem-is uyſágok. A mely feregek ha az ő rendekben helyeſſen harczolnak es ellent-álnak: ugyan még-is ellenem mér-è tuſakodni es arczal reám támadni à te bánatodnak ſerege? nem mér. Győzödelmes vagyok. Es illyen jó reménſéggel, adgyanak jelt az útközetre. Annak-okájért, Lipſi, holott minden indúlatok, vala-melyek az emberi életet ſok-képpen meg-bántyák es zavarják, az elmének bolond-ſágától vannak: es, az én ítéletem-ſerint, főképpen az à bánat, mely à közönseges-társaſágert va-

gert vagyon. Mert mivel à több indulatoknak vagyon valami vegek es mint-egy czellyok (ugy-mint à feretetnek, elni avval à mit kiván; à haragnak, à bosszú-állás; à fösvenségnek à meg-elegedes; es à többinek más-más végei :) egyedül csak à bánatnak nincsen semmi czellya, ő magán kivül. Hogy befedem feletteb messze ki-terjet es szabados ne légyen, hanem ez elömben-vett útamban maradgyak-meg: tudni-illik te most, à mint mondod, vesedelemben-forgó hazádat siratod de mi végre, mond-meg? avagy mit reménlesz avagy mit nész abban? Azt-e hogy à mi meg-romlott, megjóbbicsad? à mi romlándó meg-erősicsed? avagy hogy à te hazádra következendő vesedelmet el-üzzed? Eggyiket sem csak ezt hogy amà közönséges szót mondhassad, Bánkodom; egyeb-aránt tellyességgel

séggel hasontalan es hejaban-való ez à keserüség. Mert az, az el-mult dologert vagyon, mellyet vissavónni es nem-történt dologga tenni, ugy itéltek à regiek hogy még az Istenek sem cselekedhetnek. Es csak hasontalan ez à banat? sőt inkáb talam istentelen-is, ha igaz itéletet tesz róla. Mert à kit te jól tudsz, vagyon némi-nemü örökke-való lelek, mellyet Istennek nevezünk: mely az egeknek szüntelen forgásit, mely à csillagoknak külömbözö folyásit, mely az eltetö-állatoknak rendes változasit, végezetre à mely minden mennyei, es földi dolgokat, enyhit, igazgat, vezerel. Veled-e te hogy è világnak ily szep ékes alkotmányában valami történet avagy szerencse uralkodnék? hogy az emberi dolgok vak-merö avagy baromi erö-saktúl viseltetnének es elegyittetnének? tudom,

nem véled azt: sőt akar-ki sem te kivűled, ha kinek nem mondom valami bőlcseſége, hanem ebe vagyon. Mert ezt à terméßet mondgya, à terméßet: es akar-hová fordicsad ßemeidet es elmédet; à halandók es halhatatlanok; mennyeiek es főldiek; lelkes es lélek nélkűl-való állatok, világoſſan kiáltyák es mondgyák, hogy vagyon valami óly mi félettűnk, à ki ez ily csudálatos, ily nagy, ily ſok dolgokat teremtette, ßerrette, es teremtvén, ßerezvén, moſt-is igazgattya es ótalmazza. A penig az Iſten kinek igen felſéges es tőkéletes terméßetihez ſemmi inkáb nem illik, mint hogy az ő munkájának gondgya viſelője es ótalmazója mind akarjon lenni, ſ-mind leheſſen. Miert nem akarna penig lenni? felette igen jó az miért nem lehetne? felette igen nagy ugy hogy ſemmi hatalom

hatalom nincsen ő felette, à mint hogy ő nála nelkűl ſincsen ſemmi erő. Nem-is ßorongattya őtet ſem meg nem tartóztattya è dolgoknak nagyſága, es kűlőmbſége. Mert az az őrőkké-való világoſság minden felę ki-terjeßti az ő fęnyeſſégét: es, hogy igy ßóllyak, azon egy ßempillantásban el-hat az égnek, főldnek, tengernek, minden reytekére es męlyſegire nem-is csak uralkodik éz Iſtenſég mindén dolgokon, hanem azok kőzőtt vagyon, ſőt bennek. Mit csudálkozunk rayta? Amà Nap mely nagy réßét járja-el es világoſittya-meg egy ßerſ-mind è világnak! à mi elménk mely ßántalan ſok dolgokat foglal-bé egy gondolattal es azokat meg-tartya? es ô mi eßtelenek, nem itéllyűk-é hogy ſokkal tőbbet láthat es gondolhat az, à ki ezt à Napot, ezt az Elmét teremtette es ßerzette? Ari-

ſtóteles, ki nem ſokat irt az Iſteni dolgokról, helyeſſen avagy inkáb Iſteneſſen mondgya im-ezt: *Valami à hajóban à kormányos, à ßekérben à kocsis, à zengedözok között az éneklö-meſter, à várasban à törvény, à hadban à fejedelem ßintén azon az Iſten è világban. Csak è kulombſég vagyon közöttök, hogy azoknak fáratſágos, ßorgalmatos, es keményſéges igazgatáſok vagyon: az Iſtennek penig hánat avagy fáratſág, es minden teſti erölködés nélkül-való.* Az Iſtenben azért Lipſi, vagyon, vólt, léßen, AMA VIGYAZÓ ES SZŰNTELEN-VALÓ GOND-VISELES (de mindázaltal bátorſágos gond-viſelés) MELLYEL MINDEN DOLGOKAT NEZ, AZOKRA KIHAT, ISMERI: ES MEG-ISMERVEN NEMI-NEMŰ MOZDÚLHATATLAN ES MITŰLŰNK EL-REYTETETT RENBEN IGAZGATTYA ES VEZER-

VEZERLI. Ez penig, à mit Iſteni-gond-viſeléſnek nevezűnk, kiről panaßolkodhatik valaki gyarlóſága miatt, de nem kételkedhetik ſenki, hanem ha valaki meg-ſiketűlt es barommá lett à Terméßetnek bizonſág-tétele es értelme ellen.

XIV. Reß.

Semmi ſem törtenik è földön, hanem az Iſteni gond-viſeléſnek parancsolatty abol, à bocsát veßedelmeket à népekre es váraſokra. Annak-okájert nem Iſteneſſen panaßolkodunk avagy ſirunk mi azokon. Végezetre intes az Iſtenhez való engedelmeſſégre ki ellen vak-merőſég es hejában valóſág tuſakodni.

AKIT ha jöl be-vettél elmedben, es valóba ſ-ugyan ßived-

 ből el-

ből el-hitted, hogy ez igazgató hintegeti es bocsáttya reánk im-ez erőt, es, hogy à Poetaval bóllyak,

—— *hogy ö à földnek es tengernek*
Minden határit bé-járja:

ném látom, micsoda helye lehessen továb à te bánatodnak avagy panaßodnak. Mert tulaydon az à gond-viselő Isten, ki az eget naponként ßüntelen forgattya, à napot fel-hozza es le-nyúgottya, à gabonákat fel-neveli es à föld alá reyti; à ßülte ez eſeteket-is es minden dolgoknak változáſit, kiken csudálkozol avagy boßßonkodol. Azt véled-é hogy csak kedves, es kivánſágunk-ßerint-valókat vébünk Istentűl? ſőt ßomorúkat, es károſokat-is; es è nagy alkotmányban egy-általlyában ſemmi nem viſeltetik, meg nem háborittatik, őßve nem elegyittetik (ki-veßem à bűnt) kinek oka es eredeti amaz elſő oktúl nem vólna. Mert igazán mondotta Pindarus: *Hogy minden dolgoknak ſaſári es ki-ßolgáltatói az égben vannak*: es hogy mint-egy némi-némű arany láncz bocsáttatott-le onnan felyűl (mint ezt Homerus tőb fabulái között bóßéd által jelengeti) kihez minden ek kötöztettek è földön. Hogy am-ott à föld-indúlás egy-néhány váraſokat el-boritott, az Istenigond-viſeleſtűl vagyon: hogy máſutt à dög-halál ſok ezer embereket meg-ölt, attúl vagyon: hogy à Belgák közott vér-ontálok es hadakozáſok vannak, ugyan attúl vagyon. Istentűl, Istentűl bocsáttatak, Lipſi, ezek à veßedelmek: minek-okájért jól es bölcsen mondotta Euripides, hogy *Istentül vannak à nyomorúſágok*. Azt mondom attúl à Hóldtúl fiigg minden emberi dolgoknak előre-es hátra-folyáſa: attúl à Naptúl, az orßágoknak kezdeti és

deti es romlása. Hogy azert te most ennyire bánkodol, es boßßõkodol à te hazádnak változásán avagy elfordittatásán; meg azt sem gondolod-e meg; kicsoda es kire, boßßõkodol? kicsoda? ember, árnyek, por, kire? rettegem meg-mondani, az Istenre. Szó-fia beßédben kőltőtték vólt à regiek, hogy némely Oriások le-akarták az Isteneket az őnnőn ßékekből vetni hadgyuk-el à ßó-fia beßédeket: ti panaßolkodók, ti vadtok azok. Mert ha mind ezek nem csak Isten engedelméből vannak, hanem ő tűle bocsáttatnak: ti kik zúgolodtok, kik ellene rúgodoztok, mit cselekeßtek egyebet hanem hogy azt királyi pálczájátúl (à mint ti tűletek lehet) es orßáglásában-való ßabadságátúl foßtyátok-meg? vak halandóság! A Nap, Hóld, csillagok, ęltető-állatok, es minden állatoknak ennyi

ennyi seregei, orőmest engednek es ßavát fogadgyák annak à mennyei hatalomnak: az ember ki minden teremtett állatoknál nemesseb, egyedűl rúgodozik es tusakodik az ő teremtője ellen. Holott ha vitorláidat à ßélnek bocsátottad vólna, nem oda mennél à hová te akarnál, hanem à hová à ßeltűl vitettetnel: s-itt ez életnek Océanus tengerén nem akarod amaz igazgatót kővetni, ki ez egéß Világnak meg-mérteklője de hejában ellenkezel véle mert avagy kővetned kell, avagy vonattatol: es amà mennyei végezések meg-tartyák az ő hatalmokat es rendeket, akar akarjad te akar ellenkezzél. Meg-nevetnők, ha az à ki hajóját à kő-ßiklához kőtvén ottan-ottan vonná à kőtelet, itélvén hogy à kő-ßikla mégyen ő hozzá, holott ő mégyen à kő-ßiklához; s-nem nagyúb-e à mi bolond-

bolondſágunk, kik az örökké-való Iſteni-gondviſeléſnek amá kő-ſiklájához csatoltattatván, azt akarjuk viſſza-vonáſunkal es ellen-tartáſunkal hatalmunk alá vetni, ſ-nem magunkat az övé alá? Hadgyuk-el valóba è hejában-valóſágokat: es, ha eſſünk vagyon, kövelsük á minket hozzá-vonó mennyei hatalmat; es igaſſágnak itéllyük lenni hogy teſſék az embernek, valami Iſtennek tetſett. A tábori vitéz, halván az indúló jelt, fel-vęſi eſkőzeit; halván penig az ütközetnek jelét, leteſi azokat; mind akarattyával, ſemeivel, fűleivel, kéſ es figyelmetes lévén minden parancsolatra. Mi-is azont cselekedgyük, es è vitézſégben vigan es ſerényen kövelsük á mi Fejedelmünket akar-hová hijon-is. *Arra kötelezték hittel magunkat*, ugy-mond Seneca, *hogy á nyomoruſágokat el-ſenvedgyük: es nem békételenk.*

telenkedünk azokon, mellyeket mi el nem távoztathatunk. Birodalom alatt ſulettetünk: ISTENNEK ENGEDNI, SZABADSAG.

XV. Reſs.

Az Alhatatoſságra tartozó máſodik erőſſégre mégyek. altal, mely á Szükſegtül vagyon. Annak erőſſak tétele es hatalma, ket-keppen *vętetik á Szükſeg: es előſſör arrol ſolok mely á teremtett dolgokban vagyon.*

EZ, Lípſi, az erős, es tellyeſſéggel ki-feytőzhetetlen pais minden külső nyomorúſágok ellen: ezek *amaz arany fegyverek*, kikben felöltözvén, parancsolta Plátó hogy mi az eſet es á Szerencse ellen harczollyunk: ugy-mint Iſtennek engedni, Iſtenről gondolkodni: es minden

minde dolgoknak ki-meneteliben, à mi elménket è világnak amà nagy Igazgatójara függeſteni.. Mondom az Iſteni-gond-viſeleſre kinek Iſtenes es ſerencsés ſeregeiről mivel eléggé fólottam: elő-hozom es harczra állatom à máſik ſereget, mely à Szűkſégnek zászloja alatt vitézkedik.. Ez erős, kemény, vas termésetű ſereg: és à kit nem ok nélkűl mondok Meny-dörgő legiónak.. Mert kemenységes es meg-győzhetetlen erő ez, mely mindeneket meg-hóldoltat, meggyőz: es à kinek, Lipſi, csudálkozom rayta, ha ellene állas. Tháles régen meg-kérdettetven *micsoda volna leg-erősseb*, igazán felelt, *A Szükſég mert mindeneket meg-győz*: es régen mondottak ő felőle noha nem igen okoſſan, hogy *Még az Iſtenek ſem kénſeritheti à Szukſéget*. Ezt moſt az Iſteni-gond-viſeles mellé kötöm: mert

mert rokonſága annak, avagy, hogy igazán meg-mondgyam, attúl függ lettetett. Mert Iſtentűl es annak végezeſitűl vagyon à Szűkſég nem-is egyéb à Szűkſég, mint à Görög Philóſophus magyarázta, hanem ALHATATOS *végezes, es az Iſteni-gond-viſeléſnek meg-változhatatlan hatalma*. Két-képpen probálom-meg, hogy ez à közönſéges nyomorúſágokban forog; A teremtett dolgokból, es az Iſteni-rendelesből. A dolgokból: mivel minden teremtett dolgoknak termeſeti ez, hogy némi-nemű bennek-fűletett erő által vitetteſſenek à változáſra es rólaſra. Ugy-mint à vaſſal terméſetſerint eggyűtt teremtetett à megemésztő róſda: à fában, à meg-ragos fű avagy móly: igy à lelkes állatokban, váraſokban, országokban, az önnön romláſokra-való belső okok. Nézd-el az oda fel, es ide alá-

való;

való; nagy, es kicsiny; kézzel, avagy elmével ßerzett dolgokat: világ teremtésétűl-fogva el-romlottak, es el-romolnak mind világ végéig. Es mi-képpen à folyó-vizek, ßűntelenűl es sebességgel fólynak à tengerben: ugy minden emberi dolgok, è veßedelmeknek (hogy igy ßóllyak) csatornáján sietnek az ő czéllyokra. Az à czél penig, à halál es à veßedelem, kiknek à Dőghalál, Hadak, vęr-ontások, ßólgai es eßkőzei. Igy ha ßűkséges azoknak meg-halni ßűkségesek erre nézve à veßedelmek-is. A kit hogy példákból világosbán eßedben-vehess, nem vónßom-meg magamat hogy elmémmel es gondolatommal te veled egy-kevessé ne járják-kellyek è nagy világban.

XVI. Reß.

Eßeles világban. valoßűkséges változasoknak avagy halaloknak peldai. Az ęgh es az ęltető-allatok meg-valtoznak, hogy vala-mikor el veßßenek. Ezent lattyuk à Várasokban, à tartomanyokban, az orßagokban. Vegezetre mindenek vißßa-folynak itt, es nincs semmi erős avagy allando dolog ez vilagban.

ÖRŐKKE-VALÓ rend-tartásúl adattatott à teremtésben è világnak, ßűlettetni, meg-halni, eredetet-venni, el-múlni: es è világ teremtője semmit sem akart hogy erős es állandó légyen, ő magán kivűl.

—— egyedül csak az Istent nem illetheti
à venség, és à ßomorú halál.
De az idö minden egyéb dolgokat meghóldoltat:

igy

igy kiált-fel Sóphocles *Poëta*. Mind ezek az mellyeket látz, az mellyeket csudálß, az ő rendekben avagy el-veßnek, avagy bizonyára meg-változnak. Látod-e amà Napot? fogyatkozáſt ßenved. A Holdot látod? meg-változik es el-fogy. A csíllagokat látod? meg-ſikamlanak es le-eſnek. Es akar-mint fedezze es mentegeſſe ezeket az emberi elme: mindazáltal meg-történtek azon az égen es meg-is történnek, mellyek az Egbe-nézéſre tanitó meſtereknek minden tudományokat es értelmőket meg-hamiſſttyák. El-hagyom az üſtökös-csillagokat, kiknek ſok külömbőző formája, helye, es folyáſa vagyon: kik hogy mind à levegő-egben es abból állananak, nem könnyen hitetik-el velem à Scholákban tanitók: de imé gondot adtak minap az Egbe-nezéſre tanitóknak neminemű

nemű uy egy-támadáſok, es uy csillagok. Csillag támadott ezen eßtendőben; kinek nevekedeſét es fogyáſát nyilván vettek-eßekben es meg-tapaßtaltuk (kit nehezen hittünk) hogy az égben-is támadhat valami, es el-múlhatik. Sőt imé Varro azt állattya es kiáltya ßent Agoſtonnál, *hogy à Vénus-csillag, kit Plautus Eſt-haynalnak* Homérus *Heſperúſnak nevez, ßinét, nagyſágát, formáját, folyáſát meg-változtatta.* A levegő-égnek felſőb réßét nézd-meg naponként változik: es ßelek, kődők, zápor-eſők ßármaznak belőle. Meny à vizekre meg-látod hogy amà folyó-vizek, kiket ki-fáradhatatlanoknak tartunk, es à kút-fejek, némellyek el-veßtek; némellyek partyokat es folyáſokat meg-változtatták. Ő maga az Océanus tenger, à Termeßetnek nagy es titkos reße, neha à fel-veßek miatt fel-emelkedik a-

dik avagy le-esik es ha semmi felvesek nem volnának-is, ő magában be es ki-folynak à vizek es hogy egeben vebedelemre jutható állapatyát el-hihessed, naponkent rétekszerint öregbedik es kissebbedik. Immár ha à földet meg-tekinted, ki felől csak egyedűl itéltek azt az emberek hogy mozdúlhatatlan, es az ő maga erejével tartatik: imé amott meg-hanyatlik, es rekketéstűl s-titkos seltűl sörnyen meg-indittatik: néhol tűz, avagy viz miatt megvestegettetik. Mert ezek-is harczolnak egymással, es hogy ne csak az emberek között itély hadakozást lenni, vagyon az éltető-állatok között-is. A tengernek özönnye es hirtelen-való árja menyi tartományokat rontott, avagy boritottel! Regenten amaz Atlás tengerén-levő nagy figetet (mert ez né fó-fia be.ed az en iteletem-ferint,) annak-

annak-utánna Helicé es Búza nevű váraſokat: es hogy à régiekhez avag távol-valókhoz ne mennyűnk, mi közöttűnk Belgák között, atyáink idejében, két figeteket boritott-el azoknak váraſival es lakoſival eggyűtt. Sőt immár moſt főkeppen amá kékelló Océanus tenger uy hayláſokat nyit ő magának, moſván naponként es faggatván à Friſiuſoknak, Caniné-fáſoknak, Cauchuſoknak álhatatlan partyokat. A föld ſem vestegel valami Afſony-emberi tunyaſággal: hanem néha-néha bossút-áll, es à tengernek közepen figeteket csinál ő magának: à kin csudálkozik es bossőkodik ama Neptúnus Iſten. Hogy ha azok à nagy, es à mi iteletűnkſerent örökkè-való dolgok, romlás es változás alá rendeltettek: mit itélis à váraſok, reſpublicák, orſágok felől? mellyek fűkséges hogy óly halan-

halandók legyenek, mint à kik azo-
kat ſerzettek. Mi-képpen az em-
bereknek kűlőn-való ifhúſágok, e-
rejek, vénſégek, halálok vagyon:
ugy azoknak-is. Eredetet-veſznek,
nevekednek, állnak, virágoznak:
es mind ezek azert vannak igy,
hogy el-múllyanak. Tibérius Csá-
ſár birodalma alatt egy főld-indúlás
tezenkét nevezetes váraſokat ſil-
lyeſtett-el Aſiában más iſmét ſinten
annyit Campániában, Conſtántinus
Csáſár idejeben es Attilának egy
hadakozáſa, tőbbet veſtett-el ſáz-
nál-is. Az Ægyiptomi régi Thebás
váraſának hire-is alig vagyon: Cré-
tának ſáz váraſit alig hiſik az embe-
rek es hogy à bizonyosb dolgokra
mennyek, látták à regiek es csu-
dáltak Cárthágónak, Numántiának,
Corynthúſnak el-rontatáſát: mi-is
láttuk Athenáſnak, Spártának, es
ennyi ſok jeles váraſoknak csékély
állapa-

állapatra-jutott es romladozott fa-
lait. Amà népeken es birodalma-
kon uralkodó es Őrokkè-valónak
Hamiſſan neveztetett (Róma) vá-
ras, hól vagyon? el-tapodtatott, le-
rontatott, meg-égettetett, vizzel
el-borittatott, el-veſett nem egy
halállal es moſt negédeſſen kereſte-
tik ſ-nem találtatik az ő helyen. Lá-
tod-é amà Bizántiumot, mely à ket-
tős birodalomnak feſkével dicse-
kedik? Amà Velenczét látod, mely
ezer eſtendőkre terjedett hatalmá-
val kevélykedik? el-jő az ő napjok:
es te-is váraſoknak ſeme, mi Ant-
verpiánk, idővel nem léſeſ. Rónt
tudni-illik es épit, es (ha ſabad ugy
ſólanom) játſik az emberi dolgok-
ban amà nagy ács-meſter: es mint à
fazekas, kűlőmb-kűlőmb formákat
es ábrázatokat gondol es csinál ő
magának ez agyagból. Meg eddig
à kiſſeb es nagyub váraſokról ſólot-

tam,

tam, de ezen romlásra vonattatnak az országok es tartományok-is. Régenten virágzot Nap-kelet; es Assyria, Ægyiptom, Sidó ország fegyverrel es mesterségekkel hatalmasok vóltak: ezen állapat Europára költözött-által mely Európa mindazáltal, mint à testek à jelen-való nyavalyáktúl, ugy láttatik most nékem reszketni, es eleve meg-érezni az ő nagy romlását. A mit jóbban es soha eléggé nem csudálhatunk, ez è világ meg-agg kinek öt ezer esztendeje mi-ólta az emberek lakják: es hogy Anaxárchusnak régen ki-üzettetett fő-fia befedének ismét örvendezzünk, támadnak valahol es nevekednek uy Világ es uy emberek. ó à Szükségnek csudálaos es soha meg nem gondolható törvénye! mindenek è sületeznek es romlásnak el-kerülhetetlen viffa-folyására sietnek: es è világbã vagyon

vagyon valami hosszu ideig-való, örökké-való nincsen semmi. Emeld-fel szemeidet es en velem nézz-el minden felé (mert nem restellem è példákat továb-is szemlelnem:) es válasd-meg az emberi dolgoknak változásit, es, mint az Océanus tengernek, háborúságit. Te kely-fel, te essel-le, te parancsoly, te fólgály, te lappangy, te szerencsessen menny-elő: es ez ő eredetekre visszasiető dolgoknak folyása ekképpen lészen mig è Világ lészen. Ti Németek vadok vóltatok-é régenten? most Europának sok nemzetsége felett szelidüllyetek-meg. Britamussok parasztok es szegények vóltatok? gyönyörüséggel es gazdagsággal az Ægyiptiusokkal es Sybaritákkal tusakodgyatok. Virágzott-é régen Görög ország? most à földön heverjen. Oláh ország uralkodott? most fólgállyon. Ti Gótthusok, ti Van-

daluſok, ti à Barbaruſoknak ſepredéki jöyjetek-ki à barlangokból, es rendel parancsollyatok à Nemzetſégeknek. Iöyjetek-elő ti-is kődmenes Scyták, es egy-keveſſé parancsollyatok hatalmaſſan Aſiának es Europának. De iſmét ugyan ti mayd mennyetek-viſſza; es à birodalmat hadgyátok amaz Oceanus mellyeki nemzetſegnek. Mert meg-csalatkozom-e? avagy nem tudom micsoda uy birodalomnak Napját látom fel-támadni Nap-nyúgat felől?

XVII. Reſs.

Arra à Szükſégre mégyek mely az Iſteni rendeleſtul vagyon. Elöſzör azt az Iſteni-rendeleſt allatom lenni. A köſſegnek es à bölcseknek nemi-nemű eggyező értelme volt à felől,

löl, hanem hogy reſs ſzerint külömböztek benne Hany-fele à regieknel az Iſteni-rendeles.

EZEKET mondotta vala Lángius: es è beſéd csak nem könyve-zésre indita engemet, annyira világoſſágra láttaték énnékem hozni az emberi dolgoknak csúfſágos változáſit. Es fel-ki-áltván mondék, Iay, micsodák vágyunk mi, avagy mind ezek à kikben fáradozunk? *micsoda valaki? micsoda à ſenki? álomnak árnyéka az ember*, mint régen igazán mondotta à Lyricus *Poëta*. Lángius monda énnékem, Te penig iffiú, nem csak ſzemlélyed ezeket, hanem ſemminek tarcsad es fel-öltözzed ſivedben az Alhatatoſſágot, le-vetkezvén minde dolgoknak álhatatlan es csalárd héjában-valóſágat. Alhatatlannak mondom, à mi elmenk es értelmünk-ſerint mert

ha az Istent es annak gondgya-viselését tekinted; mindenek erős es mozdúlhatatlan rendben fólynak. Mert immár el-hagyván à fegyvert óregeb lővő serbámokkal kezdek hozzád: es à te bánatodat nem nyilakkal, hanem álgyukkal ostromlom. Az Isteni-rendelésnek erős, kemény fal-törő kossát segezom tereád: es à kit soha semmi emberi erő hátra nem vér, semmi serénység meg nem játszodtathat. A mely nóha sikamló hely az esetre: mindazáltal hozzá-kezdek de okossan, lassan, es mint à Görögök szólnak, *mértékletessen.* Es mindeneknek előtte, ugy itélem, Lipsi, sem te, sem akarmely idő avagy nemzetség nem ketelkedett benne, hogy à teremtett dolgokban valami Isteni-rendelés nem vólna. En meg-szólitván mondék, Meg-bocsáss, de ha választanom kell à dologban ellened lessek te néked

te neked ez-arant. Az Isteni-rendelést veted én ellenem? Hasontalan fal-törő kos ez Lángi, es à mely à Stoicusoknak igen gyenge idegivel igazgattatik. Szabadossan mondom hogy en mind azokat, s-mind amà hármas időket-jegyző Párkákat semminek-tartom: es à Plautus vitézével eggyütt, ez egész vén-Asszonyi sereget egy fuvallásommal el-óslatom, mint à szél à fáknak leveleit. Lángius igen kemény es haragos szemmel tekintvén reám monda, Vak-merő es gondolatlan ifiú, te az Isteni-rendelést meg-játszodtatod avagy el-róntod? nem cselekedheted: hanem ha minden Isteni erőt es hatalmat egyszer s-mind elrónтasz. Mert ha Isten vagyon, vagyon Isteni-gond-viselés: ha ez vagyon, végezes es rend-tartás vagyon à dolgokban: ha végezés es rend-tartás vagyon, à dolgok ki-

menetelinek-is erős es álhatatos Szűkſége vagyon. Mint menekedel-meg è csapás ellen? avagy micsoda feyßével vágod-el è lánczot? Mert mi az Iſtent es amaz örökkévaló lelket, nem gondolhattyuk külömben, hanem hogy ő benne az eleve-való túdás es látás örökkévalók legyenek. Es hogy ötet álhatatoſnak, erőſnek, változhatatlannak, mindenkor azonnak es magához haſonlónak iſmerjük lenni: hogy azokban à mellyeket egyßer akart avagy látott, ſemmit meg nem változtat, ſemmit nem tétováz.

Mert az örökké-való Iſtennek akaratty ſoha meg nem változik.

Mellyeket ha igazaknak lenni megvallaß (ßükſég-is hogy meg-vallyad, hanem ha minden okoſſágot es értelmet le-vetkezel :) azt-is vald-meg, hogy minden Iſteni végezéſek álhatatoſok es mozdúlhatatlanok,

örőktűl-fogván örőkkevalók. Abból jő penig ki à Szűkſég, es à mit nevetz az Iſteni-rendelés. Mely dolognak igaſſága óly világos es óly közönséges, hogy annál régib avagy közönségeſſeb értelem nincsen az emberek között es többire mindenek, valakik az Iſten es annak Gondgya-viſeleſe felől-való világoſſágat vala-menyire láttyák, láttyák az Iſteni-rendeléſt-is Ugy hogy ugyan amaz első es tißta tűznek ßikrái, mellyek az Iſtent meg-jelentették; egyenlőképpen világoskodtak ennek-is meg-iſmértetéſében. Meny Homérushoz ha tetßik es halgaſd ötet, ki à Poeták között leg-elsőb es bölcseb vólt: hazúdgyak, ha más egyéb ősvent inkáb nyomdoſott es tanitott az az Iſtenes *Poëta*, mint az Iſteni-rendeléſt. Nem-is értettek külömbet ő tűle az utanna-való

2194

Görög Poeták-is Euripidest, Sóphoclest, Pindarust; es à miéink közzül, Virgiliust láſd-meg. A Hiſtoricuſokhoz viſs engemet? mindnyájan igy fólnak, Iſteni-rendelésből eſett ez, es, az Orſagok Iſteni-rendelésből fordittattak-el avagy erősſittettek-meg. A Philoſophuſokhoz viſes? kiknek leg-nagyúb gondgyok ez hogy à tudatlanok ellen ótalmazzák es ſem-eleiben hozzák az igaſſágot. Azok penig nóha más ſok dolgokban külömbőző értelemre mentenek, roſs es negédes elméjeknek futtatáſából; de csudálatos mely igen meg-eggyeztek ez útnak kezdetiben, mely az Iſteni-rendeléſre viſen. Ut kezdetinek mondám mert nem tagadom, hogy ez út iſmét ſok ősvényekre nem óſlattatnék kiket mindazáltal ugy látom è Négy külömbőző réſekre vónhatni, az Egbe-nézéſnek tudo-

tudományara-tartozó, Terméſetet-követő, Erő-ſak-tévő, es Igaz, Iſteni-rendeléſre. Mellyeket rövideden magyarázok-meg, es külön-külön mint-egy meg-határozom: mert viſſát-ért itt à kőſſég es tévelyeg.

XVIII. Reſ.

Az Iſteni-rendeleſnek harom elſő nemeit magyarázom-meg rövideden, mindeniknek meg-hatarozaſa avagy magyarazaſa. A Stoicuſokat vala menyire es rövideden mentegetem.

AZ Egbe-nézéſnek tudományára-tartozó Iſteni-rendeléſnek penig nevezem, A MELY MINDEN CSELEKEDETEKET ES KI-MENETELEKET AZ EGIIEGYEKNEK EREIEHEZ ES A CSILLAGOKNAK HELYNEZTETESEHEZ E RŐS SEN

2194

KÖTES CSATOL. Kinek elsŏ találói, vóltak à Cháldæusok es az Egbe-nézésre tanitó mesterek: es à Philosóphusok közŏtt à dolgoknak meg-itélŏje, es helyben-hagyója, amà mélységes elméjŭ Mercúrius ki az Istennek Gondgya-viselését, à Szŭkségét, az Isteni-rendelest, melységessen es nem tellyességgel habŏtalanúl kúlŏmbŏztetvén-meg, azt mondgya: *A Gond-viselés à mennyei Istennek tökéletes es meg-sŏntolt tanácsa kibŏlket hatalmas erŏ sármazik, à Szükség es az Isteni-rendelés. Az Isteni-rendelés penig, az Isteni Gond-viselésnek es egyŝser ſ-mind à Szükségnek ſólgál: es az Isteni-rendelésnek, à csillagok ſólgálnak. Mert sem az Isteni-rendelésnek hatalmát senki el nem kerülheti, sem magát meg nem ótalmazhattya à csillagoknak erejétul es hatalmátul. Mert ezek az Isteni-rendelésnek nyilai es fegyveri kinek akarattya-ſserint, cselekeſsnek à csillagok es viſsnek-*

végben mindeneket à Terméſsetnek es az Embereknek. Es ezen bolondságnak hajójában eveznek ma; (ŏ Keresztyénségnek gyalázattya!) többire minden Egbe-nézésnek tanitói. De à Terméſsetet-kŏvetŏ Isteni-rendelésnek mondŏ, A TERMESZET-SZERINT-VALÓ OKOKNAK RENDIT. MELLYEK (ha meg nem gátoltatnak) AZ Ŏ TULAYDONEREIEKBŐL ES TERMESZETEKBŐL AZON EGY ES BIZONYOS DOLGOT VISZNEK-VEGBEN. Ebben Aristóteles eggyez velŭnk: ha Aphrodisiai Alexándernek hisznünk, ki ótet elég igazán magyarázta. Ismét Teophrástus-is; ki nyilván irja, hogy *az Isteni-rendelés, minden dolgoknak tulaydon terméſseti.* Ezeknek értelmek-ſserint, Isteni-rendelésbŏl vagyon, hogy az ember embert ſsül: Isteni-rendelésbŏl vagyon, hogy

hogy magában-való es nem más kénſeritő okok miatt hal-meg es ellenben, Hogy az ember kigyot avagy csudát fűl, Iſteni-rendelés-kivűl vagyon: es iſmét, hogy fegver avagy tűz miatt hal-meg. Nem igen vétkes értelem ez, mert az Iſteni-rendeléſnek hatalmát még csak nem-is illeti. Kicsoda nem kerűlné penig az eſetet, à mely oda fel nem emelkedik? És többire mindenűtt igy ért Ariſtóteles az Iſteni dolgok felől: ki-vésem è Világról irt amà könyvét, mellyet más es Iſteneſſeb értelemmel láttatik énnekem irni. Hanem hogy azt-is oſvaſom à Görög bölcsnél, hogy Ariſtóteles nem itélté *az Iſteni-rendeleſt cselekedő-oknak lenni, hanem az oknak némi-némü módgyának mely azokkoz járúl kik à Szükségtül rendeltetnek.* O bölcs ember itéleti! ki à Szerencsét es Eſetet valóſággal à cselekedő-okok

dő-okok közzé meri számlálni, az Iſteni-rendeléſt nem meri. De elhagyom őtet: mégyek à Stoicuſokra (kiket meg-vallom becsűllők én es szeretek) kik szerzői az Erőſak-tévő Iſteni-rendeléſnek. Mellyet Senecával, nevezek, MINDEN DOLGOKNAK ES CSELEKEDETEKNEK SZŰKSEGES-VÓLTANAK, MELLYET SEMMI ERŐ EL NEM SZAKASZTHAT. Avagy Chryſippuſſal, LELKI ERŐNEK MELY EZ VILAGOT RENDBEN IGAZGATTYA. Nem-is távoznak è magyarázatok igen meſſze az egyenes es igaz értelemtűl, ha józanon es mértéletesen akarod érteni: à mint-hogy nem minden egyéb tudományok-is, ha régen nyakokat nem ſakaſztotta vólna azoknak à tudatlanoknak irégyſége. Két iſtentelenſéget tulaydonitnak ő nékik mind-

mind, Hogy az Istent: s-mind, hogy à belső cselekedeteket, es à mi akaratunkat az Isteni-rendelés hatalma alá akarják vetni. Nem-is ßintén bátorságoson menthetem őket mind à két vétektűl. Mert az ő irásokból, kik immár kevesek vannak, feltalálod ezeket néhol: találß óllyatis, à hol jóbban értettek. Bizonyára Seneca, ki erős ótalmazója à Stoicusoknak, láttatik az első ellen vétkezni, az Istennek Gondgya-viseléséről irt kőnyvében, kiben azt nem kellett vólna cselekedni. *Azō Szükség alá vettetett, ugy-mond, az Isten-is egyenlö meg-hihatatlan rendben fólynak az emberi es Isteni dolgok. Ugy-vagyon à mindeneknek teremtöje es igazgatója ßabta az Isteni-rendelést, de önnön maga-is azt követi. Egyßer parancsolta, s-mindenkor enged annak.* Es az okoknak amà meg-oldazhatatlan lánczaval es kőtelevel, mellyel az embereket es minden

mindé dolgokat meg-kőtnek, nem homályossan láttatnak az emberi Akaraton erő-ßakot-tenni. De mindazáltal az igaz es tőkeletes Stoicusok, soha ezeket nyilván nem vállották avagy ha valamit è-félét mondottak abban, à mint meg-tőrténik, az egy-más ellen-való irásnak avagy tanitásnak búzgoságában; meg-tapaßtalod hogy csak irtak inkáb àképpen, hogy-sem-mint valósággal ugy értettek vólna. Chrysippus ő maga (ki ő veßtegette es erőtelenitette-meg előßőr è jeles tudománt à kérdéseknek akadékos mélységével) à ßabadságnak meg-kissebbitésében, meg-igazittya őket es megmenti Agelliúsnál. A mi Senecánk sem rekeßti Istent az Isteni-rendelésnek hatalma alá (tißtáb az ő értelme;) hanem à ßólásnak némi-némű formájával, az Istent veti az Isten hatalma alá. Mert à kik azok kőzzűl

közzül közeleb járúltak az igassághoz, az Isteni-rendeléſt néha Isteni-gond-viſeléſnek neveztek, néha Istennek. Annak-okájért Zenó-is mikor *az Isteni-rendeléſt, à ſükſéges dolgokat azon egy módon mozgató erönek* mondotta vólna: hozzá-tette hogy *ſemmit ſem külömböz, akar Isteni-gond-viſeléſnek nevezteſſék az, akar Terméſetnek.* Chryſippuſ-is az Isteni-rendeléſt eggyût ezen értelemmel nevezte *az Isteni-gond-viſeléſnek örökké-való munkájának.* Immár Pánætius Stoicus *az Istent ö magát mondotta Isteni-rendeléſnek.* Kiről Seneca azont értvén nyilván mondgya: hogy *Vala-menyiſſer akarod, ſabad tenéked è Vilagnak es à Terméſetnek ſerzöjét más-képpen nevezned. Es amà nagy es jó Iúpitert helyeſſen mondod, mind Mennyeinek ſ-Meg állatónak: ki, nem azért mondatik Meg-állatónak es Meg eröſſitönek, hogy à fogadas-tétel után meg-állassa à Rómajaknak ellenſég elött futó ſeregeit,*

geit, mint à Hiſtoricuſok irják, hanem hogy mindenek az ö jó-téteményiből állanak. Ugyan azont *ha Isteni-rendeléſnek nevezed-is, nem hazúdſs benne. Mert holott nem egyéb az Isteni-rendelés, hanem az okoknak egyben-köttetett rendi: ö minden dolgoknak elsö ſerzö oka; kitül à több okok függnek.* Mely utólsó ſavai óly Isteneſek, hogy még ö maga à Patvarkodás ſem patvarkodhatik ellenek. Nem-is távozott ez-arant meſſe à Stoicuſoktúl amà Nagy Ariſtóteles à Nagy Sándorhoz-való iráſában: Ugy *itélem penig*, ugy-mond, *à Szukſéget ſem kell egyébnek mondani, hanem Istennek, ugy-mint álhatatos terméſetet es iſinét Isteni-rendeléſnek, mivel-hogy mindeneket öſſve-köt, es ſabadoſſan ſ-minden bántás-nélkül munkálkodik.* A mely mondáſokban ha mi gondolatlanſág vagyon-is, mindazáltal nincsen ſemmi iſtentelenſég: es à tökéletes magyarázók nẽ vetik azt meſſe az

Igaz

Igaz Isteni-rendeléstűl. Ezt à dicséretet bizonyára valósággal à Stoicusok seregének adom hogy semmi más rend-béli Philosóphusok nem tulaydonitottak az Istennek nagyúb felséget es gond-viseléſt: semmi más rend-béliek nem gerjeſtették inkáb az embereket amà mennyei es örökké-való dolgokra. Es ha mit ez Isteni-rendeleſnek tudományában vétkeztek: elhiſem, à dicséretes es jó szándektúl esett, mellyel à vak embereket amà vak Isten-asszonytúl el-akarták vónni. A Szerencsétűl mondom kinek nem csak hatalmát rekeſtettek azok ki hatalmassan, hanem nevét-is.

XIX. Reſ.

A negyedik avagy Igaz Isteni-rendeleſt magyarazom-meg. Annak nevezetiről ſolok rövideden azt gyenge-

gyengededen meg-határozom: es meg-mutatom hogy külömböz az Isteni-gond-viseleſtűl.

DE à régieknek eggyező avagy külömbözö értelmekről, elegetſólottam mert mijért tudakoznám feletteb avagy mélységeſſen *az el-temettetett dolgokat?* Elég dolgom leſen nékem az Igaz Isteni-rendeleſſel: mellyet moſt elő-hozok es meg-ékesitek. Azt penig itt nevezem, Az Isteni-gond-viseléſnek örökké-való végezésének, mely fintén ugy nem vétettethetik-ki à teremtett dolgokból, mint az Isteni-gond-viselés. Ne-is hántorgaſſa senki annak nevezetit mert, bátorsággal állatom azt, hogy nincsen ennek à Deák nyelvben semmi tulaydonab nevezeti. Gonosűl éltek-é avval à régiek? mi ellyünk jól: es à Stoicuſok tömlöczeből ki-hozott

nevezé-

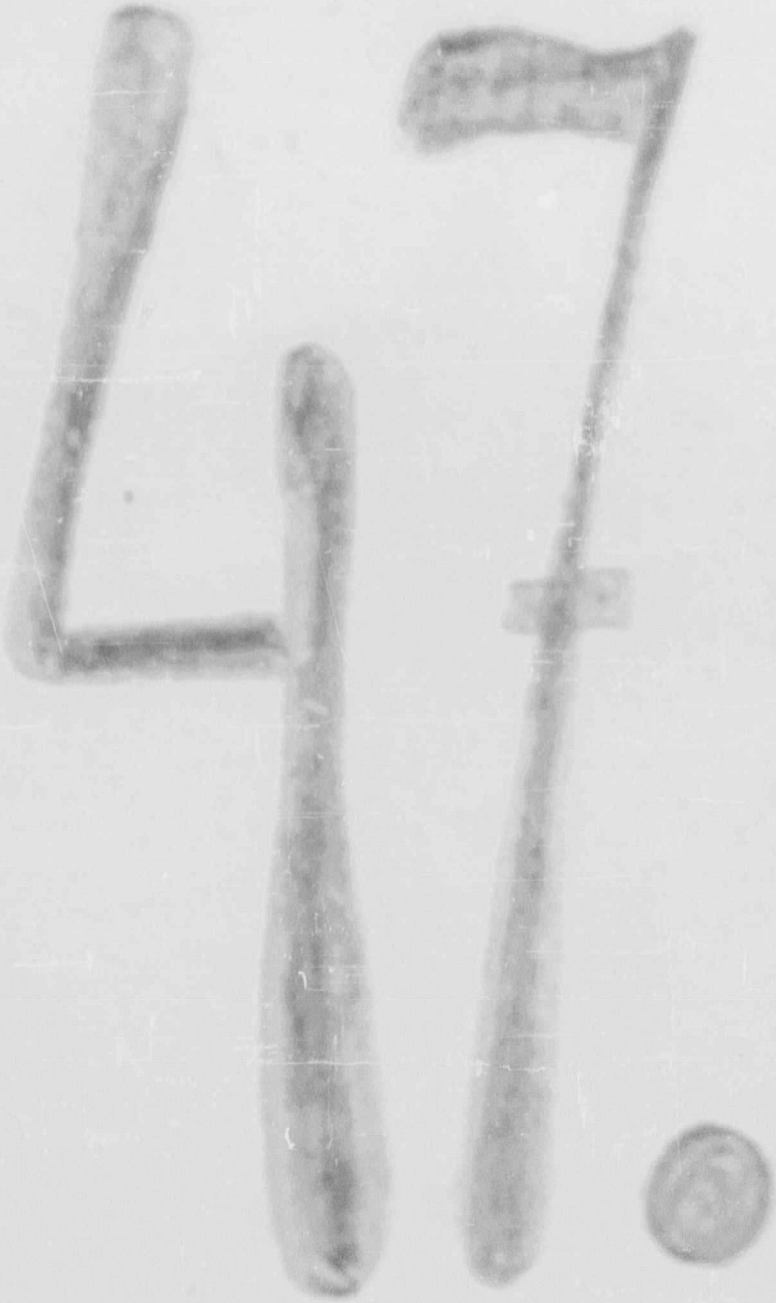

Igaz Isteni-rendeléstül. Ezt à dicséretet bizonyára valósággal à Stoicusok seregének adom hogy semmi más rend-béli Philosóphusok nem tulaydonitottak az Istennek nagyúb felséget es gond-viselést: semmi más rend-beliek nem gerjesztették inkáb az embereket amà mennyei es örökké-való dolgokra. Es ha mit ez Isteni-rendelésnek tudományában vétkeztek: elhiszem, à dicséretes es jó szándektúl esett, mellyel à vak embereket amà vak Isten-asszonytúl el-akarták vónni. A Szerencsétúl mondom kinek nem csak hatalmát rekesztettek azok ki hatalmassan, hanem nevét-is.

XIX. Rész.

A negyedik avagy Igaz Isteni-rendelest magyarazom-meg. Annak nevezetiről sokok rövideden azt gyenge-

gyengededen meg-hatarozom: es meg-mutatom hogy külömböz az Isteni-gond-viseléstül.

DE à régieknek eggyező avagy külömbözö értelmekről, eleget fólottam mert mijért tudakoznám feletteb avagy mélységessen *az el-temettetett dolgokat?* Elég dolgom lesben nékem az Igaz Isteni-rendelessel: mellyet most elő-hozok es meg-ékesitek. Azt penig itt nevezem, Az Isteni-gond-viselésnek örökké-való végezésének, mely fintén ugy nem vétettethetik-ki à teremtett dolgokból, mint az Isteni-gond-viselés. Ne-is hántorgassa senki annak nevezetit mert, bátorsággal állatom azt, hogy nincsen ennek à Deák nyelvben semmi tulaydonab nevezeti. Gonosztúl éltek-é avval à régiek? mi ellyünk jól: es à Stoicusok tömlöczeből ki-hozott

neveze-

nevezetet, vónnyuk à világoſſágra. Mert Iſteni-rendeleſnek bizonyára à rendtûl neveztetik: nem-is egyeb az tulaydonképpen, hanem *az Iſtennek rendelés által-való mondása avagy parancsolattya.* Es ez az, à mit itt kereſſünk. Mert az Igaz Iſteni-rendeleſt nevezém, akar à hires-neves Pictúſſal: AZ OKOKNAK ISTEN TANACSATÚL-FÜGGŐ RENDINEK ES ÖSZVECSATOLTATASANAK akar magunk ſavaival, homályosban de fóntosban: AZ ISTENI-GONDVISELESNEK A MOZGÓ DOLGOKBAN HELYHEZTETTETET MEG-MOZDÚL HATATLAN VEGEZESENEK, MELY MINDENT KÜLÖN-KÜLÖN AZ ÖNNÖN RENDIBEN, HELYEBEN, IDEIEBEN, ALHATATÓSSAN MEG-CSELEKESZIK. Iſteni-gond-viſelés vegezeſe-

gezéſének mondám, mert à mai Theologuſokkal (meg-bocsáſſanak nekem az igaſſágnak ſabados tudományában) nem ſinten értek eggyet, kik azt az Iſteni-gond-viſeléſel, nével es valóſsággal öſsve-elegyitik. Tudõ nehéz dolog es vakmerőſség amaz *értelem felett-való állatot* es *mennyei terméſsetet* (értem az Iſtent) ha valaki bizonyos igékkel akarná ki-mondani avagy azokhoz csatólni: mindazáltal à menyire az emberi elme meg-foghattya, azt állatom még-is hogy tulaydon-képpen más az Iſteni-gond-viſelés, más è mi Iſteni-rendeleſsünk. Mert az Iſteni-gond-viſeleſt nem más-képpé értem es gondolom, hanem hogy az AZ ISTENBEN-VALÓ MINDENEKET LATÓ, TÚDÓ, IGAZGATÓ, ERŐS HATALOM LEGYEN es azt mondom hogy az, kőzönſéges, meg-óſztatlan, meg-erőſsit-

erősíttetett, es hogy Lucrétiussal sóllyak, egyben-kőttetett erő. De az Isteni-rendelés inkáb à dolgokra láttatik alá-állani, es azokban kűlön-kűlön meg-tetseni, azt mondom hogy légyen amà közönséges Isteni-gond-viselésnek kűlön-kűlön es részek-szerint-valo el-osztása es ki-terjesztese. Annak-okájért ez az Istenben vagyon, es egyedűl csak ő neki tulaydonittatik: amaz à dolgokban áll, es azoknak tulaydonittatik. Hazúdni láttatom-é teneked, es mint amà mondgya, *héjában-valóságot cselekedni?* Sőt, Lipsi, à kősségnek sokott kőz beszédéből vészem ezeket; kinél semmi nem lett közönségesebbé, mint-hogy ezt mondgyuk, *Igy rendelte ezt Isten azén jómra, avagy gonoszomra*: es, *Isten rendelte ezt el-amà vás as avagy ország felől.* De senki né fól-é ekképpé az Isteni-gond-viselés felől: azt mondom,

senki nem tulaydonittya azt à teremtett dolgoknak, istentelenség avagy nevetség-nélkűl. Iol mondom azért hogy ez az Istenben vagyon: amaz jóllehet Istentűl vagyon, de à dolgokban helyheztetik. Ezt-is hozzá-tészem, hogy nóha az Istennek Gondgya-viselése nem szakasztatik-el valósággal az Isteni-rendelestűl, mindazáltal némi-néműképpen méltóságosb es emiléb-való az Isteni-rendelésnél: miképpen à Napot az ő világánál, az örökké-valóságot az időnél, az elmét az okoskodásnál, fellyeb-valónak állattyuk lenni à Bölcsek Scholájában. De hogy killyeb ne terjesszem è somorú, nóha még nem közönséges dolgokat: ezekből esedben-veheted mely igazán kűlömböztetem-meg ezeket, es mely igazán élek ennek nevezetivel az uy *Théológusok* serege ellen. Mert amà ré-

mà régi irás-magyarázo Doctorok-is, nem irégylik sem nem tiltnak engemet tűle hogy az Isteni-rendelesnek nevezetivel jó es igaz értelemmel bátorsággal ne ellyek. De hogy az én magyarázatomnak meg-világositására meg-terjek; nevezém azt, A dolgokban helyheztettetett végezésnek; kivel megmutatnám hogy az Isteni-rendelést azokban kell szemlélni à kikre alá-származik, nem à kitűl jő. Hozzá-tévém, hogy A mozgó dolgokban helyheztettetett azt jelentvén, Hogy nóha az Isteni-rendelés megmozdúlhatatlan, mindazáltal à dolgokat nem fosztya-meg bennek-szűletett mozgásoktúl es természetektűl: hanem gyengédeden es erőszak-nélkűl cselekeszik, à mint minden dolgokra Istentűl metszetett bélyegek es jegyek kivánnyák. Ugy-mint à szűkséges-képpen cselekedő

lekedő (értem az Isten kivűl-valókat) okokban, szűksegessen: à természet-szerint cselekedőkbe, természet-szerint: à szabadosokban, szabadóssan: à történet-szerint-valókban, történet-szerint munkálkodik. Annak-okájért nóha à dolgokra nézve, semmi erő-szakot es kénszerités nem cselekszik: hanem à mint kinek-kinek természeti vagyon à cselekedésre avagy szenvedésre, à-szerint igazgat es vónson mindeneket. De mindazáltal ha őtet eredetire viszed-fel, az az, az Isteni-gondviselésre es az Istenre: Alhatatossan es batran kell állatnod, hogy valamik Isteni-rendelésből lésznek, mindenek szűkséges-képpé lésznek. Vegezetre hozzá-tévém, à végezésnek Rendit. Helyet, Idejét azt erősitven-meg à mit az előtt mondottam, hogy az Isteni-gond-viselés minden dolgokra közönségessen

tartozik, de az Isteni-rendeles elóßtva, kűlön-kűlön. Es à Renden, értem az okoknak rendit es ößvekötteteſet, kiket az Isteni-rendelés határoz-meg, à Helyen es Idön értem, amà csudálatos es ſoha meg nem iſmérhető erőt, mellyel minden dolgoknak ki-meneteli mind bizonyos helyekhez, ſ-mind az idöknek ßem-pillantáſihoz, köttettek. Isten rendelte-é hogy Tárquinius ki-ůzetteſſék Királyſágából? ugy légyen: de elößör paráználkodgyék itt látod à rendet. Isten rendelte hogy Iúlius Csáßár megöletteſſék? ugy vagyon: de Vdvarnál es ßintén à Pompéjus oßlopánál itt à helyet látod. Isten rendelte: hogy Domitianuſt az ůnnön ßolgai öllyek meg? Isten rendelte: meg penig abbà az ötödik orában, kit hejában kerůlt. Az időt látod.

XX. Reſ.

Negy

Negy dolgokkal kűlömböztetem-meg es ßakaßtom-el ez Isteni-rendeleſt à Stoicuſoketul. Szorgalmatosban meg-mutogatom, mi-keppen nem teßen erőßakot az akaraton. Ismet hogy az Isten ſem eggyűt nem munkalkodik à gonoſſagban ſem annak nem oka.

ELEGGE érted-é ezeket iffiú? avagy világosb magyarázatot kiváns tűlem? En fejemet megrázván mondék, világosbat, Lángi, világosbat: avagy örökké è ſeteſségben hadz engemet. Mert micsoda mélyſéges meg-kűlömböztetéſek ezek? micsoda álnok es akadékos kérdéſek ezek? hidd-el, csalárdſágtúl félek vala; es ugy tartottam è te fóntos es kétſéges beßédidet, mint egy-egy ellenſéget. Lángius moſolyodván monda; Te

penig jó reménſégben légy. Semmi Annibál nincsen itt: es őrizőkre találtál, nem leſekre. Meg-magyarázom világosban: csak azt jelencs-meg, hól es mellyik részében nem érted? En mondek, abban, Lángi, mely az erő-ſakról es à Szűkſégről vagyon. Mert tellyeſſéggel nem értem, mi-képpen külömböztetedmeg è te Iſteni-rendeléſedet amà Stoicuſokétúl mellyet, à mint ſokták mondani, nóha ſóval es az aytón elégge ki-rekeſztél; de valóſággal es hát-megűl láttatol meg-engedni. Lángius azontúl monda, Távol-légyen, Lipſi, távol-légyen. Mert én még csak álmomban ſem hozom-bé à Stoicuſoknak ſemmi Iſteni-rendeléſeket: ſem à pokolban régen el-temettetett Párkákat nem áſom-fel: az egy-űgyű es kegyes Iſteni-rendeléſt hozom-elő, mellyet amaz Erő-ſak-tévőtúl è négy végekkel

gekkel ſakaſztok-el. A Stoicuſok az Iſtent az Iſteni-rendelés alá rekeſztik; es maga Iúpiter ſem ſabadithattik; es maga Iúpiter ſem ſabadithatta-meg annak köteleiből Sárpédont Homeruſnál, nóha valóba igyekezett rayta: de mi az Iſten hatalma azett rayta: de mi az Iſten hatalma alá vettyűk az Iſteni-rendeléſt, ki felől vallyuk hogy ő minden dolgoknak ſabados ſerzője es cselekedője, es hogy valamikor akarja általhágja es meg ſaggattya annak az Iſteni-rendeléſnek egybe-kötteteti ſeregeit es folyáſit. Iſmét azok à terméſet-ſerint-való okoknak rendit örökké-valóknak állattyák. Mi, ſem à terméſet-ſérint-való okokról ezt mindenkor nem mondgyuk, (mert az Iſten jeleknek avagy csuda-tételnek okájért, gyakorta à terméſet-kivűl, ſőt az ellen cselekeſik:) ſem örökké-valóknak nem állattyuk; mert az Iſten-kivűl-való okok nem örökké-valók. Mert a-

zok bizonyára eggyűtt kezdettek è világgal. Harmadsor, azok à teremtett dolgokbol láttatnak ki-rekesteni valami *Történet-ſerint-való*: mi azt azokban helyheztettyük, es vala-menyiser az Isten-kivűl-való okok óllyanok, meg-engedgyük hogy vannak Történet és Szerencse-ſerint-való ki-menetelek. Végezetre, azok erő-ſakot láttattak tenni az akaraton. Távol vagyő ez mi tűlünk, kik az Isteni-rendeléstis állattyuk, mindazáltal azt meg-eggyeztettyük az akaratnak ſabadſágával-is. Mert ugy kerűllyük à Szerencsének es Esetnek csalard ſelet, hogy è hajót à kénſeritesnek kő ſiklájához ne csapjuk. Vagyőé Isteni-rendelés? ugy, de tűdni-illik első ok az mely annyira nem vési-el az Isten-kivűl-való es kőzbenálló okokat, hogy mindeneket (ugy-mint rend-ſerint es *többire*) azok által cselekesik. Az Isten-kivűl-való okok kőzött vagyon pedig, à te Akaratod-is: à kit el-távoztais hogy hinned, mint-ha az Isten kénſergetne azt avagy semmivétenné. Es è dologban minden tévelygés, ez minden homály nem tudgya senki avagy nem-is gondolya hogy ő azt akarná à mit az Istenirendelés akar: es azt mondom, senki nem tudgya hogy ſabadoſſan akarná. Mert az Isten ki à dolgokat teremtette, ęl à dolgokkal, à dolgoknak meg-veſtegetese-nelkűl. Mi-képpen amá felső égh ugy forgattya ő magával à tőb alsó egeket, hogy azoknak tulaydon mozgásokat nem ſakaſtya-félben avag meg sem tartoztattya: ugy vónſon Isten minden emberi dolgokat az Istenirendelésnek erejével, de kinek-kinek tulaydon erejét avagy mozgását el nem vési. Akarja-e hogy à

fák es

fák es gabonák nevekedgyenek? minden erő-fak nélkül, à termeſet által nevekednek. Akarja hogy az emberek tanácskozzanak, válaſztáſt-tegyenek? tanácskoznak es válaſztáſt-tésnek minden erő-fak nélkül, az akarat által. S-mindazáltal tulaydon azt à miben ők jövendőben válaſztáſt-tettek, látta Iſten őröktül-fogva: de látta, nem kenſeritette arra; tudta, nem végezte; eleve meg-mondotta, nem parancsolta. Mit akadályoskodnak itt à Nyúghatatlanok? ô Nyavalyáſok! nem tartok én világoſſab dolgot ennél, hanem hogy è faytalan elme ottan-ottan faggattya és keſergeti magát, à kötődéſnek es viſſza-vonaſnak némi-némű roſs genyetſége miatt. Mert, azt mondgyák, miképpen leheſſen az, ha Iſten eleve-látta hogy én vétkezem, ſ-az az eleve-látás meg nem csalatkozhatik, hogy

hogy én ſükſéges-keppen ne vétkezzem? Meg-vallom, ſükſegeſkeppen vétkezzel: de nem à te értelmed-ſerint: à te ſabad akaratod járúl ide. Tudni-illik azt látta-meg eleve, hogy à ſerint vétkezzél à mint ő eleve meg-látta: azt látta penig meg eleve hogy ſabadoſſan vétkezzél: annak-okájért ſükſégképpen ſabadoſon vétkezel. Eleg világos-é ez? De iſmét azt mondgyák, Az Iſten ſerzője mi bennünk minden mozgáſnak. Közönſégeſſen ſerzője, meg-vallom: de egyedúl csak à jónak cselekedője. A jónak cselekedetire keſűlſ-é? ő tudgya azt ſ-ő fegit reá à gonoſságra mégy? ő tudgya ſ-ő engedi-meg. De nincsen itt ő néki ſemmi vétke. Erőtelen es ſánta lovon űlők ſ-őſtönözőm azt: hogy őſtönözőm, en tűlem vagyon; hogy erőtelen, ő magátúl. Egyenetlen ſavú es nem

jól húrozott hegedűt vonßok: mindazáltal nem énnékem tulaydonitod hogy az egyenetlen ßavú, hané à hegedűnek. Ez à főld minden fákat es veteményeket egyenlő nedvességgel táplál: de némellyek jó éltető gyűmőlcsőt teremnek, némellyek mérget, mit mondáß hozzá? à főldtűl vagyon-é az, avagy inkáb à fákban bé-óltatott termeßettűl; mellyek à jó nedvességet méreggé fordittyák ő magokban? Hasonló itt à dolog es Istentűl vagyon hogy mozgaß; te tűled es te benned, hogy à gonosságra. Végezetre hogy è Szabadságról-való beßédemet bé-rekeßßem: Az Isteni-rendelés mint-egy hop-mester, es vezet minket è világi ęletben: de ugy, hogy mindenkor hágy minekűnk valamit à mit akarjunk avagy ne akarjunk s-tőbbet sem engedett mert nem adott cselekede-

Uide

lekedetre-való erőt: mert csak arra engedtetett akarat az embernek, hogy Istennek ellene rúgodozni es tusakodni akarhasson: de nem engedtetett arra-való hatalom. A miképpen ßabad énnékem à hajóban setálnom, es annak aytain avagy gerendáin alá s-fel járnom, de è kicsiny mozgás semmit sem haßnál arra hogy à hajót menésében megtartoztassa: ugy ez Isteni-rendelésnek hajójában, melyben mindnyájan evezűnk, ám-bátor fussanak es nyargallyanak à mi akaratink, de azt sem útából ki nem téritik, sem meg nem tartoztattyák. Mindenkor amà mennyei akarat visele es vezérli azt: es vala-hová ő neki tetßik oda vißi à mi akaratinkat néminémű gyenge zabolával.

XXI. Reß.

Be-re-

Be-rekeſztem az Iſteni-rendeleſről. valo beſzedemet. Arrol teſzik inteſt hogy ketſeges es veſzedelemmel telyes az, nem kell azert feletteb tudakozni. Vegezetre ſzorgalmatoſſan intek hogy meg-erősödgyünk à Szükſegnek hatalma altal.

DE mijért nyújtom én è beſzédemet? meg-forditom hajómat, es el-távozom è Charybdiſtűl, à ki ſok elmeket boritott-el. Látom itt Cicerónak hajó-törését, ki inkáb akarta az Iſtennek Gondgya-viſelését tagadni, hogy-ſem-mint az emberi akaratnak ſzabadſágát vala-menyire meg-kiſſebbiteni. *Igy midön az embereket ſzabadoſokká tette*, (azt mondgya Agoſton Doctor) *ſzentségessé örökké tette őket.* Mely ſokan maſkálnak ma-is è tengeren, es el-ragadtatnak à vetekedéſeknek habjaitúl: kiknek

kiknek veſzedelmektűl intettetvén, Lipſi, ſállyunk-ki inkáb à ſárazra, es ne mennyűnk meſſze è mélyſéges tengerre. Euclideſt regen mikor ſokaig kérdeznek az Iſten felől, igen helyeſſen felelte im-ezt: *Egyebet felöle nem tudok, azt tudom hogy gyülöli à tudakoskodokat.* Azont itelyed az Iſteni-rendelés felől-is: meg-engedi hogy láſſad, de nem hogy belé-nézz: akarja hogy hidgyed, de nem hogy viſgallyad. Ugy itélem Biás mondáſa im-ez, *Az Iſten felöl csak azt mondgyad, hogy vagyon* Helyesben viſem azt az Iſteni-rendeleſre: kiről elég azt tudnod, hogy légyen, ha à többit nem tudod-is, ſemmit nem vétkezel benne. Ez tartozik tulaydon-képpé à mi Czélunkra (mert immár è tévelygő kerengésből meg-térek à régi es egyenes útra) hogy el-hidgyed Szükséges-képpé következni à közönſéges

zőnſeges nyomorúſágokat, es abból kereſs magadnak valami vigaztaláſt à te keſerűſégid ellen. Mit haßnál tenéked az emberi akaratnak ßabadſágáról avagy ßólgálattyáról felettéb tudakoskodni? à ketelenſég, avagy Iſteni-rendelés alá vettetett akaratról? ô Nyavalyás! Syrácúſa váraſat az ellenſég reád meg-véßi, ſ-te à porban irogatz. Had, kegyetlenſég, vér-ontás, halál vagyon fejeden: mellyek bizonyára onnan fellyűl bocsáttattak te reád, es ezek kőzzűl ſemmi ſem eſik à te akaratod-ßerint. Félhetz azoktúl, de el nem kerűlheted: fúthatz előttők, de el nem távoztathatod. Fogy fegyvert ezek ellen, es őltőzd-fel az Iſteni-rendeléſnek nyilát, mely mind è bánatokat nem csak meg-ſebeſiti, hanem meg-is őli: nem meg-enyhiti, hanem el-véßi. Mi-képpen ha à csalánt ováſt illeted,

leted, meg-csipi kezedet; ha penig keményen, nem árthat: igy nevekedik à keſerűſégnek nehézſége, ha gyenge orvoſságokkal élß ellene; de meg-ßűnik, ha keményekkel es erőſſekkel ęlß. Semmi ſincs penig erőſſeb à Szűkſégnel, mely à bánatnak im-è gyenge ſeregeit csak mozgáſával-is el-borittya es el hárittya. Mert mit akarß te bánat? nem találß abban magadnak helyet, à ki nem csak meg-lehet, hanem ugyan meg kell lenni. Mit akarß te panaß? meg-rázhatod-é mennyei jármot, de nyakadból ki nē razhatod. NB.

Szünnyél-meg remélleni hogy az Iſteni-rendeléſt panaßolkodáſſal el-hárithatnád.

Nincsen à Szűkſég ellen egyeb ótalom, hanem akarni azt à mire ő kénßerit. Bőlcsen mondotta amà nagy bőlcs ember: *Győzhetetlen lehetz, ha ſoha nem bocsátkozol óly ütközetre, kinek meg-győzeſe nincsen à te hatalmadban.*

madban. Illyen penig à Szükséggel-való harcz: mellyet valaki fel-vésen, meg-győzetik: es à mit inkáb csudálhatz, meg-győzettetett, minek-előtte fel-vette è harczot.

XXII. Rés.

Némellyek az Isteni rendeles enyett sokták tunyaságokat fedezgetni: de ki-feytegetem azt. Az Isteni-rendeles à közben-allo okok által munkálkodik, es ezeket annak solgalattyara kell forditani. Menyiben kellyen à hazat segiteni, s-menyiben nem. E beszedemnek es az első könyvnek vége.

ES itt Lángius egy-kevessé megsünvén à beszédtül, bizvásban kezdek én sólani s-mondek: ha è sél fel továb-is hátúl fog fúni, nem messe láttatom esni à partúl. Mert mérek az Istennek engedni, mérek à sükségtül függeni: es ugy tetsik ezt mondhatom Euripidessel,

Inkáb áldozatot-téssek annak, hogy-semmint haragúván ellene-tusakódgyam.
Halande hadakozik à mennyei Istẽ ellen.

Mindazáltal egy nehezsége vagyõ háborgó elmémnek, mely büsit engemet: kit tartoztass-meg Lángi. Mert ha à kőzönséges nyomorúságok az Isteni-rendeléstül vannak: es azt meg nem győzhetni avagy el nem távoztathatni: mit sorgalmatoskodunk továb hazánkról avagy hazánkert? mijért nem bizúnk mindeneket amà nagy es meg-győzhetetlen igazgatóra, es mi, à mint sokták mondani, mijért nem úlünkvesteg ősve-kócsolt kezekkel? mert à mint te-is meg-engeded, minden segitség es tanács hasontalan az Isteni-

ſteni-rendelés ellen. Lángius mint-egy-fel-ſerkenvén monda, Iffiú vak-merőſéged avagy faytalanſágod miatt, el-mégy az egyenes es igaz útról. Ez-é az Iſteni-rendeléſtűl függeni, avagy inkáb ellene-mondani es meg-jádſodtatni? Azt mondod, kezeimet öſſve-kócsolván veſteg-űlők. Iól vagyon akarnám ha ſájadat kócsolnád itt öſſve. Mert ki mondotta valaha teneked, hogy az Iſteni-rendelés egyedűl ő maga munkálkodnék, à közben-álló es ſegitő ok-nélkűl? El-rendelte Iſten hogy gyermekid ſűletteſſenek: de ugy hogy előſőr közönſűly feleſégeddel. El-rendelte hogy meggyógyűly: de ugy, hogy orvoſsággal es melegitő eſközökkel élly. Haſonló dolog vagyon itt es ha el-rendelte Iſten hogy à te hazádnak habozó es el-merűlő hajója megtartaſſék; azt-is el-rendelte, hogy ótalmaz-

Vide & N.B.

otalmazzák őtet es vedelmezzék. Ha à partra akarſ jütni, ſükſéges hogy evezz, es vitorláidat meg-erehogy evezz, es vitorláidat meg-ereſed: nem hogy hényélve ſemlélſed: nem hogy hényélve ſemlélyed es várjad onnan felyűl à ſelet. De ellenben, ha el-rendelte Iſten azon te hazádat el-veſni: tudni-illik ezek-is meg-léſnek Iſten rendeléſeből, mellyek azt emberi mód-ſerint à veſedelemre viſik. A köſſég à fő rendekkel, es egy-más közöttis viſſát-vónſő, ſenki engedni, ſenki parácsolni nem tud. Nyelvel ſokan ſerények, cselekedettel róſſak mindnyájan. Végezetre à fejedelmekben nem léſen tanács, nem léſen hivſég. Igazán mondotta Vellejus: *Ki-feytözhetetlen az Iſteni-rendeléſnek ereje à kinek ſerencséjet meg akarja változtatni, tanácsát fordittya-el.* Es iſmét: *Mert igy vagyon à dolog, hogy gyakorta midön Iſten valakinek ſerencséjét meg akarja változtatni, tanácsát fordittya-el: es*

el: es azt cselekeſſi, mely mindennel kejervesſeb, hogy à mi rayta-történt, méltán-is láttaſſék rayta-történni. Mindazáltal ne gondolkodgyál mindgyárt ugy, mint-ha utólſó romláſán látnád hazádat lenni. Mert mi-képpen itélhetsed azt? es mint tudod ha csak keves ideig-való légyen-e è zúr-zavar es haborúſág, avagy à te hazádnak utólſó veſedelmere légyen? Segéllyed azért ötet, es, à régi mondás-ként, vala-mig lehet vagyon à betegben, remély élete felől. Ha immár bizonyos es világos jegyekből nyilván vagyon hazádnak Iſtentúl el-rendeltetett változása: az én itéletem-ſerint-is helye vagyon im-è mondáſnak *ne hadakozzál Iſtennel.* Es à Sólon példáját bizváſt adom itt tanácsúl: ki, midőn Piſiſtratus Athenáſt magának foglalta vólna, látván hogy minden igyekezeti hatóntalan vólna à ſabadſá-

badſágért; fegyveret es paiſſat letévén à Tanács-ház aytaja előtt, *O édes hazám*, ugy-mond, *mind ſómmal ſ-mind cselekedetemmel ſegitettelek tégedet*: es igy házához ment, hogy az után nyúgodnek. Ezt cselekedgyed. Engedgy Iſtének, engedgy az időnek: es, ha jó polgár vagy, à kedveſſeb es jób időre tarcsad te magadat. A mely ſabadſág moſt elveſett, meg-uyjúlhat: es à mely hazád el-rómlott, fel-épúlhet még idővel. Mijért hagyod-el ok-nélkúl magadat, avagy mijért eſel ketſégben? Amà két Conſulok közzúl kik Cánnáſnál meg-ſütköztek az ellenſéggel, erőſſeb férfiúnak tartom Varrót ki el-futott, hogy-ſem-mint Paulluſt ki à harczon meg-hólt. Nem-is itélt külömben felőle à Római Tanács es köſſeg: kik közönſéges helyen köſſöntek-meg ő néki, hogy à Reſpublica felől kétſégben nem e-

nem esett vólna. Továbbá akar csak tántorogjon à te hazád, akar el-essék, akar vessedelemben forogjon, akar tellyességgel el-vessen: ne keseregy feletteb, hanem öltözd-fel Crátésnek amà nagyságos elméjét, kitűl midőn Nagy Sándor kérdené, *Ha akarnájé az ó hazáját vissont fel-épittetni?* azt felelte, *Mi szükség fel-épiteni: talám más Sándor ismét el-rontaná ötet.* Ez illik à bőlcsekhez, ez á férfiakhoz.

——— *Nóha szomoru dolog ez,*
De à bánatokat szíveinkben kell el-temetni.
Mert nincs semmi hassna à sirásnak.

Mint erről igazã tett intést Achilles Homérusnál. Mert egyéb-aránt miképpen amá Creon felől irják à fabulákban, ki midőn lángal gerjedőző leányát ölelgetné, semmi segitséggel annak nem lehetett, hanem véle eggyűt maga-is el-vesett: igy te Lipsi, előb meg-emested te magadat,

gadat, hogy-sem-mint kőny-húllatasiddal meg-ólthatnád Belgiumnak è kőzőnséges tűzét. Mikor ezeket mondá Lángius, nagy zőrges lőn az aytón, es imé egy gyermek egyenessen bé-jőve hozzánk, kit Lævinus Torréntius kűldőtt vólt, hogy à vacsorának idejéről hirt-téne: Lángius mint-egy fel-serkentetvén mõda, Imé! ily igen meg-csala engemet è beselgetés? es è nap igy futa el tűlem alattomban? Es egyser s-mind fel-kelvén es kezét reám-vetven monda, Mennyűnk-el Lipsi, az en kedves vacsorámra. En vonakodván mondék, sőt inkáb űllyűnkle. Minden vacsorák felett becsűllőm én è beselgetest: mellyet igazán mondhatok à Görőgőkkel *Isteni eledelnek.* Ez eledelt én mindenkor Ehezé, soha véle meg nem elegesé. De mindazáltal el-vona engé Lángius, es monda, most hidgyűk-meg

egy-máſt: hólnap ha akarod, el-vegezzük az Alhatatoſſágnak inditott áldozatunkat.

IUSTUS LIPSIUSNAK AZ ALHATATOSSAG. ROL-IRT MASODIK KÖNYVE.

I. Réſz.

Az ujonnan el-kezdett beſzédnek alkolmatoſſaga. A Langi° gyönyörüſeges kertebĕ-valo menetelünk, es annak dicsereti.

MASOD napon, tetſzék Lángiuſnak hogy engemet az ő kerteiben vinne, kiket valóba nag ſorgalmatoſsággal kettőt miveltet vala, eggyiket à házak ellenében-való halmon: máſikat egy-kevelsé távolb, alacsónb helyeu à Móſa mellett, *Mely ſzép csendeſséggel ſély által Leódium váraſán.* Annak-okájert mikor hozzám jött vólna à kamarában holott egyedül valék, monda, Sétállyunk-e Lipſi; avagy à nyúgodalmat es veſzteg-üleſt ſereted inkáb? Mondék, ſőt à ſetáláſt ſeretem Lángi, ha te veled lehet de hová mennyünk? Mond Lángius, az én kerteimben, ha tetſzik. Nem meſſze vannak magadat vala-menyire gyakorolhatod: à váraſt-is megſem-léiheted: végezetre kedves es éleſztő ſellőt veheiz ott è nagy hévſégben. En mondék, tetſzik. Es ha te léſzeſz kalaúzom ſemmi útat nem tartok terheſnek, még ha è világ végén lakó Induſokhoz mégyünkis. Es è ſók után elő-kerők paláſtinkat,

ſtinkat, reánk-vévők; el-menenk, járánk-kelénk. Es mikor à kertben jutván, némi-némű vándorló es ſorgalmatos tekintettel kőrős-kőrnyűl ſemeimmel el-neztem vólna: valóba csudálkozván à kertnek ékes es csinyos-vóltán mondék, Edes ven atyam, micsoda győnyőrűség ez? micsoda fényeſſég? Eg vagyon itt Lángi, nem kert, es bizonyára à csillagoknak amà ragyagó fényeſſégi ſem tűndőkőlnek inkáb az eynek tiſtaſágában, mint è te ſok-keppen tűndőklő es fęnlő virágid. Adoniſnak avagy Alcinoúſnak kerteiről ſól valaki? hazúgſág, ezekhez képeſt, es legyeknek ábrázati. Es egyſer ſ-mind kőzeleb járúlván, es némely virágokat orromhoz es ſemeimhez viven mondek, Mit kivánnyak előſőr? azt-é hogy Arguſſal ſemmé legyek, avagy Catulluſſal orrá? annyira édeſgeti es csiklond-

csiklondgya mind à két érzekenſégimet è győnyőrűſég. Távol-legyetek tűlem távol minden Arabiai illatok, kik csőmőrők vadtok énnékem è nemes es valóba mennyei illathoz képeſt. Lángius kezemet gyengededen ſorongatván, es nevetvén monda, El ne hiteſs Lipſi: ſem én ſem ez én paraſt Flórám nem veſűk reánk ez elmés es nyájás dicséretet. En iſmét mondek, mindazáltal igaz dicséret ez Lángi. Azt véled-é hogy hizelkedem? valóſággal es tellyes belſő indúlatomból mondom ezt, hogy az Elyſius mezőket, nem tartom Bóldog mezőknek, è te kertedhez haſonlitva. Mert imé, micsoda fényeſſég vagyon itt mindenűtt? micsoda rend? mely ékeſſen helyheztettettek mindenek az ő négy ſegre csinált ágyokban es féſkekben? ugy hogy akar-mely négy ſegű pádimonto-

 mozás

mozás sem ékesseb azoknál. Immár mely szántalan sok virágok es füvek vannak itt? mely ritka helyen találtatnak es mely uyságok ezek? annyira hogy è kicsiny helyben láttatik à Termeßet bé-rekeßteni, valámi nevezetes fü avagy virág találtatik è világnak négy reßeiben.

II. Reß.

A kerteket közönsegessen dicserem. Regi, es à termeßettül vagyon azoknak miveleße. A Kiralyok es à hires-neves emberek éltek azokkal. Vegezetre ßem-eleiben hozom à kerteknek gyönyörüßeget, es megmondom az en kivanßagomat.

ES bizonyára, Lángi, ieles es dicséretes ez à te igyekezeted, à kerteknek miveleßében. Mely óly igyekezet, kire, ha meg nem csalatkozom, valaki jó es ßelid férßü à termeßettül vonattatik. Kinek bizonsága ez, hogy nem könnyen nevezhetz más gyönyörüßeget, kinében à nevezetes emberek minden nemzetßégekben eleitül-fogva ennyire meg-eggyeztek vólna. Olvaßod-é à ßet iráßt? meg-látod hogy è világgal eggyütt teremtettek à kertek: kiket ö maga az Iften az elßö embernek lakó helyül, es à bóldog çletre mint-egy haylékúl adot vala. A külßö hißtoriákat olvaßod? imé az Adonißnak, Alcinöúßnak, Tantalúßnak, es Heßperides Leányoknak kerteirôl köz-beßédben es fabulákban ßoktak emlekezni: es az igaz es bizonyos hißtoriákban, fel-találod Cyrus Királynak maga kezével csinált oltoványit, es Semirámißnak à levegö-egben függö virágit; es Maßanißának uy es hi-

res-neves kerti alkotmányit, kiken egéß Afrika csudálkozot. Immár à régi Gőrőgők es Rómaijak kőzőt, menyi nevezetes embereket emlithetek teneked, kik fęlre-tévén egyeb ßorgalmatoſſágokat, csak ebben győnyőrkődtek? A Gőrőgők kőzőtt; egy ßóval, tőbbire minden Philoſophuſokat es bőlcseket nevezhetek. Kik el-fogván magokat à perlekedő-helyektűl es váraſoktúl, à kertekben es ſővények kőzzé rekeßkedtek. A Rómaijak kőzőtt penig; Tárquinius Királyt még amà régi Róma idejeben látom, hogy kedveſſen ſétált, es mákot ßedett à kertekben: Tudom hogy Cenſórius Cátó igen győnyőrkődőt à kertekben, es azokrol ßorgalmatóſsã kőnyveket-is irt: tudom Lucúlluſt: hogy az Aſiai győződelmi után, kertekben tőltőtte-el idejét: Sullát, hogy el-vetven Di-

Laus Hortor

ven Dictátorſágat, kedvére aggottmeg à kertekben: es tudom Dioclétiánuſt, hogy Sálóna varáſnal-lévő kerteiben lakván, fellyeb-becsűlte à pareyt es ſalátát, minden męltóſágánál es birodalminál. Nëis tavozott-el è nagy emberek itéletitűl à kőſſég, kik kőzőtt, minden egy-igyű es nagyra-vágyodás kivűl-valók foglalatoskodnak à kertek miveleſeben. Mert bizonyára vagyon nemi-némű velűnk ßűletet es titkos erő, kinek belſő okait nem kőnnyen találom-fel, mely ez ártatlan es egy-igyű győnyőrkődtetéſre vónßon nem csak minket, kik erre ugyan haylandók vagyunk; hanem amà komor es kemény embereket-is, kik ellenkeznek ebben es azt meg-nevetik. Es à mi-keppen az eget es amaz őrőkké-való tűzet ſenki nem nezheti, némi-némű belſő rettegés es ßentſég-nelkűl: ugy

kül: ugy nem semlelhetni à Földnek sentséges gazdagságit, es ez alsó Világnak ékessséget, valami alattomban-való, örömnek édesgetése es érzése-nelkül. A te sivedet es elmedet visgáld-meg: meg-vállya hogy el-ragadtatik, sőt tápláltatik è nézéssel. Szemeidet es érzékenségedet tudakozd-meg; meg-vallyák, hogy akar-hól sem nyugóbnak-meg kedvesben, mint ezeknek à kerteknek ágyaiban es fészkeiben. Kérlek tégedet, kerüld-meg egy-kevesé è virágoknak sürü seregeit es csemetéit lásd im-ez à tokjából, am-az hivelykeből, némellyik bellett ládácskájából mint bimbózik; lásd im-ez mely hirtelenséggel meg-sárad, am-az ellenben virágzik; végezetre tekincs-meg, hogy egy vala-mely virágnak nemében-is, ezer-képpen külömbözö nevekedést, formát, sint találs. Mi-

lálb. Micsoda kemény elme az, à ki ezek között valami kedves gondolatokkal meg nem hajólna, es meg nē lágyúlna? Immár te nyúghatatlan sem tekincs ide: függezd egy-kevesé magadat è tündöklö fényeskedésre, semleld-meg è bársony sinü, vörös, tündöklö, fejer, tüz, es arany sinü virágokat: es enyi sineket kikből akar-mely tüdos kép-iró-is tanúlhat: tanúlhat, de el nem követheti. Vegezetre micsoda gözölgö illat amaz? micsoda által-ható pára? es onnan felyül bocsáttatott nem tudom micsoda mennyei sellö? Annyira hog nem ok-nélkül költöttek vólt à *Poëtak*, hogy némely virágok à halhatatlan Istenek nedvességéből avagy véréből származtak. O örömnek es nedvesitö gyönyörüségnek igaz kútfeje! ô Kedvességnek es Ekességnek lakó-helye! à te árnyekitok-

ban legyen ennekem nyugváſom es életem: legyen ſabad nekem távollétemben; à polgári viſſa-vonáſokon kivül, è fűvek kőzőtt, ez iſméretes es iſméretlen világból hozott virágok kőzőtt, vig es álmélkodó ſemekkel alá s-fel-járnom: es kezemmel ſ-tekintetemmel, neha im-è meg-hirvadó, neha amà virágozó fűvekhez fordúlnom: es legyen ſabad itt ennekem ſemeimnek némi-némű vándorló meg-csalatkozáſával, minden gondoktúl es fáratſágoktúl meg-nyúgodnom.

III. Reſ.

Nemely nyughatatlanok ellen ſzolók, kik à kertekkel hejaban valoſagra es tunyaſagra élnek. Micsoda à kerteknek valoſagos haſzna. Alkolmatoſok à bőlcs es tudos emberek-

bereknek: azokban neveltetett es taplaltatot à Bőlcseſeg.

MIKOR ezeket keményen, es fel-lobbant ſóval ſ-orczával mondottam vólna; Lángius ennekem laſsú beſeddel monda, Bizonyára Lipſi, ſereted ezt à virágos es ekes Nymphát: de felek rayta, módnélkűl ſereted. Mert dicséred à kerteket de úgy, hogy azokban ſok hejában-valoſágon, es kűlſő dolgokon csudálkozol: es el-hagyod azoknak igaz tőkéletes őrőmit. Mert csak à ſineket ſemléled igen mohon, es à fűveknek ágyaiban nyugſik-meg elméd, es iſméretes es iſméretlen világból hozott virágokat kivánſ. Kérlek mi végre? azért-e hogy téged-is meg-iſmerjelek azoknak tárſaſágából lenni, kik moſt támadvan, roſſúl nyughatatlankodnak, roſſúl henyelnek? Kik ez igen

ez igen jó es ßelid dolgot amà két vétkeknek eßkőzeivé tették, à Héjában-valoságnak, es Restségnek. Mert è végre tartyák à kerteket. Egy-néhány fűvecskéket es idegen-földi virágokat negédéssen őßve-keresnek: es őßve-keresvén oly ßorgalmatossan takargattyák es ótalmazzák, kinél fellyeb az édes anya sem ótalmazza gyermekit. Ezek azok, kik Rácz Orßágra, Gőrőg orßágra, Indiára folytattyák levelőket: azt penig csak valami magocskákért avagy pár-hagymájért cselekeßik. Ezek, kik nehezebben ßenvedik vala-mely virágnak ki-aßáſát, hogy-sem-mint régi barátyoknak halálát. Nevetheti-é valaki amà Római Polgárt, ki az ő meny-halát gyáßolva siratta? im-ezek à plántákat sirattyák. Immár ha ki è Florának úy kertéßi kőzzűl valami ritkáb uyságot kapott, mint mutogat-

mutogattya! mások kik azonokra vágyódnak, mint irégylik! kik kőzzűl némely ßomorúbban mégyen házahoz, hogy-sem-mint régé Sulla avagy Márcellus kik à Prætorságnak kérésében meg győzettek vala. Mit mondgyak? hanem hogy è vigaság némi-némű bolondság: es hogy nem kűlőmb amà gyermekek kábaságánál, kik az ő bábjok es képecskéjek felett haragußnak es űstőkőt vonßnak? De láſd-meg azoknak à kertékben-való serénységeket-is. Veßteg-űlnek, kőrős-kőrnyűl járnak, ásitnak, alußnak, s-egyebet sem mivelnek. Ugy hogy tellyeſséggel nem nyugodalmoknak helye ez ő nékiek, hanem restségeknek koporsója. O Tudatlan kőſség! es à kiket męltán űzők távol az igaz es titkos kertnek ßentségétűl. Mely tudom hogy à mér tékletes győnyőrűségért találtatot, nem à

nem à hejaban-valóſágért: à nyugodalomért, nem à henyeléſért. Avagy oly álhatatlan legyek-é en, hogy valamely uyjonnan talált, avagy meg-aſott fűvecske miatt felfuválkodgyam, avagy meg-bomorodgyam? Sőt inkáb érdeme-ſerint becsűllőm à dolgokat: es félretévén az uyſágnak amaz édeſgetéſét, tudom hogy fűvek, tudom hogy virágok azok: az az, némi-némű rövid ideig-valók es hamar el-futók, kik felől igen igazán mondotta à *Poëták* fejedelme, hogy

A Zephyrus ſél némely virágokat kihoz à földből, némellyeket meg-aſſal.

Annak-okájért nem veteм-meg azokat akar gyönyörűſégnek akar ékeſségnek nevezzed (s-im jelet-is látod: hanem ebben külömbözők è tunya Kertéſektűl, hogy è-fféléket gond-nélkűl ſerzek-meg: gödnelkűl ſlekvélek: gond-nelkűl válom-meg.

válom-meg tűlők. Nem-is vagyok oly álomban-merűlt, ſőt oly meghólt, hogy el-reycsem es mint-egy el-temeſſem magamat è kerteknek árnyékiban. Abban à nyúgodalomban-is találok én munkát; es találál ott elmém oly dolgot, mellyet munka-nélkűl cselekeſik, fáratſágnélkűl viſen-végben. *Soha inkáb egyedül nem vagyok*, azt mondgya valaam-az, *mint mikor egyedül vagyok: ſoha nem nyugſom keveſebbet, mint mikor nyugſom.* Ieles mondás, es à mély úgy itélem ſintén à kertekben találtatott. Tudni-illik az elmének csináltattak à kertek, nem à teſtnek: annak meg-uyjulására, nem ennek el-lankaſtására. Es rendeltettek à gödoktűl s-háborúktűl csendes helyen-való meg-üreſűléſre. Nehéſlégedre vannak-é az emberek? itt csak te magadban lehetz. Foglalatoſſágod el-bádgyaztott? itt meg-

Ekes mondás

eleve-

elevenittetel; à hol ez à csendes elméknek eledele, es à tißta ßellőnek mint-egy úy ęletre-való hozása vagyon. Látod-é azert amà régi Bőlcseket? kertekben laktanak. Látod à mostani okos es túdós embereket? à kertekben győnyőrkődnek: es tőbbire azokban irják amaz ő Istenes munkájokat kiket mi csudálunk, es à kiket semmi idő semmi régiség el nem ólthát. Amà zőldellő Scholának kőßőnhettyűk à Terméßetről-való ennyi irásokat: az árnyékozó Académiának kőßőnhettyűk az erkőlcsőkről irt kőnyveket: à kertekből őntettek-ki à Bőlcseſegnek amà bőseges folyamati kiket ißunk, es kik è főldnek kerekségére gyűmőlcsőző őzőnnel ki-áradtak. Túdni-illik fel-gerjeßti es inkáb fel-emeli magát az elme à mélyseges dolgokra, midőn ßabados es à gondoktúl űres lévén láttya az

tya az ő eget: hogy-sem-mint midőn à házaknak avagy várasoknak tőmlőczeiben tartatik bé-rekeßtve. Ti Poëták ßerezzetek, itt énnékem őrőkké meg-maradandó verset. Ti túdósok elmélkedgyetek es irjatok itt. Ti Philosophusok vetélkedgyetek itt à csendeſségről, az álhatatosságról, az ęletről es halálrol. Ihon Lipsi, micsoda à kerteknek igaz vége es haßna: azt mondom à nyúgodalom, csendeſség, elmélkedés, olvasás, iras: s-mind azok penig mint-egy meg-élledes es játék által-valók. Mint à kép-irók, à sok ideig-való nézés miatt meg-homályosodot ßemeket, valami tűkőrőkben es zőldellő helyekben uyjittyák-meg: ugy mi à kertekben, elfáradott avagy nyargalló elméinket. Es mijért titkollyam-el te tűled az én rendelesemet? Látod-é amà borostyánnal bé-boritott sétáló tor-

ló tornáczot? Ez az en Muſáimnak háza, ez à Bölcseſegnek Scholája es gyakorló-helye. Ott avagy ſorgalmatos es titkos olvaſáſſal töltöm-bé elmémet: avagy à jó gondolkodáſoknak némi-némü magvával hintem-bé. Es mint-egy nyilakat à fegyver-tartó házban, úgy rakogatok azokból régulákat elmémben: mellyek mindenkor ſolgálnak énnékem à Szerencsének hatalma es változáſa ellen. Vala-menyiſer abban bé-lépek, ki-rekeſztek onnan minden alá-való es ſolgai gondokat: es à menyire lehet fel-emelkedvel, à tudatlan köſſégnek ſorgalmatoſſágit ſemminek-tartom, es ezs az emberi dolgoknak nagy héjában-valóſágát. Sőt úgy tetſik az emberi természetet vetkezem ottle, es à magaſſágban ragadtatom à Bölcseſégnek tüzes ſekerében. Véled-é hogy igen törödném ott azon mis zon mit forrallyanak moſt à Galluſok, avagy à Spániolok? kicsoda kifogja birni Belgiumot, avagy kicsoda veſzti-el? hogy minket az Aſiai Tyrannus tengeren avagy ſárazon-való haddal fenyeget? avagy végezetre

miröl gondolkodgyek az é-ſaki Tartománynak Királlya?

Semmit ezeken nem törödöm. Meg-erőſsödvén es bé-rekeſzkedvén à külſő dolgok ellen, magamban lakom: minden gondoktúl üres lévén eggyen-kivül, hogy è meg-törödőt es hóldolt ſivemet az igaz Okoſſágnak es az Iſtennek hatalma alá veſſem, es elmém alá minden egyeb emberi dolgokat. Hogy vala-midőn amaz el-rendelt napom el-jövend, vidám orczával nem ſomorúvan láthaſſam azt: es ki-költözheſſem è világból nem mint ki-vetteretett, hanem mint ki-bocsáttatott. Ez-

tott. Ez az en elmélkedeſem Lipſi à kertekben, ezek gyűmőlcsi, kiket el nem cserélnék (mig eſemen léſek) à Perſáknak avagy Induſoknak minden gazdagſágin-is.

IV. Reſ.

Inteſt. teſſek azert à Bőlcseſegre. Az altal juthatni az Alhatatoſſagra. Es ſſorgalmatoſſan meg-intem az iffiuſagot, hogy à Philoſophianak melyſeges tudomanyat őſſve-kőſſe amà győnyőrkődtető es ſſabados meſterſegekkel.

EZEKET mondotta vala Lángius. Es amaz utólſó mélyſéges es álhatatos beſédével igazán mondom, nagy álmélkodáſt ſerzett vala ſivemben. Kit mindazáltal félbenſakaſtek mondván. O te nyugodalomban ęlő es gondoktúl űres, bóldog em-

dog ember! es ő ki mayd nem emberi ęletet ęlſ ez ęletben! mellyet vayha én valami reſében kővethetnék: es ha ez őſvenyen csúſſhatnek, ám-bátor igen távol lehetne-is. Lángius mint-egy meg-fedvén mőda, kővethetnéd? ſőt inkáb fellyűl-is halladhatod. Es ezt nem csak kővetni ſabad tenéked, hanem meg-is előzni. Mert Lipſi, keveſsé igen keveſsé mentűnk mi elő az Alhatatoſſágnak es Jóſágos-cselekedetnek után: nem-is vagyunk meg egyenlők à jó es erős férfiakkal, hanem az igen alá-valóknál avagy roſſaknál ne-talám vala-menyire álhatatóſbak. De te kinek ſerény, es mély elméd vagyon, kéſűly hozzá, es engem kővetven, indúly ez útra, mely egyemeſſen az erőſségre es Alhatatoſságra viſen. Az út kiről ſólok, à Bőlcseſég; kinek egyenes es csendes őſvenyén járni, kérlek es intlek,

es intlek, továb immár ne kerűlyed. A szabados mesterségeket es amá kilencz Isten-Asszonyokat kedvelletted-é ez ideig? nekem-is tetszik. Mert tudom hogy è gyönyörködtető es kűlső tudománnyal kell először az elmét meg-tiztogatni es el-készíteni, *nem lévén addig alkolmatos arra, hogy az Istenes bölcseséget be-vehesse.* De az nem tetszik nekem, ha azokban maradz-meg. Es ha az lészen teneked minden tudományodnak, à mint sokták mondani, kezdeti es vege. Csak kezdetinek kell ezeknek à mi tudományinknak lenni, nem tellyes fáratságunknak útúnknak, nem czélunknak. Ha valamely vendégségben le-űlnél, úgy hiszem, nem csak az édes gyűmölcsöket es gyenge beleseket kostolnád-meg: hanem valami keményebb eledellel-is meg-erősitenéd gyomrodat: miert nem cselekeszed azón, è tudo-

è tudományoknak közönséges lakodalmában? azt mondom az Orákodalmában? azt mondom az Orátoroknak es *Poëtá*knak amaz edességehez, miért nem adod mellé à Philosophiának vastagob eledelétis? Mert nem azt akarom hogy elhadgyad azokat (hogy alattomban ne karhoztass) hanem hogy ezt felyeb becsűllyed: es à magokban szikamló es púha Nymphákat meg-erősicsed à Philosophiának, hogy igy szóllyak, savanyúb borával. Né ok-nélkűl nevettetnek Homérusnál amà leány-nezők, kik el-hagyván Penelopét à szolgálókhoz adták magokat: el-távoztasd te-is úgy ne járj, hogy amà minden dolgoknak Asszonyát meg-vetven, annak csak szolgálóin kapdosnál. Szép dicséret ez, o mely tűdós ember! de szebb amaz, o bölcs ember! es ez mindeniknél szebb, o jó férfiú! Ezeket követsűk: es ennyi fáratságok'u-

gok után nem csak Tudni akarjunk, hanem Bölcselkedni es jót-cselekedni.

Mely igen semmi tudni valamit,
ha bölcseségünk nincsen!

Azt mondgya à régi es igaz vers. Mely sokan vannak è mái napon à mi seregünkben, kik mind ö magokat, s-mind à tudományoknak minden hiret-nevét meg-gyalázzák! nemellyek azért mert talpig vannak à gonosságokban es fértelmességekben: nagyub részre penig mert héában-valók, álhatatlanok, kevélyek, es semmi jóban nem forgalmatoskodnak. Tanúllyák-é à nyelveket? de csak à nyelveket. Megértik à Görög es Deák könyveket? de csak meg-értik. Es à mit okossan mondott régen Anachársis az Athénási-béliek felöl, hogy *Azok csak olvasni tudgyák à pénzt nem tudnak vele élni*: ugy ezek à tudománt, csak tudgyák.

gyák. Eletekre es cselekegetekre annyira nem viselnek gondot; hogy az én iteletem-szerint, nem ok-nelkül gyalázza à kösség à tudományokat, mint-ha à gonosságnak tanitókat, mint-ha à gonosságnak mesteri vólnának. Azok penig à jósagos-cselekedetre-valók, ha jól élsz vélek. Kösd-össve csak à Bölcseséggel, kire à mi elméinket csak el kell à tudományokkal készitenünk, nem azoknál tartanunk, avagy hozzájok-kapcsolnunk. Mert à miképpen némely fák nem teremnek gyümölcsöt, hanem ha más fák mellé mint-egy férjek mellé plántáltatnak: ugy nem gyümölczöznek è tenak Musáid-is, hanem ha à Bölcseségnek erejével mint-egy férjekkel köttetnek-össve. Mit jóbbitgatod te Tácitusnak iráſit: ha à te életedet meg nem jóbbitod? Mit ékesgeted Tránquilluſt: holott te à tévelygésnek setétségében vagy?

Plautust miert irtogatod ily sorgalmatossan à vetkektül avagy mocskoktül: ha à te sivedet meg-engeded ocsmányodni es sennyesedni? Kezdgy immár valaha à jób sorgalmatossághoz: es serezz oly tudománt, mely nem pompádra es magad-mutogatására légyen, hanem hasznodra. Fordúly à Bölcseséghez; mely jóbbicsa-meg erkölcsidet, mely csendesicse es világosidet, mely csendesicse es világosicsa-meg à te háborgó es útálatos elmédet. Az az, à ki jóságos-cselekedetet ólthat beléd, à ki Alhatatosságot önthet elmédben: ö az egyedül, ki tenéked meg-nyithattya à ló Elmének templomát.

V. Res.

A Bölcseség nem kivansaggal, hanem serenysseggel szerezteti-meg. Meg-terek az Alhatatossagrol valo

bessedemre. A tanulasra-valo vagyodas, jo jel az ifiusagban.

FEL-GERIESZTE sivemet ez intés: kit el nem titkolek, sez mondek, Igyekezetemmel követlek tegedet, édes vén atyám: valyon s-mikor követhetlek cselekedetemmel? mellyik lésen az à nap, ki engemet è sorgalmatosságtúl meg-szabaditván az igaz Bölcseségnek ösvenyére állatna? à ki ez által az Alhatatosságra vezérelne? Lán gius mint-egy meg-dorgálván mökáb azt meg-serzeni, hogy-semmint cselekedettel? héjában-valóság ez es tellyességgel à kösségnek sokásá. Mert te, nem lehetz à-képpen csak kivánságoddal estelenből bölcsé, álhatatlanból álhatatossá: mi-képpen Cæneusról mondgyak köz-be-

köz-beſedben, hogy kivánſága ál-
tal változott Aſſony-emberből fer-
fiúvá. Fáradnod kell itt, es, à mint
ſokták mondani, kézzel kell à do-
loghoz Minervával eggyűtt nyúl-
nod. Kérdőzőskődgyél, olvaſs,
tanúly. En keze alá ſólván mon-
dék, Tudom ezeket Lángi: de,
kérlek, nyúly-hozzá te-is, es kezd-
el uyjóbbá tegnapi beſélgetéſedet,
mellyet à vacsorára-való hivatal
kedvem ellen ſakaſtot vala fęlben.
Azt mondom, téry-meg az Alhata-
toſságról-való beſédedre: kinek
fęlben-ſakaſtott áldozat-tételedet
nem hallaſthatod továb bűntetés-
nélkűl. Lángius fejet egy-keveſsé
fęlre haytván, monda, Hogy iſmét
è vetélkedeſre adgyam magamat?
nem cselekeſem Lipſi: è helyen bi-
zonyára nem cselekeſem, mellyet
tudnod kell hogy nyugodalomra,
nem munkára ſenteltem. Vége-
zetre,

zetre, máſor beſélgeſſűnk arról.
En mondék, ſőt inkáb moſt. Es mi-
csoda hely lehet álkolmatoſſab è
bőlcs beſédre, mint à te Bőlcseſé-
gednek amà háza? Im-é tornáczot
mondom. Mely ügy tetſik énné-
kem mint-egy Templom; es abban
im-é kisded aſtal, mint-egy óltár:
ki előtt le-űlvén, tegyűnk áldoza-
tot ez Iſten-Aſſonynak. Végezet-
re jót-is jővendőlők abból. Mon-
da Lángius, micsoda lehet az? Ez,
mondék. Hogy miképpen azok
kik à fű-ſerſámoknak avagy kene-
teknek patikájában űltek, meg-ér-
zik kőntőſőkőn azoknak illattyát:
ugy reménſégem vagyon felőle,
hogy à Bőlcseſégnek valami ſellője
hat-bé elmémben, ha ez ő miv-he-
lyében le-űlendek Lángius nevet-
vén monda, Fęlek rayta hogy ke-
vés haſna léſen è jővendőléſnek:
mindazáltal, Lipſi, mennyűnk-el.

 Mert

Mert nem titkolom-el, hogy engem-is fel-indit es fel-gerjeſt immár è te buzgó kivánſágod. Es mi-keppen à főld alatt vizet kereſő emberek, mikor reggel à főldből-gőzőlgő párát meg-láttyák, jelűl tartyák azt à főldben lęvő viznek: ugy ennékem reménſégem vagyon à jóſágos-cselekedeteknek bő forráſáról, à hol az iffiúſágban ki-tetſik es világoskodik à tanúſágnak kivánſága. Es è ſók után à tornáczhoz vin engem, es bé-vin. Ő le-űle az aſtalkához. En előſőr à gyermekekhez fordúlván mondék, hallyátok-é ti, állyatok itt, vigyázzatok: s-főképpen im-ez aytót zárjátok-bé. Es hallyátok-é? Meg kell halnotok, ha valakit ide bé-bocsátotok. Sem férfiat, ſem ebet, ſem Aſſonyi-állatot nem akarom hogy bé-bocsáſſatok: męg ha à Ió Szerencse jőne-is el, bé ne bocsáſſátok. Es ezt mondván le-

ván le-űlek melleje. De Lángius nagy Kaczagáſſal monda, Király vóltál-é te valaha? tellyeſſéggel kemény fejedelmi parancsolatok ezek. En mondék, mert nem oknélkűl kerűlőm à tegnapi ſerencsétlenſéget. Te, Iſten ſegitſégéből, kezd-el beſédedet.

VI. Reſ.

Az Alhatatoſſagra-tartozo harmadik erőſſeg, vetetik à Haſſonbol. Ionkra vannak à Veſſedelmek, akar Eredetit nezzed azoknak, akar Veget. Mert eredetet Iſtentűl veſſnek, à ki őrőkke-valo es valtozhatatlan jo: es annak-okajert nem oka ſemmi gonoſſnak.

LANGIUS nem ſokáig gondolkodván, igy ſóla. Beſédemben mellyet tegnap az Alhatatoſ-

 ſágról

ſágról kezdettem, Lipſi, nem távozom-el az álhatatoſſágtúl. Azon rendet követek abban, es azon czélra mégyek à mellyet egyſer meg-határoztam. Négy ſeregeket rendeltem vala, à mint tudod, mellyek az Alhatatoſság mellett hadakoznának à Bánat es à Maga-el-hagyás ellen: kik közzúl à két elſőt, mellyek az Iſteni-gónd-viſeléſről es à Szúkſégről valának, immár elő-állattam: es eléggé meg-tanitottalak arra, hogy à közönſéges nyomorúſágok onnan felyúl az Iſtentúl bocsáttatnak reánk: es iſmét hogy azok ſúkſégeſek, es ſemmi úton el nem távoztathatnak. Moſt annak-okájért à harmadik ſereget fegyverkeztetem-fel, kinek Kapitánnya à Haſon: es à kiben egy légio vagyon, mellyet igazan mondhatok Segitőnek. Ez ſereg, ha meg-tekinted, erős es okos. Mely nem

nem tudom mi modon repúl es fer-kezik-bé az emberekben, es né-mi-nemű nyájas erő-ſakkal akarat-tyok-ſerint győzi-meg őket. Mert bé-csúſ inkáb, hogy-ſem-mint bé-rohanna: tanácsol, nem kénſerit: es ſintén oly könnyen engedünk à Haſontúl vézettetni, mint à Szúk-ſégtúl vonattatni. Ez Haſnot ve-tem moſt te ellened, Lipſi, es à te erőtelen ſeregeid ellen. Mert haſ-noſok è Közönſéges nyomorúſá-gok, à mellyeket ſenvedünk: es à mi belſő jónkal es haſnunkal kót-tettek-ősve. Nyomoruſágok-é pe-nig! ſőt Iók inkáb, ha le-vonván à Velekedéſeknek ál-orczáját, azok-nak Eredetire es Végére fordítod ſemeidet. Kik közzúl az elſő, jó-túl: à máſik, jóra vagyon. Mert bi-zonyára à veſedelmeknek Eredeti (tegnap eleget ſólottam s-tanitot-tam róla) Iſtentúl vagyon: az az,

nem-csak amà Fő Iótúl, hanem à minden jóknak ſerzőjétűl, meg-adójátúl, kút-fejétűl. Kitűl valami gonoſság ſintén ugy nem ſármazhatik, à mint hogy ő maga gonoſ nem lehet. Egyedűl csak jó-tevő és meg-tartó az az erő: mely ſintén ugy nem ſérthet-meg, vala-mint ő meg nem ſértethetik: es à kinek egyedűl-való nagy hatalma csak arra vagyon, hogy jól tégyen. Annak-okájért amà régi pogányok-is, mikor amà mennyei-akaratról gondolkodnának, igazán nevezték azt Iupiternek à ſegitéſről. Azt véled-é te hogy az Iſten meg-keſeredhetik es haraghatik, es è nyomorúſágokat ugy, bocsáttya az emberi nemzetſégre mint valami merges nyilakat? Tévelygeſ. A harag, à bűntetés, à boſſú-állás, emberi indúlatoknak nevei: es à gyarlóſágtúl ſármazván, csak à gyarló embereket-

reket-is illethetik. Az Iſten penig őrőkké meg-marad az ő kegyeſſégeben: es è keményſégek mellyeket reánk-bocsát avagy halmoz, mint-egy orvoſſágink: kiket ſenvedni nehéz, de valóſággal es végeire nézve idveſſégeſek. Igazán mondotta Pláto: hogy *Az Iſten ſemmi gonoſságot nem cſelekeſſik, es ö maga ſem oka ſemmi gonoſságnak.* Es Seneca jóbban s-kőzeleb ſóllott ehez: *Micsoda okból cſelekeſſik jól az Iſten? terméſſetiböl: Tévelyeg, ha valaki azt itéli hogy az Iſten akar ártani, avagy árthat. Sem ö rayta ſenki boſſſút nem tehet, ſem ö máſon. Elsö tiſſteleti Iſtennek, hinni az Iſtent. Annak-utánna, meg-adni az ö felſéget, meg-adni jóſágát, ki-nélkül ſemmi felſég nem lehet. Tudni kell ö felöle hogy è világot igazgáttya, ki mindeneket ugy-mint tulaydonit meg-enyhit, ki ótalmazza az emberi nemzetséget, es külön-külön mindenekre gondot-viſel. Ennél ſem gonoſság nincsen,*

nincsen, sem másokkal gonoßúl nem téßen.

VII. Reß.

A Veßedelmek Vege-is mindenkor jonkra vannak. Noha azok gyakorta gonoß emberek altal, es, bünteteſünkre ßolgaltatnak ki. De azoknak ſulyoſſagat meg-töri es megkönnyebbiti az Iſten. Mindeneket à mi haßnunkra fordit. Rövideden arrol ßolok, mi az oka hogy Iſten azokat Gonoß emberek altal bocsattya mi reank.

ANNAK-OKAIERT Eredetekre nézve jók à Veßedelmek: s-azt mondom Végekre nézve-is. Merg mindenkor jónkra es idveſſégünkre igazgattatnak. Tudom, ezt mondod ellenem magadban: s-miképpen lehet az? avagy è hadak es vér-on-

vér-ontáſok nincsenek-é nyilván ártalmunkra, es romláſunkra? Arra vannak, meg-vallom, ha az embereket nézed: nincsenek, ha az Iſtent. Mellyet hogy igazán es valóba meg-érthess, fükſég énnékem valami világos meg-külömböztetéſſel élnem. Két-felék az Iſtentül bocsáttatott Veſedelmek: némellyek Magokban-valók, némellyek Meg-elegyittettek. Magokban-valóknak nevezem, MELLYEK TISZTAN CSAK ISTENTÜL VANNAK, MINDEN EMBERI AKARATNAK ES SZOLGALATNAK KÖZBEN-VETESENELKÜL. Meg-elegyittetteknek nevezem, A MELLYEK IÓLLEHET ISTENTÜL VANNAK, DE EMBEREK ALTAL SZOLGALTATNAK-KI. Az elſök közzül valók, az Ehſég, Magtalanſág, Föld-indúlás, Föld-ſakadás, Ar-

dás, Ar-víz, Betegségek, à Halál. Az utólsók közzül-valók, à kegyetlen-uralkodások, Hadak, Nyomorgatások, Vér-ontások. Amazok tellyességgel tisták es jók, mert az igen tista kút-fóból meritetnek. De ezek közzé, nem tagadom hogy valami szeny nem elegyednek. Mert az Indúlatoknak tisztátalan csatornáin jónek es sármaznak által. Ezek ember által lesznak: mit csudalod tehát ha ártalmasok es vétkesek? Inkáb azt csudályad, hogy oly gond-viselő az Istennek kegyessége, mely még azt à setétséget-is à mi meg-maradásunkra fórdittya, es à bűnt jónkra. Látod-é amà kegyetlent, ki dúl-fúl es vér-ontással fenyeget? à ki gyónyórködik benne ha árthat? à ki ő maga sem sán el-vesni, csak másokat el-vesthessen? Hadgy-béket néki: meg-csalatkozik tanácsában: es az I-

az Isten némi-nemű titkos kötéllel hire-nélkúl es kedve ellen-is à maga fel-tett czéllyára vónsa ótet. Miképpen à nyil, minden maga érzékenysege-nélkúl jút az el-lóvónek czéllyához: ugy ezek az istenteleknek. Tudni-illik meg-zaboláz es meg-tartóztat minden emberi erőt amà mennyei hatalom: es azoknak el-tévelyedett útait ez idvességes czélra igazgattya. A mint à táborban sok kúlómbózó indúlattyok vagyon à vitézeknek, es ezt à prédà gerjesti, im-ezt à dicséret, amazt à gyúlóség; mindazáltal mindnyájan à győzódelemért es az ő Fejedelmekért harczolnak: ugy ezek à jó es gonoß akaratok mindnyájan Istennek hadakoznak, es à sok kúlómbózó végek közótt mindazáltal, hogy igy sóllyak, à végeknek végére el-jútnak. De, azt mondod, mijért el Isten à gonoßoknak munká-

munkájaval? mijért ő maga nem bocsáttya reánk azokat à jó veßedelmeket, avagy csak mijért jók által né ßolgáltattya-ki? Feletteb nyughatatlanúl tudakoskodol, jó ember: nem-is tudom ha meg-felelhetek-é azokra à titkos dolgokra. Ezt tudom, vagyon oka magánál az ő cselekedetinek, még à mikor mi ſemmit abban nem tudunk-is. De mindazáltal mi-némű csuda, mi-némű uyſág vagyon ebben? Imé egy tartománynak. Gónd-viſelője ha vala-mely gonoß-tévő ellen tőrvény-ßerint cselekeßik: poroßló, avagy hóhér által bűnteti azt meg. Az atya à nagy cseléd kőzőtt néha maga oſtorozza-meg az ő fiát, néha azon dolgot ßolgájára avagy tanitómeſterére bizza. S-az Iſtennek mijért nem vólna ezenre ßabadſága? mijért nem verhetne-meg minket az űnnőn kezeivel, mikor ugy tetßik; a-

ßik; avagy máſok által, mikor máskeppen tetßik? Mert itt ſemmi boßßűſág, ſemmi vétek nincsen. Haragßik-é te reád amà ßolga? akar-é ártani? Semmit ſem haßnál véle. Te el-hagyván őtet nézz à parancsolónak akarattyára. Mert bizonyára jelen vagyon à te bűntető atyád: es az ő parancsolattyán kivűl, csak egyßer ſem enged tégedet csapni. De mindazáltal mijért elegyittetik ezek kőzzé à vétek; es az emberi Indúlatoknak mérge mijért kőttetik az Iſtennek nyilaihoz? Súlyos es nehéz dolgot kérdeß tűlem: à kire mindazáltal meg-felelek. Hogy Iſten az ő bőlcseſégét es hatalmát meg-mutatná, *jóbnak itélte* (Sz. Agoſton ßavai ezek) *hogy à gonoſsag t forditaná jóſágra, hogy-ſem-mint ſemmi gonoſságot ne engedne lenni.* Mert mi lehet annál bőlcseb es jób, à ki à gonoßból jót túd-ki-hozni, es à e-

ße-e-

munkájával? mijért ő maga nem bocsáttya reánk azokat à jó vesedelmeket, avagy csak mijért jók által né sołgáltattya-ki? Feletteb nyughatatlanúl tudakoskodol, jó ember: nem-is tudom ha meg-felelhetek-é azokra à titkos dolgokra. Ezt tudom, vagyon oka magánál az ő cselekedetinek, még à mikor mi semmit abban nem tudunk-is. De mindazáltal mi-némű csuda, mi-némű ugyság vagyon ebben? Imé egy tartománynak. Gónd-viselője ha vala-mely gonoß-tévő ellen tórvény-ßerint cselekeßik: porołló, avagy hóhér által bűnteti azt meg. Az atya à nagy cseléd kőzőtt néha maga oßtorozza-meg az ő fiát, néha azon dolgot ßolgájára avagy tanitómeßterére bizza. S-az Iſtennek mijért nem vólna ezenre ßabadßága? mijért nem verhetne-meg minket az ůnnőn kezeivel, mikor ugy teßßik; a-

ßik; avagy máſok által, mikor máßßik; avagy máſok által, mikor máßkeppen teßßik? Mert itt ſemmi boßßúſág, ſemmi vétek nincsen. Haßúſág, ſemmi vétek nincsen. Haragßik-é te reád amà ßolga? akar-é ártani? Semmit ſem haßnál véle. Te el-hagyván őtet nézz à parancsolónak akarattyára. Mert bizonyára jelen vagyon à te bűntető atyád: es az ő parancsolattyán kivűl, csak egyßer ſem enged tégedet csapni. De mindazáltal mijért elegyittetik ezek kőzzé à vétek; es az emberi Indúlatoknak mérge mijért kőttetik az Iſtennek nyilaihoz? Súlyos es nehéz dolgot kérdeß tűlem: à kire mindazáltal meg-felelek. Hogy Iſten az ő bőlcseſégét es hatalmát meg-mutatná, *jóbnak itélte* (Sz. Agoſton ßavai ezek) *hogy à gonoſsag t fordítaná jóſágra, hogy-ſem-mint ſemmi gonoſságot ne engedne lenni.* Mert mi lehet annál bőlcseb es jób, à ki à gonoßból jót túd-ki-hozni, es à e-

ße-e-

ſedelemre-való dolgokat meg-maradáſra fordittya? Azt az Orvoſt-is dicséred, ki à viperát à Terjék közzé elegyiti, az egéſſégnek igen nagy haſznával: az Iſtenben mijért nem javallanád, ha è veſedelmekkel-való orvoslásában némi-némű emberi fogyatkozáſokat elegyit, à te fogyatkozáſod-nélkül? Mert bizonyára minden azokhoz ragadott merget meg-éget es meg-emészt Iſten, az ő Góndgya-viſeléſének némi-némű titkos tűzével. Vegezette az ő hatalmájért es dicsőſegejért cſelekeſi azokat, kikre nézve mindeneket ſükſéges-képpen cſelekeſik. Mert micsoda mutattya-meg inkáb az ő erejét, mint-hogy nem csak meg-győzi az ő ellene tuſakodó ellenſégit, hanem ugy győzi meg hogy azokat ő magához, es az ő táborában viſi által? hogy ő éretre hadakozzanak? hogy az ő győzödelmejért fogjanak fegyvert? A mely dolog naponként igy történik, midőn à gonoſok az Iſten akarattyát töltik-bé, nóha nem ő magoktúl: midőn azokat mellyeket à gonoſok az ő akarattya ellen cſelekeſnek, ugy igazgattya, hogy mindazáltal né az ő akarattya kivűl menjenek végben. Es mi lehet ennél nagyub csuda, *mint hogy à gonoſok téſſik jókká à gonoſokat?* Imé te C. Csáſár egy-keveſsé jöy-elő. Meny-el. Es amá két ſentſéges dolgot egyſer ſ-mind tapodd lábad alá, Hazádat, es Vődet. Ez te negédeſſéged, à te hired-nélkül, Iſtennek ſolgál: ſőt hazádnak ſolgál; à ki ellen igyekeztél. Mert à Római birodalomnak fel-épitéſére es meg-maradáſára következik. Te vér-ontáſnak es prędáláſnak ſomjuhozója, Attila, repűly-elő è világnak utólſó réſéről. Ragadozz, öly-vágy, égeſs, pústics.

pűßtics. Iſtennek vitézkedik è kegyetlenſég: es nem egyéb hanem à Kereſztyéneknek fel-ſerkenteſe lésen, kik à vétkekben es gyönyörűſégekben igen bé-merűltek avagy el-temettettek. Mit cselekeſztek ti két Veſpáſiánuſok? Sidó Orſágot es à Sidókat veſeſsétek-el. Vegyetek-meg es roncsátok-le földig à ſz. váraſt. Mi végre? te ugy vagyon dicsőſégnek es birodalomnak terjeſztéſéjért cselekeſztek. De tévelygetek. Bizonyára az Iſten boſſú-állának poroſlói es Katonái vadtok, az iſtentelen nép ellen. Mennyetek-el. Es à kik Rómában ne-találtok à Kereſztyéneket öldöklitek, állyatok-boſſút Sidó Orſágban à Chriſtus halálájért. Es è példák minden időben bőven találtatnak, à hol Iſten máſoknak gonoſz kivánſágok által, az ő jó-akarattyát vitte-végben; à máſok hamiſsága által, az ő igaz

igaz ítéletit mutatta-meg. Minekokájért, Lipſi, csudállyuk è Bőlcseſségnek el-reytett erejét, ne viſgállyuk; es tudgyuk-meg, hogy minden veſedelmek jó végre-valók, haſintén à mi elménk az ő vakſága miatt nem láttya, avagy laſſúſága miatt ahoz nem járúlhat-is. Mert gyakorta nem tudgyuk mi azoknak igaz végét: kire mindazáltal à mi hirűnk nélkűl-is el-jútnak. Nem kűlőmben mint némely folyó-vizek, kik el-enyéſznek ſemeink elől es à föld alá reyteznek, mindaz-által ugyan bé-fólynak az ő tengerekben.

VIII. Reſ.

Világosban ſzólok à veſzedelmek végeiről; három-felek azok: es micsodavegek kikhez illendők. Azutan egy-keveſſe bővebben à Gyakorlaſ-

rol ſzó-

rol ßolok, mely ſok-keppen haßnal à Ioknak, erőſsitven, probalvan, igazgatvan őket.

HOGY HA ßabbad nékem vitorláimat meg-ereßtenem, es hajómat bellyeb-vinnem ez Iſteni dolgoknak tengerére: ne-talám vala-menyire világosban es bővebben ßólhatok à Veßedelmeknek végeiről. Mindazáltal előßőr męltán mondom im-ezt Homéruſſal, ugy

Ha meg-cselekedhetem, avagy à dolog meg-engedi cselekednem.

Mert vannak azok kőzzűl ollyak, kiket ugy tetßik eleg bizonyoſſan meg-foghatok es fel-jegyezhetek: vannak kiket kétſegeſſen es bizontalanúl. A bizonyoſok kőzzűl vannak è hármak. A Gyakorláſnak, Dorgáláſnak, Bűntetéſnek végei. Mert, ha reá vigyáß, à veßedelmeknek reánk-bocsátáſával, gyakortáb

kortáb avagy à jókat gyakorollya Iſten; avagy az El-eſteket dorgállya; avagy à Hitetleneket bűnteti. Mind ezeket penig à mi jónkra cselekeßi. Mert hogy meg-világoſicsam, es egy keveſſe az elſő végről ßólyak: láttyuk naponként hogy à jók, avagy kűlőn-kűlőn nyomorgattatnak à veßedelmekkel, avagy eggyűtt ßenvedik azokat à gonoßokkal. Láttyuk ezeket, es csudállyuk. Mert ſem okát eléggé meg nem foghattyuk, ſem annak végére nem figyelmezűnk. Oka penig annak az Iſtennek hozzánk-való ßereteti, nem gyűlőſége: vége, nem meg-bántatáſunk, hanem haßnunk. Mert nem egy módón ſegell minket az à Gyakorlás: hanem Erőſsit, Probál, Igazgat. Erőſsit, mert ez mint-egy Schola gyanánt vagyon, kiben Iſten oktattya az őveit az álhatatoſságra es jó-cselekedetre.

detre. Láttyuk hogy à baynokok kemény dolgokban gyakorollyák magokat, hogy győzödelmesek legyenek: azont itéllyed mi felőlünk è veſedelmekkel-való küſködesbé. Mert kemény az à mi tanitó es gyakorló-meſterünk: munkát es ſenvedéſt kiván tűlünk, nem csak veritékünkig, hanem vérünkig. Azt véled-é hogy gyengén bánik az ő·veivel? hogy gyönyörűſégben a· vagy bújáſágban tartya? nem cselekeſi. Az Anyák, gyakorta megveſztegetik es lágyittyák az ő gyermekeket édeſgeteſekkel: az Atyak ugyan azoktúl meg-ótalmazzák rijogatáſokkal. Atyánk penig ő minékünk: es azért igazán-is ſeret minket es keményſéggel. Ha kormányos akarſ lenni; tengeri háborúkban kel tanúlnod. Ha jo vitéz; veſedelmekbé. Ha tökéletes ferfiú akarſ lenni; mit kerűlöd à nyomorúſá-

rúſágokat? mert nincsen más út az álhatatoſságra. Látod-é amà púha es árnyékon-nőtt embereket, kik ritkán látnak nap fényt, ſeltűl nem fúvattatnak, ſomorúſágot nem koſtolnak? ollyanok è lágy es mindenkor bóldog embereknek ſivei, kiket à földre le-vér es el-óſlat à kedvetlen Szerencsének csak kicsiny ſellője-is. Meg-erőſsitnek te-hát à veſedelmek. Es mint à ſeltűl ingadoztatott fák, mellyebben gyökereznek-meg: ugy à jók inkáb meg-gyökereznek à jóſágoscselekedetben, minek-utánna à ſerencsétléſégeknek veſſejevel gyakorta meg-verettetnek. De meg-is Probálnak. Mert egyéb-aránt, mint lehet akar-ki bizonyos az ő álhatatoſságáról, avagy à jóban-való elő-meneteliről? Ha à fél mindenkor hátúl fú; ſoha à kormányos meg nem mutathattya meſterſéget.

Ha az embernek minden dolgai ſerencsésék es kivánatosok: ſoha meg rem mutathatya álhatatosságat. Mert annak egyedûl-való csalhatatlan proba-köve, à nyomorúság. Nagyságossan mondotta Demetrius: *Semmit én annál boldogtalambnak nem tartok, mint à kin semmi ſerencsétlenség nem esett.* Igazán-is. Mert à mi Fejedelmünk è-feleknek nem kedvez, hanem nem bizik hozzájok; nem engedelmes nekik, hanem elveti es semminek-tartya. Azt mondom ki-törli azokat az ô vitézinek száma közzûl, ugy-mint ollyan felénkeket es erötteleneket. Végezetre Igazgatnak. Mert à jóknak à veſedelmekbé-való álhatatosságok es ſenvedések, mint-egy némi-némü világosſága è ſetétséges világnak. Másokat-is azonokra hinak az ô példájokkal, es mint-egy határt ſabnak mellyen járjanak. Biás hazájá-

zájátúl es javaitúl meg-foſztatott: de ma-is azt kiáltya az embereknek, hogy *Minden ö javokat magokkal viſelhyek.* Régulus undókúl veſett-el à kinok között: de el à hiſségnek a-mà jeles példája. Pápiniánus megöletik à kegyetlen Baſsiánus Csáſártúl: de az à fegyver bátorſágot önt à mi ſiveinkben hogy az Igaſságért meg-hallyunk. Végezetre ennyi ſok nevezetes emberek erőſakkal es ok-nélkûl ſám-ki-vettettek avagy meg-ölettettek: de mi azokból à vernek folyamatiból naponként iſſuk az Alhatatoſságot es jóságos-cselekedetet. Mellyek mindazáltal ſetétſegbén vólnának, à veſedelmeknek im-è lámpáſſa nélkûl. Mert mi-képpen à jó ſzagú füveknek illattya meſſze ki-hat, ha azokat meg-rontod: ugy ki-terjed à jóságos-cselekedeteknek-is hire, ha ſaytolod öket.

IX. Reß.

A Dorgalasrol ßolok, mely à masik veg. Meg mutogatom, hogy az-is ket-keppen haßnal minekünk.

IMMAR à Dorgálás második vége à veßedelmeknek. Kinél tagadom hogy más ßelideb avagy jób út találtatott vólna az meg-tartásra. Mert két-képpé haßnál es tart-meg: mind Ostor helyett lévén, mikor vétkeztünk; s-mind Zabola helyett, hogy ne vétkezzünk. Ostor helyett vagyon, mert atyai kéz az, mely az el-esteket ottan-ottan megveri: hóhér az, à ki későre de végképpen bűntet-meg. Mi-képpen tűzzel avagy vizzel ßoktak ęlni à ßennyeknek ki-tißtitására: ugy ęl Isten à veßedelmekkel, à bűnőknek le-tőrlésére. Es, Lipsi, męltán vannak most azok raytunk Ostor helyett.

lyett. Mert mi Belgák régen estünk-el, es à győnyőrúsegektűl, s-gazdagságoktúl meg-veßtegettetvén, à vetkeknek sikamló útán állottunk-meg. De int minket amaz Isten, es kegyelmessen hi-vißßa; egy-néhány csapásokkal ostorozván, hogy azokkal meg-intettetvén mi magunkhoz, sőt ő hozzaja meg-térjűnk. El-veßi javainkat, mert bujálkodtunk azokkal. El-veßi Szabadságunkat: mert gonoßúl ęltűnk véle. Es à nyomorúságoknak im-è gyége veßßejével mint-egy eltőrli es ki-tißtittya à mi vétkeinket. Valóba gyenge veßßő ez. Mert micsoda eleg-tétel ez? Irják à Persák felől, hogy mikor tekintetes embert akarnak meg-bűntetni, ruháját es fejének ékességet vonßák-le, es azokat fel-függeßtvén ugy verik mint ha magát az embert vernék: ezent cselekeßi amà mi Atyánk, ki

 minden

minden dorgálásiban nem minket
fúytol, hanem à mi testünket, me-
zeinket, javainkat, es mind azokat
à mellyek kűlsők. De à Dorgálás
Zabola helyett-is vagyon. Mellyet
sintén akkor vét sájunkban mikor
vétkezni akarnánk. Mi-képpen az
orvosok néha jó alkolmatossággal
bocsáttyák-ki veredet, nem azért
hogy beteg vólnál, hanem hogy
beteg ne legy: úgy az Isten è vese-
delmek által el-vésen valamit tű-
lünk, à mely egyéb-aránt taplója
vólna à vetkeknek. Mert ismèri az
mindnyájunk termesetit, à ki te-
remtett; nem-is az erekből avagy
sinből tésen ítéletet à betegségről,
hanem à sivből es à velekből.
Láttya-é ő hogy az Olasok sila-
jok es fel-emelkedtek? Fejede-
lem által zabolázza-meg őket. Lát-
tya-é hogy à Helvetusok csendesek
es selidek? sabadságot enged né-
kik. Lát-

kik. Láttya hogy à Velencsések è
két indúlatok között vannak? mer-
tékletes birodalmat ád nékiek. Es
ne-talám azokat-is meg-változtat-
tya még idővel, midőn ő magok
még-változnak. Mindazáltal pana-
solkodunk. Es azt mondgyuk, mi-
jért nyomorgattatunk mi tovább
haddal, hogy-sem-mint egyebek?
avagy mijért vagyunk sulyossab sol-
gálat alatt? Bolond, es à ki immár
valóba beteg vagy, okossab vagy-é
te Istennél? Mond-meg nékem, mi
az oka hogy vala-mely orvos en-
nek több úrmót avagy húnyort ád
meg-innya, hogy-sem-mint amán-
nak? tudni-illik mert ugy kevánnya
annak nyavalyája, avagy terméseti.
Azont itéllyed te itt-is. Láttya I-
sten hogy im-è nép ne-lalám sila-
job, s-azért akarja ostorral meg-za-
bolázni: láttya hogy amà másik se-
lidcb, es csak à vesznek árnyéká-

val-is meg-jóbbittathatik. De nem tetßik teneked è dolog. Tudni-illik igen haßnálßvéle! Még à ßülek ſem hadgyák à kéſt avagy fegyvert à gyermek kezeben, akar-mint keſeregjen-is érette, mert láttyák hogy ſérelmére vólna. Mijért engedne az Iſten minekünk veßedelmünkre-valót, kik valóba gyermekek lęven, ſem à haßnos dolgokat nem tudgyuk kérni, ſem el-vetni az ártalmaſokat? Mindazáltal, ha akarod, es vala-meddig akarod, ſiry. De ugyan meg-ißod à keſerüſégeknek amà pohárát, mellyet érdemed-ßerint tőltőt-meg teneked ennyire amà mennyei orvos.

X. Reß.

Vegezetre jo es haßnos az à Büntetes: Iſtenre, az emberekre, es arra nezve à ki büntettetik.

DE

DE à büntetés à gonoßokra tartozik, meg-vallom: nem gonoß mindazáltal. Mert előßőr jó à büntetés, ha az Iſtent tekintedmeg: kinek igaſságának örökke-valóes meg-mozdúlhatatlan törvénye azt kivánnya, hogy az embernek bünei avagy meg-jóbbittaſſarek, avagy el-vétetteſſenek. A dorgálás penig, meg-jóbbittya, à mellyek el-töröltethetnek: à mellyek el nem töröltethetnek, à Büntetés veßi-el. Továbbá jó, ha az embereket nézed. Kiknek társaſágok meg nem álhat avagy ſokáig meg nem maradhat, ha az erő-ßak es gonoß-tévők mindent büntetetlé cſelekeßnek. Miképpen külön-külön az emberek ęletének bátorſagára tartozik, hogy à lopók avagy ember-öldöklők külön-külön büntetteſſenek-meg: ugy ßükſéges à közönſeges-társaſágnak, hogy legyen

vala-mely nevezetes es közönséges bűntetés. Ezek à kegyetlenek-nek, es è világot prędáló latroknak bűntetési, sűkséges hog néha meg-történnyenek, à példákra nézve, mellyek mutassák-meg,

Hogy vagyon sseme az igasságnak, kivel lát mindeneket,

à mely példák egyéb nemzetségeknek es Királyoknak kiálcsák im-ezt,

Meg-intettetvén tanúllyátok-meg az igasságot, es az Istent tisztelni.

Harmadsor, jó, ha tulaydon azokat nézed à kik bűntettetnek. Mert az ő hasznokra vagyon. Mert ez nem annyira bűntetés avag bosszú-állás tulaydon-képpen, es soha nem sokott à kegyelmes Isten

——— *haragjából keményen büntetni,*

mint ezt Isteneſſen mondgya à pogány *Poëta*: mint à gonosságtúl-való némi-nemű hátra-vonás es meg-zabolázás: es, hogy à Görögökkel nyil-

nyilván sóllyak, *Buntetés, de nem bosszú-állás.* Mi-képpen à jókra gyakorta kegyelmeſſégéből bocsáttya à halált, minek-előtte vétkeznének: ugy à meg-térhetetlenekre, à gonosságnak cselekedetiben. Mellyet annyira szeretnek, hogy attúl külömben el nem szakadhatnak, hanem ha el-vágattatnak tűle. Megtartoztattya azért Isten azt à szabadon nyargalló gonosságot, es à vétkező s-vétkezni kés embereket eltörli kegyeſſégéből. Végezetre minden bűntet jó, az Igasságra nézve: à mint nem jó à büntetetlenség; mely azt cselekedi, hogy továb éllyenek à gonosságban, az az, à nyomorúságban. Értelmeſſen mondotta Boëthius, hogy *boldogbak à hitetlenek à kik büntettetnek, hogy-sem-mint ha az igasságtúl semmi büntetéſſel meg nem zaboláztatnának.* Okát-is adgya, mert valami következett abból

abból javokra (tudni-illik à bűntetés) mely az előtt nem engedtetett vólt ő nékiek à tőb vétkeknek sokasága kőzőtt.

XI. Reß.

A negyedik vegről ßolok, ki felől ketseges az ember. Az, avagy ez ßeles Vilagnak Meg-tartasara es otalmazasara tartozik, avagy annak Ekessegere. Mindenikről bőven ßolok.

EZEK, Lipsi, amà három bizonyos, világos vegei à veßedelmeknek: es à kikről elég bátorsággal ßólottam. Hátra-vagyon à negyedik, melyről nem oly mereßßen ßolhatok. Mert ismeretlenb az es távolb-való, hogy-sem-mint az emberi elme annak útán bátorsággal járhatna. Csak kőd által látom azt:

azt: es gyanakodnom arról ßabados, tudnom nem ßabados, kivánnom meg-lehet, hozzá-jútnom nē lehet. Ez à Vég kiről ßólok kőzőnséges, es è Világnak Meg-tartását avagy Ekességet nézi. Meg-tartásáról penig ennyiben gyanakodom, hogy az Isten ki mind ezeket bőlcsen teremtette es helyheztette; ugy teremtette, hogy mindeniket kűlőn-kűlőn bizonyos ßámmal, nevekedéssel, mértekkel határoztameg, es eggyik sem hághattya-által az ő határát, è világnak meg-hanyatlása avagy romlása-nélkűl. Igy határoztatott-meg amà nagy eg, tenger, es à főld: igy ßámláltattak-meg minden idő-beli állatok; es az emberek, várasok, orßágok. Altal akarják-é azokat hágni? ßűkség azért hogy à veßedelmeknek valamely háborújátúl es ßélveßetűl meg-rontattassanak. Mert egyebképpen

képpen ártanának, es meg-sértenék è Világnak ily szép alkotmányát. Gyakorta által akarják penig hágni az ő határokat, fő-képpen à kikben nemzésre es nevekedésre-való terméset óltatott. Imé lásd-meg az embereket. Ki tagadná hogy ebben születtetünk mi à terméset által, hogy-sem-mint az által halnánk-meg? ugy-annyira hogy vala-mely két embertül csak kevés esztendők alatt-is saporodnak százan, de tizen avagy húszan azok közzül terméset-szerint meg nem halnak. Tekincs-meg à barmoknak nyájait. Végheteilenül tenyésznének, ha à csorda pásztorok esztendőnként külön nem saggatnák es à mészár-székre nem válogatnak vala-melyik részét. A madarak es halak rövid időn bé-töltenék à levegő-eget avagy à vizeket, ha ő magok között nemi-némű vissza-vonások es mint egy hada-

hadakozások nem vólnának, es ha az emberek nem leseskednének u-tánnok. Kisseb avagy nagyub vá-rasokat, mindenik száz esztendőben épitnek es raknak az emberek: es ha tűz avagy vesedelem miatt le nem rontatnának, alig térnének-meg ebben avagy más illyen világ-ban. Es szabad, járd-el ám-bátor ha-sonló gondolkodásiddal è széles vi-lágot. Mit csudálod te-hát, ha az I-sten néha è világnak bujálkodó me-zejére bocsáttya az ő kaszáját, es dög-halál avagy had által egy-né-hány ezeret meg-ól à bővelkedő népekben? Ha azt nem cseleked-né: micsoda tartomány foghatna immár bé minket? micsoda föld táplálhatna-el? Nem ok-nelkül kell azért mindenekben rendek-szerint el-veszni, hogy amà meg-számlált summa mind örökké meg-maradgyon. Mert mi-képpen à Respublicák i-

gazga-

gazgatóinak; *leg-föb tiſztek à népnek meg-maradáſa*: ugy az Iſtennek, èvilágnak meg-tartáſa. De annak Ekeſſégéről két-képpen vélekedem. Elöſör, mert è nagy alkotmányban ſemmi ékeſſéget elmémmel nem gödolhatok, à dolgoknak külömbſégi es meg-határozott változáſinélkül. Meg-vallom hogy felette igen ſép ama Nap. De mindazáltal kedvesbé teſi azt, à harmatos éy, es à ſetetſégnek bé-boritó homállya. Igen gyönyörüſéges à Nyár. De azt-is inkáb commendállya à Tél. Es amà darabos fagyok es à tündöklö hó. Mely változáſok ha nem leſnek, bizonyára mind à világoſságból ſ-mind à hévſégből származott belſö öröm es gyönyörüſég el-vétetik. Itt è mi földünkben, nem egy-képpen gyönyörködtetem én magamat. Hanem kivánſággal nézem à mezöket es halmokat,

mokat, à völgyeket es kö-ſiklákat, à ſántó-földeket es homokokat, à réteket es erdöket: es mindenkor únalmam es meg-elégedéſem vagyon azokban, mellyek az egyenlöſégnek úti-társai. Es, hogy igy ſóllyak, è világnak játékjában, mijért öltözzem-fel mindenkor azon egy köntösben avagy ábrázatban? Sót nem ugy kell lenni. Hanem, az én itéletem-ſerint, legyen néha valami Békeſég es csendeſség, kiket iſmét hadaknak ſél-veſei, es à rettenetes kegyetlenſégeknek háborúi ſakaſſanak-fçlben. Kicsoda kivánná è Világot, mi-némü à hólt tenger, ſelek es mozgás-nélkül-valónak lenni? De gondolkodom más Ekéſſégéről-is, mely hathatób, es belſö haſónnal-való. A Hiſtoriják mutogattyák énnékem, hogy à veſedelmeknek im-è zápori után többire minden dolgok jóbban es kedves-

kedvesben következnek. Hadak miatt veßtegettetik vala-mely nemzetség, de ugyan azok fel-gerjeßtik azt, es gyakorta ſok-fele ekeſſegekre es meſterſégekre meg-tanittyák. A Rómaijak régenten kemény iga alá vétettek è világot: de azon iga haßnált végre, mert, mi-képpen à nap, el-ûzi ßemeinkrôl à homályt, ugy à paraztſágot el-ûzte az emberek elmejerôl. Micsodák vólnánk moſt mi Galluſok avagy Némétek, ha à nagy birodalomnak amà világoſſaga minekûnk fel nem tetßett vólna? Vadok, ißonyúk, máſok es magunk vérének ki-ontáſábã gyönyörködök, Iſtennek es emberéknek útálói. Es, ugy itélek felôle, àkeppen leßen dolga amaz Uy Világnak-is: mellyet à Spániolok némi-nemû haßnos kegyetlenſeggel el-púßtitottak, es iſmet ûnnön-magok bé-tôltik es lakják. Es mi-keppen azok kiknek nagy gyûmölcsös kertek vagyon, némely fákat egy helyból másban vißnek, némelyeket meg-óltnak, némellyeket kivágnak: es mind ezeket igen meſterſégeſſen, es haßnóſſan jó végre cſelekeßik: azónt miveli Iſten-is è világnak ßéles mezejében. Mert ô felette igen túdós mives: es à háznépeknek terhére-való ágakat néhol le-tördeli, néhol az emberéknek egy-néhány leveleit le-ßedi es le-ßaggattya. Haßnál ez à törſöknek: az ágak penig le-eſnek, es à fák levelei ide s-tova hányattatnak à ßéltûl. Ugyan ô láttya amà nemzetſégnek meg-avúláſát, es à jóravaló erôtelenſéget: s-ki-veti. Más, vad es gyûmölcstelen nemzetſéget vißen helyében. Es némellyeket egy-más között ßerkeztet-egyben, es mint-egy némi-némû bé-óltáſſal meg-elegyit. Ti erôtelen es meghóldol-

hóldoltattatott Olaſok, ki-eſvén à birodalomból, mijért birjátok è világnak leg-jób reſét? engedgyétek máſnak. Es hadd birják ſerencsésben ezt à földet amà paraſt es vagy Longobárduſok. Ti alá-való es púha Görögök veſſetek-el: es amà bárdolatlan Scytak hadd telepedgyenek es lágyúllyanak-meg è földön. Es iſmet némi-némű nemzetſégeknek ösve-elegyedéſével, ti Franczok, Galliát, Száſok, Britanniát, Normannuſok, Belgiumot es à közel-lévő tartományokat foglallyátok-el. Mellyek mind ezek es többek, Lipſi, nyilván vannak à ſerény Olvaſónál à Hiſtoriákból, es à dolgoknak ki-meneteliből. Gondolkodgyunk azért róla. Es tudgyuk-meg hogy valami külön-külön eſik à mi ártalmunkra, haſznál valami reſében è Világnak. Im-è nemzetſegnek avagy orſágnak veſedelme, máſnak kezdeti lésen: amà váraſnak romlása, úy váraſnak épüléſe: es itt tulaydon-képpen nem vés-el ſemmi, hanem meg-változik. Avagy, csak mi Belgák legyünk-é egyedül kedveſek az Iſtennél? egyedül mi legyünk örökké bóldogok, es csak à jó Szerencsének fiai? Eſztelenek vagyunk! ſőt annak à nagy Atyának vannak több fiai-is: Kiket, mivel nem akarja nem-is cselekedheti egyſzerſ-mind, engedd-meg hadd nevellyen, es fogadgyon-bé kebelebé közben-vetés altal. Eleggé fénlettek nékünk à mi napjaink: egy-kevéſſé légyen immár étſzaka. Es amà tündöklő világoſság haſſon-által Olaſz es Spánol Orſágra es nap-nyugatra. Seneca, ſokáſa-ſerint, ékeſſen es bölcsen ſólott è dologhoz: *A bölcs ember ſemmit ſe boſſſzonkodgyék ha mi rayta történik, es tudgya-meg hogy ugyan azok à mellyek*

néki ártalmára láttatnak, è Világnak meg-tartására vannak, es hogy azok közzül-valók, mellyek è világi dolgoknak folyását es tisztit vissik-végben.

XII. Ress.

Regi és közönseges ellen-vetes imez az Istennek igassága ellen: mijert nem egyenlők à bűntetesek? ez tudakoskodást tavol űzöm az emberektűl, es meg-mutogatom hogy istentelenseg azt tudakozni.

MIDŐN itt Lángius egy-kevessé meg-sűnnék, én mondék. Mi-képpén à kút-fő meg-uyjittya az úton-járókat à hévségben: ugy engemet è te beséded. Táplál, meg-uyjit, es némi-némű hidegitő nedvességgel meg-könnyebbiti az én nyavalyámat es hévségemet. De csak meg-könnyebbiti, s-nem vési-

vesi-el. Amaz akadály vagyon elmémben, mely még à régieket-is győtrőtte, mijért nem egyenlő à bűntetés. Mert Lángi mijért kell ennek igy lenni, ha egyenlő az Igasságnak serpenyője, hogy è vesedelmeknek nyila,

——— *gyakortáb el-mégyen à gonoss-tévök mellöl, Es à męltatlanokat, s-ártatlanokat foytogattya?*

Azt mondom mijért tőrőltetnek-el némely ártatlan népek: es az atyáknak vétkekért gyakorta à maradékok es onokák bűntettetnek? Keménységes fűst ez az én sememnek: mellyet, ha lehet, űzz-el az okosságnak fęnyével. Lángius őssve-sedvén homlokát monda, Iffiú avagy ismét el-távozol-é útadtúl? nem akarom. Mert mi-képpen az okos vadások nem engedik az ebet té s-tova csavarogni, hanem csak egy vad után bocsáttyák: ugy en-is

azt akarom hogy te csak azon az ösvényen járy, mellyet elődben adtam. En à veßedelmeknek végeiről tanitlak tegedet, hogy, ha jó vagy, gyakoroltaſsál; ha el-eſtel, fel-emelteſsél; ha hitetlen vagy, meg-bűntetteſſel: ſ-te engemet azoknak okáira vonßaß. Alhatatlan elme, mit akarß te magadnak è nyughatatlan ßorgalmatoſsággal? Illetni akarod-e amà mennyei tűzet? meg-ólvadz. Az Iſteni-góndviſeléſnek varában akarß fel-hágni? le-eſel. Mint à lővöldékek, es némely apro állatocskák, eſtve ottan-ottan à gyertya körűl röpdöſnek, vala-mig meg nem egettetnek: ugy az emberi elme faytalankodik amà titkos tűz körűl. Azt mondod, adgyam okát, mijért hogy az Iſtennek bűntetéſe ezek mellől el-mégyen, ſ-amazokat meg-ſuytollya. Okát adgyam? bátorſággal mondom, én nem

nem tudom. Mert én ſoha abban à mennyei udvarban nem vóltam, ſ-annak végezeſit ſem értem. Csak ezt tudom, hogy annak minden okok felett-való oka vagyon, az Iſtennek akarattya. A mellyen kivűl valaki máſt keres, nem tudgya az, az Iſtennek erejét es hatalmát. Mert ßűkſég, hogy minden ok, némi-némű-képpen, elſőb es nagyub légyen annál, à mi ő tűle ßármazik: de az Iſtennel es annak akarattyánál nincsé ſemmi elſőb avagy nagyub. Annak-okájért nincsen annak ſemmi oka. Iſten ßenvedte-el, Iſten bűntette-meg. Mit kivánß itt mégis többet? *Az Iſten akarattya*, mint Sálviánus igazán es Iſteneſſen mondotta, *mindenek ſelett-való igaſság.* Mindazáltal azt mondgyák, valami okát kivánnyuk è bűntetesben-való egyenetlenſégnek. Kitűl? Az Iſtentűl-e? à kinek egyedűl ßabad

 vala-

valamit akar: es ſemmit ſem akar, hanem csak à mi ſabad. Hi à ſolga à cselédes-gazdátúl; à jobbágy à Fejedelemtúl ſámot kérne; amaz gyalázatnak tartaná, es párt-ſütésnek: ſ-te vak-merőb yagy az Isten ellen? Távozzál-el innet roſs nyughatatlanſág, *nem álhat-meg különben az Istennek akaratiya, hanem ha csakö magában marad.* S-mindazáltal ha mindent meg-cselekeſsel-is, nem feytegetheted-ki magadat à te tévelygésidből, ſem amà tanácsoknak es valóba Titkos végezéſeknek végére nem mehetz. Ieleſſen mondotta Sophocles: hogy

Az Istennek dolgait ſoha meg nẽ tudhatod, vala-mellyek az ö titkaibã vannak. Még ha mindent meg-probálſs-is.

XIII. Reſs.

Mindazáltal hogy à nyughatatlanoknak

noknak eleget tegyek, külön-külön harom regi ellen-veteſekre felelek-meg. S-elöſsör-is arra à mely vagyon à Gonoſsoknak meg nem büntetéſekről: kikről azt mondom varja Isten, de el nem ſsenvedi öket: es azt avagy az emberekert cselekeſsi, avagy ö magajert, ugy mint ki keſedelmes à büntetéſre.

ESZELID es egy-igyű út itt egyedűl bátorſágos, Lipſi: à többi álhatatlánok es ſikamlók az eſetre. Az Iſteni es mennyei dolgokban egy à bölcseſeg, ſemmit ſem látni; egy à tudomány, ſemmit ſem túdni. Mindazáltal mivel régenten ſ-ma-is è kődöcske boritótta-bé az emberek elméjet: ha lehet, által-úton hózlak-ki abból tegedet, es akadályidtúl meg-mentvén általviſslek è folyó-vizen-is. Te men-

nyei es örökke-való Isten (az égre néz vala) bocsáſd-meg énnékem, ha mit è titkos dolgokban nem Istenneſſen es tiſztatalanúl mondok. Mindazáltal Istenes elmevel ſólok. Es elöſör-is, Lipſi, láttatom az Istennek Igaſságát közönſegeſſen meg-bizonyithatni, ez egy erőſséggel. Ha az Isten nézi az emberi dolgokat, góndot-is viſel azokra. Ha góndot-viſel, birja. Ha birja, itélettel birja. Ha penig itélettel, mi-keppen hamiſſan? Mert egy birodalom ſem lehet itélet-nélkül. Hanem csak öſve-elegyedés, zúrzavar, viſſa-vonás lefen. Mivel mented magadat è nyil ellen? micsoda paiſod avagy fegyvered vagyon ellene? ha igazat akarſ mondani, az emberi tudatlanság. Nem foghàtom-meg elmemmel, azt mõdod, mijert hogy ezek bűntettetnek, amazok nem bűntettetnek.

ról vagyon. Annak-okájért eſtelenſéged mellé, ſemtelenſéget-is tóldaſ? es amaz Isteni es tiſta igaſságnak erejét azért kárhoztatod, hogy meg nem foghatod? Micsoda lehet az igaſság ellen ennel nagyub hamiſság? Ha vala-mely idegyen ember à te hazádnak törvényiről avagy ſokáſiról akarna ítéletet tenni, meg-ſólitanád hogy halgaſſon es veſteg-legyen, mivel nem érti azokat: te è földnek lakoſa vakmerő-képpen kárhoztatod à menyorſágnak iſméretlen törvényit? te teremtett lévén, à teremtőt kárhoztatod? S-mindazáltal cselekedd azt, légyen ſabad. Mert immár keményebben ſorongatlak tégedet, es à te patvarkodáſodnak kődeit világoſſan az okoſságnak nap-fényere vónſom, à mint magad-is kivánod. Három dolgot támaſtaſ ellenem. Hogy à gonoſokat meg nem

bűnteti: hogy az ártatlanokat bűnteti: hogy à maradékokra viſi-által à bűnteteſt. Előſőr ſólok az elſőről. Azt mondod, az Iſtennek boſſú-álláſa nem jól ſenvedi bűntetetlen à gonoſokat. Avagy el-ſenvedi-é? ſőt inkáb, az én itéletem-ſerint hallaſtya. Ha ſok kincsemet óſtogattam vólna ki, es amaz adóſomon mindgyárt meg-venném, im-ennek napot adnék à meg-fizetéſre: mijért kárhoztatnál erette? mert az bizonyára az én akaratomon es tetſéſemen áll. Es azont cselekeſi amà nagy Iſten, kinek mivel minden hitetlenek adóſok à bűnteteſſel; ezekben mindgyárt meg-bűnteti, amazokban hallaſtya, hogy az után inkáb meg-bűntetheſſe. Micsoda hamiſság vagyon itt? Hanem ha né-talám te ſorgalmatos vagy az Iſten réſéről, es azon fęlſ, hogy valami kárt ne vallyon è

lyon è kegyes várakozás miatt. De, bátorſágos lehetz, ô ember: ſoha egy adóſſa ſem csallya-meg ez hitelben-adó Iſtét. Mindnyájan ſemei előtt vagyunk ő neki, akar hová fuſſunk, ſőt kőteleiben es békóiban vagyunk. De, azt mondod, ugyan azt akarnám hogy im-è kegyetlen Fejedelmet moſt bűntetné-meg, es ſélátomáſt-való vére-hulláſával tenne-eleget à meg-nyomorittattaknak. Mert igy lenne nyilván-valób az Iſtennek Igaſsága. Nyilván-valób lenne igy az Iſtennek Igaſsága? ſőt inkáb világos itt à te eſtelenſéged. Mert kicsoda vagy te, ki az Iſtent nem csak à bűntetéſre kénſerited, hanem határt-is ſabſ néki? Itélő-birádnak iſméred-é őtet lenni, avagy csak poroſlódnak es ſolgádnak? Meny-el, vónd-elő, csapdoſſad, fejét fedezd-bé, akazd-fel. Mert énnékem ugy tetſik. O ſemtelen-

telenleg! az Istennek penig külömben tetßik: à kit túdnod kell hogy egy-kevesse világosban lát itt, es más egyéb végre nézve bűnteti az embereket. Tegedet à harag visel, es à bossú-állásnak kivánsága hordoz, kiktűl igen távol lęvén az Isten, mások peldáját, es meg-jóbbulását nézi abban. Tudgya penig igen jól, kiknek, es mikor lehet hasnos à bűntetés. Nagy ereje vagyon az időnek, es az igen hasnos orvosság-is gyakorta vesedelmére fordúlt à betegnek, à kit nem ideje-korán adtak meg-innya. Caligula Csásárt, az ő kegyetlenkedésének első indúlattyába törlé-el: Nérót egy-kevesse továb engede à gonosságban nyargalni: Tibériust penig igen sokáig. Ne-is ketelkedgyél benne, hogy tulaydon azoknak javára nem cselekedte vólna azt Isten, kik akkor-is panasolkodnak va-

nak vala. Gyakorta hossú ideignak vala. Gyakorta hossú ideignak való sanyargatást kivánnak à mi gonosz es el-vetemedett erkölcsink: mi penig azt az oltort mindgyárt el-akarjuk rólunk vétettetni, es à tűzben vettetni. Ez egy oka vagyon à késedelemnek, mellyet mi nézűnk: más à kire Isten néz: kinek ugyan termesseti, *hogy késedelmezve nyúllyon à hosßú-álláshoz, es à halogatást à büntetésnek keménységével fizesse-meg.* Iol mondotta Sinésius: hogy *Az Isten késedelemmel es rendelés-sßerint jár.* Nem-is helytelenűl költőttek vólt à régiek illyen értelemmel, hogy az Isteneknek gyapjúból csinált lábok vagyon. Ugy hogy akar-mint haragudgyál es kivány-is hossút-állani, de nem kell è késedelmet nehezen sßenvedned: mely ugy hallassya à bűntetést, hogy annak öregbitésére-is következzék. Mónd-meg énnekem, ha bossonkodol-é

kodol-é midőn à tragœdiában amaz Atreúſt avagy Thieſtét látod hogy à fabulának elſő es máſodik réſében, játékból egy-keveſſé kevélyen es fel-emelt fővel ſetálnak? uralkodnak? fenyögetőznek, parancsolnak? nem itelem. Mert tudod hogy rővid ideig-való bóldogſág az, es várod hogy à játeknak utóllyán ezennel útálatoſſan le-vetteſſenek. E világnak játékjában penig, mijért boſſonkodol inkáb az Iſtenre, hogy-ſem-mint vala-mely *Poëtára*? Virágzik amà hitetlen, el amà kegyetlen. Ugy vagyon. De góndold-meg hogy elſő reſze ez à fabulának: es immár jó-eleve hiddel te magadban, hogy ſiralom es keſerűſég kőveti amaz örömet. Ezennel vérrel fordúl-fel ez à játék, es meg-fertőztetnek abban im-ez aranyas es bárſony köntőſök. Mert jeles ez à mi *Poëtánk*, es által nem hágjà

hágja ok-nélkűl az ő trágœdiajának határit. Avagy à Muſicában-is nem ſenveded-é el egy-keveſſé à fóknak egyenetlenſéget, tudván hogy az utóllyán eggyező zengéſſel fognak énekelni? azont cſelekedd itt-is. De azt mondod, mert à Bűntetéſt nem láthattyák-meg mindenkor à meg-bántódott emberek. Mit csudalod? mert gyakorta hoſſacska è fabula, es azok nem űlhetnek ily ſokáig è játék-nézó helyben. Mindazáltal meg-láttyák máſok: es męltán félemlenek-meg, mivel láttyák hogy nóha némellyek è keményſeges itéletben továb-továb vontattyák az ő igyeket, de meg nem igazithattyák; hallad az ő bűnteteſeknek napja, de el nem vetetik rólok. Minek-okájért, ezt eſedben-vegyed: hogy hallad néha à hitetleneknek bűnteteſe, de el nem múlik: es ſenki ſem hordoz-

za ő

zá ő maga előtt à bűnt, hogy ugyan azon ember hátán nem viselné à Büntető pálczát. Mert el-jő az à Bosszú-állás, es hogy Euripidessel szóllyak,

——— *alattomban es késedelemmel jövén-el, Meg-bünteti még idövel à hitetleneket.*

XIV. Rész.

Annak-utánna meg-mutogatom hogy sok-fele Büntetések vannak: es hogy nemellyek Titkosok es belsők, mellyek követik à gonosságot, es à kiket sohael nem kerülhetnek à hitetlenek. A mellyek nehezebbek minden külsö büntetéseknel.

KIKET mindazáltal hogy világosban meg-értheſs, es hogy egyſer be-vigyelek tegedet ez oknak vá-

nak várában; ezt tudnod kel, hogy három-felék az Istennek büntetési: Belsők, Ez élet után-valók, külsők. Az elsőket nevezem, MELLYEK A LELKET ILLETIK, DE MINEK-ELŐTTE A TESTBŐL KI NEM KÖLTÖZIK, ugy-mint à keserüségek, à meg-bánás, félelem, es à lelki-ismeretnek ezer mardosási. A másik rend-belieket nevezem. MELLYEK AZON LELKET ILLETIK, DE MIDŐN IMMAR SZABADSAGBAN VAGYON ES A TESTÜL MEGVALT. Mi-nemük azok à büntetések; kikről meg à régiek közzül-is nemellyek nem héjaban veleked-tek ugy, hogy à halál után követnek à gonosz-tevőket. De à harmadik rendbelieket nevezem, MELLYEK A TESTET ILLETIK, AVAGY A MELLYEK A TEST KÖRÜL VANNAK. Ugy-mint à

ſegenyſeg, ſám-ki-vetés, fáydalom, nyavalyák, à halál. Es tóbbire ugyis vagyon, hogy mind ezek az Istennek igaz itéletiből eggyütt találtatnak à hitetlenekben: bizonyára amà két elsó bűntetések mindenkor meg-találtatnak ó bennek. Hogy à Belsókről ſóllyak: kicsoda lehet valaha oly minden utálatosságra vetemedett ember, à ki ſivésben némi-nemű rettenetes oſtorozásokat es mint-egy csapdoſásokat nem érzett vólna, akar à gonoſságnak cselekedeti-közben, akar inkáb-is penigh annak végben-vitele után? Mert bizonyára *nyomában vagyon à gonoſságnak à büntetés*, mint régen Plátó mondgya vala: avagy mint Heſiodus igazábban es vaſtagobban mondotta, *Véle eggyütt ſzületik es egy idejü azzal.* Azt mondom, Vele, ſót benne ſűletik mindé gonoſságban à gonoſságnak bűnteteſe: es ez

életben nincsen ſemmi bátorſágos es ſabados, hanem csak az Artatlanſág. Mi-képpen à kereſt-fára feſitendó emberek, à Római ſokáſok kereſt-fájokat, kik mayd azon fára függeſtetnek vala: ugy vetette Istен minden hitetlenekre az ünnón lelkek iſméretinek im-è kereſtit, kiben ſenvedgyék à boſſú-álláſt még minek-elótte bűntettetnének. Avagy csak azt itéled-é te bűnteteſnek, à mellyet ſemeiddel lácz? mellyet è kis teſtecske ſenved? Nem csak az. Mind azok à külsó bűntetések csak gyengén es kevés ideig illetnek minket: de belsók azok, à mellyek ſorongatnak. A mi-képpen inkáb meg-iſmértetik azoknak nyavalyájok, kik ſárazſágot avagy ótóvérſéget ſévednek, hogy-ſem-mint à kik valami forroſágban avagy hideg-lelésbé vannak; ſ-mind-azáltal

azáltal tetteteſſebbek ez utólſók: ugy ſulyoſſab büntetésben vannak à hitetlenek, kik amà kéſedelmes úton vitetnek az ő örökké-való halálokra. Caligula Csáſár azt fokta vólt kegyetlenſégéből parancsolni. Ugy *verd-meg, hogy meg-halni érezze ö magát*: ugy történik ezeknek-is dolgok, kiket az ő hóher elméjek laſſú csapdoſáſokkal öldökól es furdal. Ne-is csallyon-meg tégedet amà fényeſſeg, es környülök-álló hatalom, avagy gazdagſág. Mert azok avval ſemmiben ſem ſerencsésbek avagy bóldogbak; mint az egéſſeges emberek, kiknek bárſonyos nyoſolyájokban hever à hideg-lelés avagy à köſvény. Ha vala-mely koldúſt lácz à játék-közbé, ki à Király ſemélyét viſelven, aranyas es ékes köntösben úl. Látod, de nem iregykedel reá: mert jól tudod hogy az alatt az arany alatt rúh,

rúh, ſenyvetſég, ſeny fekſik. Ezent itellyed mind amà nagy es kevély kegyetlen fejedelmek felól: *kiknek ſivek ha ki-nyittatnának*, azt mondgya Tácitus, *meg-láttathatnának à ſaggatáſok es csapdoſáſok, holott valamint à teſtek à vereſégektül, ugy ſaggattatik azoknak ſivek à kegyetlenſégtül, gonoſſ kivánſágtúl, es álnok tanácskozáſoktúl*. Nevetnek azok gyakorta, meg-valolom: de nem igaz nevetséggel. Örúlnek, de keſerú örömmel. Bizonyára nem jóbban, mint à kik halálra ſententiáztatván tömlöczbé tartatnak, es néha koczkázáſſal akarják magokat meg-csalni, ſ-nem csalják. Mert fenn vagyon az ő előtök-álló kinnak ſivekbé-hatott rettegéſe, es ſoha el nem távozik ſemek elől à ſárga halálnak ábrázattya. Ha akarod, félre tevén à külſő büntetéſekről-való gondolkodáſt, láſd-meg, amà Siciliai kegyetlen fejedelmet:

kinek

kinek istentelen nyakára vetteted
A mezitelen pallos.

Hallyad amà Tyberius Császárnak siralmas szavait: *Az Isten annál-is kegyetlenbül veszessen-el engemet, à mint naponként érzem magamat el-veszni.* Hallyad Néró fohászkodását: *Avagy egyedül csak ennékem nincsen-é sem barátom sem ellenségem?* Ezek, Lipsi, à bíveknek amà valoságos kinnyai, ezek gyötrelmi, mindenkor borongattatni, bánkodni, rettegni: kikhez el-távoztasd hogy hasonlitanál akar-mi csigázásokat, kinzásokat, horgokat.

XV. Rész.

Ezélet utan valo büntetések-is követik à hitetleneket. Sőt többire à külső büntetések is. Kiket egy-nehány nevezetes példákkal meg-bizonyitok.

TEDD-

TEDD-HOZZA immár amà Holtok után-következő es ő-rőkké-való büntetéseket-is: kiket legyen elég emlitemem à Sz. Irásból, s-továb nem forgatnom. Hozzá-tészem à külső büntetéseket-is. Mellyek mindazáltal ha à hitetlenek meg nem történnek-is, mivel amaz elsőkkel büntetternek-meg, kicsoda kárhoztattya igazán à mennyei Igasságot? De azok-is megesnek ő raytok. Es soha sem történt (bizonyára ritkán) hogy à nyilván-való gonosz-tévők es másoknak nyomorgatói, szem-látomást es nyilván meg nem büntettettek vólna. Némellyek hamarèb, némellyek későbben: némellyek ő magokban, némellyek maradékjokban. Látod es panaszolkodol-é rayta hogy amà Dionysius Siciliában, sok ezstendeig büntetetlen paráználkodik, ragadoz, gyilkoskodik? váry

kevesé,

kevesse. Mayd meg-látod hogy azon Dionysius gyalázatra, ßám-kivetésre, ßegénységre, à királyságból (ki hinné?) Schóla-mesterségre taßittatik. Ez amà nagy ßigetnek királlya, Schólában tanit Corinthusba, ki valóba csúfija lőn à Szerencsének. Más-felól, boßßonkodol-é rayta hogy Pompejus, es nagyub réßre à Tanácsból-álló had Pharsaliában meg-győzettetik? es hogy Iúlius Csáßár jádßik es bujálkodik egy-kevessé à polgári-őldőklésben? nem vádollak érette. Mert látom hogy még Cátó-is csak meg nem tántorodott az igaz itéletben; es ily kétségessen ßólott az à bőlcs ember, *Hogy igen homályosok az Istennek dólgai.* De mindazáltal te Lipsi, te Cátó, fordicsátok ide egy-kevessé ßemeiteket: csak egy tekintet-is meg-békéltet teteket az Istennel. Lássátok-meg Iúlius Csáßárt, à ki kevély,

kevely, győződelmes, es immár à maga es mások itéleti-ßerint Isten vala, à Tanácsban, es à Tanácstúl őlettetett-meg. Nem-is csak kőzőnséges halállal, hanem hußon három sebekkel, mint-egy oktalan állat à maga vérében fetrengvén: Es (mit kivántok tőbbet?) à Pompéjus udvarában, fen-álván még à Pompéjus oßlopa-is, nagy áldozat lőn à Nagy Pompéjus halálájért. Igy Brútust én-is ßánom, ki à Philippi váras mezején hazájájért, es hazájával eggyűtt hala-meg. De ismét vigaztalom magamat, midőn látom hogy azon győződelmes seregek, nem igen meßße Philippitűl, mint-egy az ő temetése mellett, baynokok modgyára egy-mással meg-űtkőztek; es à hadi-fejedelmek kőzzűl eggyik, M. Antonius, főldőn es tengeren meg-győzettetvén, három Aßßonyok kőzőtt, az ő Aßßony-

ßony-emberes kezével, nehezen
talált ő magának halált: Hol vagy
te ki ez előtt egy-kevéssel Nap-ke-
letnek Ura valál? ki à Római sere-
geket fel-méßárlád? Pompéjust es
à Respublicát el-tőrled? Imé, vé-
res kezeiddel függeß à kőtelen! i-
mé, elevenőn máß à te koporsod-
ban! imé, még halálod oráján sem
ßakadz-el attúl ki tenéked halálodra
vólt! Lásd-meg ha héjában mon-
dotta-é im-ez utólsó ßavát es kiván-
ságát Brútus immár ßintén halála
idején:

O Iúpiter, ne csallyon-meg tégedet
à ki oka è veßedelemnek.

Mert bizonyára meg nem csalta,
s-el sem kerűlte. Nem kerűlte-el à
másik hadi-fejedelem-is Octávius
Csáßár, ki iffiúságának gonosságá-
jert nem homályossan bűntettetek-
meg ő magában, de világosbã min-
den ő maradékiban. Légyen ße-
rencsés

rencsés es nagy az Octávius, es lé-
gyen valóba Augustus, de mindaz-
által légyen Iúlia névú leánya, es
onokája-is. Némely onokáit ől-
lyek-meg erő-ßakkal es csalárdság-
gal, némellyeket vessen-meg ő ma-
ga. Es ezeknek únalma miatt, ne-
gyed-napi éhséggel akarjon meg-
halni, s-meg ne halhásson. Vége-
zetre éllyen az ő Livia feleségével,
à kit útálatossan vett magához, útá-
latossan ęlt véle: es à kit rút gerje-
dezessel ßeretett, annak keze miatt
hallyon-meg-is rút halállal. *Egy sum-
mában*, azt mondgya Plinius, *az az
Isten, nem tudom meg-nyerte-é inkáb à
mennyei tißteletet avagy meg-érdemlette,
az önnön ellensége fiát hagyván ö utánna à
birodalomban.* Ezekről es hasöló dol-
gokról kel gondolkodnunk; Lipsi,
midőn amà hamis panaßolkodáso-
kat teßűk: es mindenkor kettőre
kell elméinket forditanunk, à bűn-
tetés-

tetesnek késedelmes és külömbözö-vóltára. Nem büntettetik-e meg most amaz? légy-vesteg. Meg-büntettetik. Nem testeben? de talám szíveben. Nem ez életben? de bizonyára hólta után.

A késedelmes buntetés soha el nem kerülte, A gonosz-tévöt.

Mert mindenkor vigyáz amà mennyei szem: es mikor aztvélned hogy alusik, halgatva mulattya akkor el. Itély igazán csak te ö felöle: es ne vádollyad hasontalanúl à te birádat, mert ö fog tégedet meg-itelni.

XVI. Rész.

A' masik ellen-vetesre felelek-meg, mely az Artatlanokrol vagyon. Meg-mutatom hogy mindenek megerdemlik à büntetést, mert mindnyajan vetkeztek: de kicsodak erdemel-

demelnek kisseb avagy nagyub büntetést, nehezen sőt semmi modon meg nem külömböztetheti az emberr. Isten az egyedül, ki à vetkeket nyilvan lattya. S-annakokakajert ö bünteti is meg igazan.

DE AZT mondod, egy-néhány népek ártatlanúl es érdemek-kivül büntettetnek-meg. Mert ez à te második panasod, avagy inkáb patvarkodásodnak mondgyam. Gondolatlan ifiú, igy szólas? Megbüntettetnek-é az ártatlanok? Hol találhattál azert valaha, vétek-nélkül-való nemzetségeket? Bátorság, sőt vak-merőség lenne, valamely ember felöl azt itélni: s-te bizvást mondas-é egés népeket es nézetségeket bün-nélkül-valóknak? Hejában mondod. Mert tudom

hogy vétkezünk es vétkeztünk mindnyájan: bűnben születtetvén, bűnben-is élünk: es immár à mennyei fegyver-tartó háznak nyilai-is el-fogytak volna, hogy amà *Poëtával* trefálódgyam, ha az érdemes emberekre mindenkor meny-ütő kő válana. Mert mi-képpen noha à tengerben tenyészsnek es nevekednek à halak, mindazáltal nem sós az ő testek: nem ugy kell gondolkodni az emberek felől è világnak fenyei között, mint-ha ők seny-nelkül volnának. Ha penig mindnyájan vétkeznek, hol vannak amaz ártatlan népek? Mert à veteknek, mindenkor igen igazán úti-társa à bűntetés. De azt mondod, à bűntetésnek egyenetlensége nem tetsik énnékem: hogy nemellyek kik kissseb vétkeket cselekedtek nyomorgattatnak, à kik penig inkáb vétkeztek, virágoznak es uralkodnak.

nak. Tudni-illik è vala à te panasod! ki-ragadod te, ugy hisem, à mennyei Igasságnak kezéből à mérő serpenyőt, es te fontolod azt meg nemi-nemű ítéleteddel es akaratoddal. Mert egyéb-képpen mire-való è bűnőknek egyenes es egyenetlen büntetésenek visgálása, mellyet te magadnak tulaydonitasz Isten felett? De itt, Lipsi, kétdolgokrol gondolkodgyál. Először, hogy az ember nem itélhetimeg à mások vétkeit, nem-is kell azokat ítélni. Mert mi-képpen lehetne az? Te ember lévén megfontolod-é igazán à bűnőket, à ki azokat csak ebédben sem vésed? te különbözteted-meg helyessen, à ki csak nem-is látod? Mert à kit énnékem könnyen meg-engedz, lélek az à ki vétkezik: ugy-vagyon à test es az érzékenségeknek im-ez eszközei által, de ugy hogy mindaz-

által à véteknek minden ereje es
súlyosága à lélektűl vagyon. Mely
annyira igaz, hogy ha valakit ked-
ve ellen mondanál vétkezni, nem
vétkeznek. Ez penig ha igy va-
gyon: kérlek, mi-képpen lathatod-
meg à bűnt, ha annak haylékát a-
vagy ſékit ſem látod? Mert bizo-
nyára annyira nem láthatod à má-
ſok ſivét, hogy még à magadét ſem
látod. Annak-okájért nagy ez à te
hejàban-valóſágod avagy vak-me-
rőſéged, ki magadnak tulaydoni-
tod annak à dolognak itéletit mel-
lyet ſenki tellyeſſéggel ſem látott
ſem láthat. Sem iſmért ſem iſmér-
het. Máſodſor azt gondold-meg,
hogy ha ugy volna-is, mindaz-által
nincsen itt ſemmi gonoſság, ſemmi
hamiſság. Gonoſság nincsen: mert
javokra vagyon azoknak, kik akar-
mi kicsiny bűnőkért mindgyárt o-
ſtoroztatnak. Iſtennek ſereteti az:
es min-

es mindenkor méltó attúl à kéſede-
lemtűl tartani, à ki meilé súlyoſſab
Büntetés kőttetett. Hamiſság ſin-
csen abban: mert, à mint mondám,
mindnyájan meg-érdemlyük à bűn-
tetéſt: es nincsen meg à ſentek-
ben-is oly tiſtaſág, hogy valami ma-
culák nem volnának hátra, kiket à
vesedelmeknek im-è ſós vizével né
kellene le-moſni. Minek-okájért,
iffiú, hadgy beket à vétkeknek viſ-
gáláſáról-való akadályos vetélkedeſ-
nek, mivel te csak à földi es alá-való
dolgokról tehecz itéletet: bizd I-
ſtenre azt; ki ſokkal igazábban es
bizonyosban tehet arról itéletet az
ő mennyei itélő-ſékiből. Ő az e-
gyedűl, ki à jutalmakat meg-fon-
tolhattya: ő az, ki minden kép-mu-
tatáſnak csalárdſága avagy ſineleſe-
nélkűl, az ſznnőn valóſágos ábrá-
zattyában láttya à jó es gonoſz cse-
lekedetet. Ki csalhatná azt meg,

à ki minden kűlső es belső dolgokat egyenlő-keppen visgál? ki à testet es à lelket láttya? ki à nyelvet, es à ßivet? végezetre à titkos es nyilván-való dolgokat ßemléli? Es à ki nem csak à cselekedeteket, hanem azoknak okait es nevekedésit-is tellyes világossaggal láttya. Meg-kérdettetven régen Tháles, *ha meg-csalhatná-é Istent à gonoß-tévö*; igazán felelt, *hogy még à sem à ki gonoßt gondol.* De kűlőmben vagyon itt à setétségben à mi dolgunk. Kik nem csak à titkos gonosságokat nem láttyuk, mellyeket (à mint ßokták mondani) palástyok alatt es kebelekben lappangtatnak az emberek; de azokat-is alig láttyuk mellyek nyilván vannak es immár világosságra vonattattak. Mert nem à bűnt ő magát es annak erejét láttyuk mi; hanem à meg-cselekedett es immár futó veteknek némi-némű kűlső nyoma-

nyomait. Gyakorta igen jók mi előttűnk à kik Istennél igen roßßak: es meg-vettettek mi tűlűnk, kik ő néki válaßtotti. Ha azért eßed vagyon, zárd-bé ßájadat es ßemeidet az érdemes avagy érdemetlen bűntetések felől: è-féle homályos okok nem ismértettethetnek-meg vólta-képpen.

XVII. Reß.

A' harmadik ellen-vetesre felelek-meg, mely à maradekokra altal-vitt bűntetesekről vagyon. Peldakbol mutogatom-meg hogy ez az emberek kőzőtt-is ßokas. Micsoda oka vagyon Istennek ez altal-vitelre, es tőb egyeb melyseges dolgokrol-is ßolok.

DE à harmadik fölhőcskét-is el kell háritanom mellyet te az I-

 gasság

gaſság eleiben támaſztottál, mely vagyon à maradékokra által-vitt Büntetéſekről. Mert, azt mondgyák, nem igen igazán viſi Iſten által à bűntetéſeket: es nem jól veretternek az onokák az ő elejeknek vétkekért. O ennyire uy avagy csuda dolog-é ez? Sőt inkáb csudálom én hogy csudálkoznak azok à csudálkozók: holott ő magok-is azont cselekeſik napőként è földön. Mondmeg ha akarod, à jó tetemények kiket à Fejedelem jeles ſolgálattyokért adott elejeknek, nem ſállanak-é az onokákra? bizonyára azokra ſállanak. Nem külömben vagyon à dolog, itélem, à meg-foſztatásbã avagy bűntetéſekben-is, mellyek azon ő elejekre vettettek à gonoſságért. Imé à Haza avagy Király ellen-való vétekben, máſok találtatnak nyilván az árúltatásban, ſ-máſok bűntettetnek érette. Es ezt annyi-

annyira meg-ſúlyoſittya az emberi kegyetlenſég, hogy törvényeket ſabtak róla, mellyekkel az ártatlan maradekok-is örők ſegényſeggel bűntetteſſenek; ugy hogy vigaſztalásokra vagyon azoknak à halál, az élet penig halálokra. Mely gonoſok vadtok te-hát ti! kik vala-mely Királynak avagy fejedelemnek ezt meg-engeditek, az Iſtennek nem engeditek. Kinek mindazáltal, ha meg-viſgálod, ſokkal igazáb oka vagyon à kenénykedéſre. Mert vétkeztünk mi, es egy emberbẽ mindnyájan pártot ütöttünk amà nagy Király ellen: es ennyi ſok nemzetſégeknek ſármazáſa által, ki-terjedett amaz elſő vétek à nyomorúlt maradékokra. Annyira ősve-kötettek es mint-egy némi-némű lánczon fűgnek egy-máſtúl à vétkek Iſten előtt: es, példának okájért, nem az én atyám avagy à te atyád,

kezdettek most vétkezni, hanem az atyáinknak minden attyok. Mijért vólna te-hát csuda, ha azokat bűnteti à maradékokban mellyek nem más vétkek tulaydon-képpen, hanem à magnak némi-némű kőzősűlésével őßve-kőttettek, es soha fęlben nem ßakaßtattak? De hogy è mélységes dolgokat el-hadgyam, es inkáb az okosságnak némi-némű ismeretesseb után hordozzalak tégedet: ezt tudd-meg. Hogy az Isten őßve-kőti azokat, mellyeket mi erőtelenségűnk avagy tudatlanságunk által egy-mastúl el-ßakaßtunk: es à ház-népeket, Várasokat, orßágokat, nem ugy nézi mint valami kűlőmbőző avagy őßve-elegyedett dolgot, hanem ugy mint egy testet es egy terméßetet. Ama Scipioknak avagy Csáßároknak házanépe, csak egy ő előtte: Róma avagy Athénas várasa kezdetitűl fogva, csak

va, csak azon egy: ismét egy à Római birodalom-is. Męltán. Mert vagyon némi-némű kőtél es à tőrvényeknek s-igasságnak társasága, mely è nagy dolgokat őßve-kőti: es azt cselekeßi, hogy még azok-is, kik egy-más után egéß ßáz eßtendővel kővetkeztek, némi-némű-képpen kőzősűlnek à jutalmakban es bűntetésekbē. Annak-okájért jók voltak-é à régi Scipiok? amà mennyei biró előtt haßnállyon az ő maradékjoknak-is. Gonoßok voltak? árcson maradékjoknak-is. Az Belgák ez előtt egy-néhány eßtendővel faytalanok, fősvények, istentelenek vóltak-é? mi ßenvedgyűnk érette. Mert az Isten minden kűlső bűntetésben nem-csak à jelen-valókat tekinti, hanem néz az el-múltakra-is: es è ket időknek folyásival fontollya-meg egyenessen az ő igasságának serpenyőjet. Azt mondám, à

dám, à külsö büntetésben. Es akarom hogy ezt essedben-vegyed. Mert à vétkek nem vitetnek által à maradékokra, avagy nem lésen à vétkeknek némi-némü ösve-elegyedése: távol-vagyon az: hanem csak büntetések es némi-némü ottorozások ezek mi környülünk: nem mi bennünk: es à mi testünkre avagy javainkra néznek tulaydonképpen, nem à mi belsö elmeinkre. Micsoda bolondság vagyon penig ebben? Mert bizonyára ha à mi eleink jóságokat es jutalmakat érdemlettek, s-mi-is örökösök akarunk azokban lenni: mijért nem vállalnók-fel à terheket es büntetéseket-is?

Te Róma à te eleidnek gonoságájért
Szenvedz méltatlan.

Azt énekli amà Római *Poëta*. Igazán-is, hanem hogy ezt tési-hozzá, *Méltatlan*. Mert felette igen méltán, mivel

mivel meg-érdemlették az ö elejek. De à *Poëta* csak ki-menetelit láthatta à dolognak, okát meg nem ismérte. Mi-képpen penig azon egy emberben, méltán büntetünk-meg vénben, segének idején vala-mely vétket, mellyet iffiúságában cselekedett: ugy Isten à birodalmakban avagy országokban méltán bünteti-meg à régi vétkeket. Mert à külsö társaságra-nézve, némi-némü egy es ösveköttetett tag az, Isten előtt. Az idöknek közben-vetesi nem oslatnak-meg minket ö nála, à ki minden örökké-valóságot bé-rekesztett az ö mélységes elmejében. Avagy amà ragadozó Rómaijak büntetetlen rontottak-é el, es holdoltattak-meg régen annyi vàrasokat, annyi országokat? büntetetlen ontottak-é annyi vért, ök mindenkor vér-nélkül maradván? Akkor én-is végre meg-vallom, hogy nincsen semmi bosszú-

bossú-álló Isten, *à ki valamellyeket mi cselekeßünk hallaná es látná.* De nem ugy vagyon à dolog. Szükséges hogy vala-mikor avagy csak maradékjokban-is meg-büntetteßenek, lassú nóha nem késö büntetessel. Nem-is csak az idökben vagyon Istennél illyen eggyeßség, hanem à Rétekben-is. Azt akarom mondani. Miképpen az emberben mikor lopást, paráznaságot, tobzódast cselekeßik, az egéß test fizet érette: ugy vala-mely közönséges-társaságban, à kevesek vétkéjert gyakorta mindnyájã lakólnak. Fö-képpen ha azok à kik vétkeznek, mintegy némi-némü méltóságosb tagok lésnek, ugy-mint à Királyok, à fejedelmek, à Magistrátus. Igazán mondotta Hesiodus à Bölcseségnek amà melységéből: hogy

Egy embernek vétkéjért az egéß város büntettetik, Ha valaki ßentség-töréßt avagy

avagy hamisságot cselekeßik. Ezekére Isten veßedelmeket bocsát-le az égből, Dög-halált avagy Ebséget.

Igy vetett-el à Görögöknek egéß sereg-hajója,

Az egy Ajaxnak gonosága es dühösege miatt.

Igy Sidó-országban egy Dög-halálban igen méltán halának-meg hetven ezeren, à Dávid Király hamis kivánsága miatt. Es néha ellenben; midön mindnyájan vétkeztek, az Istenen eggyet avagy kevéseket választ-ki mint-egy áldozatúl à közönséges esetért. Melyben ha ez egyenlöségnek amà kemény igaßságtúl egy-kevéßé el-távozik, mindazaltal abból az egyenetlenségből egyenlöség származik: es némi-némü kegyelmes igaßság az à sokasághoz, à mi kegyetlenségnek látßik à kevésekhez. Avagy à tanito-mester-is, à sok faytalan iffiak közzül, nem

nem eggyet valak it oſtorcz-e n eg? à hadi-fejedelem az el-futott hadak közzül, nem keveſet bűntet-é meg csak tizedlés-ſerint? mindazáltal haſznos tanácsból cselekeſik mind à kettő, mert az à keveſeknek bűntetéſe meg-rettenti es jóbbittya az egéſz ſokaſágot. Láttam gyakorta hogy az orvoſok az embernek lábán avagy karján vágtak eret, nóha az egéſz teſt vólt nyavalyás: mit tudok benne ha nem ugy vagyon-é itt-is à dolog? Mert, Lipſi, titkos, titkos dolgok ezek: es, ha eſűnk vagyon, nem járúlunk közeleb amà ſentſéges tűzhöz. Kinek ſikrái-it es pattagozáſit né-talám lathattyuk mi emberek: de tulaydon ő magát nem láthattyuk. Mi-képpen à kik feletteb néznek à Napra, megvakúlnak: ugy el-véſ az elmének minden világa, ha valaki feletteb ſemlèli azzal ez világoſságot. Azt javal-

javallom azért hogy è nyughatatlan es veſedelmes kerdeſnek hadgyunk-béket: es igyekezzűk csak ezt meg-tudni, hogy à vétkekről nem lehet, nem-is kel emberi módnem ſerint iteletet tenni. Vagyon Iſtennek más mérő-ſerpenyője, más itélő-ſéki. Es akar-minémű legyenek azok à titkos iteletek, de nem kell őket kárhoztatnunk, hanem el ſennevednünk es rettegnünk kell. Ez egy Sententiát öntöm à te elmédben, mellyel el-végezem è dolgot, es egyſer ſ-mind minden Nyughatatlanoknak ſáját-is bé-dugom. *Sok titkos itéleti vannak az Iſtennek: de hamis egy ſincsen.*

XVIII. Reſ.

Az utolſo Erőſſegre megyek altal, mely vetetik à Peldakbol. Es megmutogatom, hogy haſznos neha, ha à

keme ny

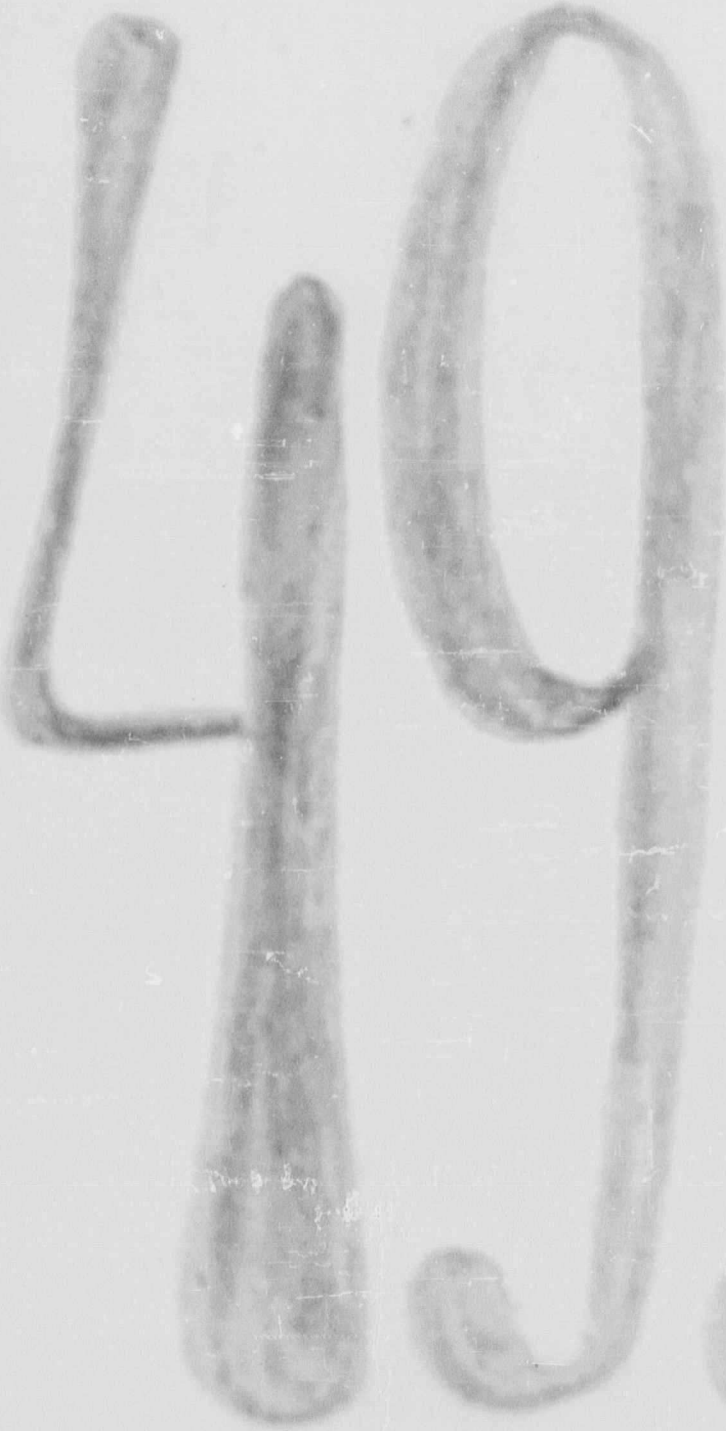

nem eggyet valakit oſtorcz-e n eg? à hadi-fejedelem az el-futott hadak kőzzűl, nem keveſet bűntet-é meg csak tizedlés-ſerint? mindazáltal haſznos tanácsból cselekeſik mind à kettő, mert az à keveſeknek bűntetéſe meg-rettenti es jóbbittya az egéſz ſokaſágot. Láttam gyakorta hogy az orvoſok az embernek lábán avagy karján vágtak eret, nóha az egéſz teſt vólt nyavalyás: mit tudok benne ha nem ugy vagyon-é itt-is à dolog? Mert, Lipſi, titkos, titkos dolgok ezek: es, ha eſzünk vagyon, nem járúlunk kőzeleb amà ſentſéges tűzhőz. Kinek ſikrái-it es pattagozáſit né-talám lathattyuk mi emberek: de tulaydon ő magát nem láthattyuk. Mi-képpen à kik feletteb néznek à Napra, megvakúlnak: ugy el-véſ az elmének minden világa, ha valaki feletteb ſemlelí azzal ez világoſságot. Azt javal-

javallom azért hogy è nyughatatlan es veſzedelmes kerdeſnek hadgyunk-békét: es igyekezzűk csak ezt meg-tudni, hogy à vétkekről nem lehet, nem-is kel emberi módſerint itéletet tenni. Vagyon Iſtennek más mérő-ſerpenyője, más itélő-ſéki. Es akar-minéműk legyenek azok à titkos iteletek, de nem kell őket kárhoztatnunk, hanem el ſenvednűnk es rettegnűnk kell. Ez egy Sententiát őntőm à te elmédben, mellyel el-végezem è dolgot, es egyſer ſ-mind minden Nyughatatlanoknak ſáját-is bé-dugom. *Sok titkos itéleti vannak az Iſtennek: de hamis egy ſincsen.*

XVIII. Reſz.

Az utolſo Erőſſegre megyek altal, mely vetetik à Peldakbol. Es megmutogatom, hogy haſznos neha, ha à kemeny

kemeny orvoſſag mas kedves-bel meg-elegyittetik.

EZEK azok, Lipſi, mellyekről ſükſégeſnek ittéltem hogy az Iſtennek Igaſsága mellett fólanék ez hamis emberek ellen. Mely dolgok meg-vallom nem ſintén az én tiſztemet illetnék, de nem-is tellyeſſéggel à kivül-valók: mivel kétſeg-nélkül könnyebben ſenvednők è Vegedelmeket, ha el-hinnők hogy azok mgltán bocsáttatnak reánk. Es itt egy-keveſſé fglben-hagyván beſzédét Lángius, iſmét hirtelenſéggel hozzá-kezde, ſ-monda, jól vagyon, meg-nyúgottam. Altal-mentem à kérdéſeknek minden kő-ſikláin, es immár ugy tetſik egyeneſſen mehetek à partra. Az én negyedik es utólſó ſeregemet látō távol: à mellyet igen örömeſt-is állatok harczra. A kormányoſok-is, mikor à felvegek-

vegekben meg-láttyák à Kettős Eghi-jegyet, nagy reményſéget es örömet vésnek abból: ugy én-is örvendek, mivel fel-tetſett nékem è háborúk után im-è Kettős légio. Mert ſabad azt énnékem à régi ſokás-ſerint ugy neveznem: mert két fejű az, es kettőt kell avval nékem meg-bizonyitanom, hogy Nem-is ſúlyoſſak è nyomorúſágok mellyeket moſt ſenvedünk, es hogy Nem uyjak. Mi-dőn ezt cſelekeſem „ Lipſi, halgaſs örömeſt es figyelmeteſſen beſzédemre. En mondék, ſoha Lángi örömesben nem halgattalak tégedet. Mert én-is gyönyörködőm abban hogy amà veſedelmes dolgokon által-jutottunk: es amà kemény es ſavanyú orvoſſág után valóba kivánom è lágy es iſmeretes orvoſſágot. Mert azt csak nevezetiből-is ollyannak itélem lenni. Nem-is csalatkozol-meg, ugy-mond

mond Lángius. Mert mi-képpen az orvosok minek-utánna elégge égettek es metéltek, nem hadgyák-el avagy nem tésik-le mindgyárt à beteget, hanem némi-némű melegitő es à faydalmakat meg-enyhitő lágy orvosságokkal ęltetik: ugy cselekeßem én-is teveled. A kit mivel à Bőlcseségnek vasával es tűzével elégge láttatom meg-tißtitani, most immár némi-némű gyenge beßéddel ßólok veled, es, à mint ßokták mondani, lágyabban nyúlok hozzád. Le-ßállok à Philosophiának amà meredek halmáról, es egy-kevessé által-vißlek tégedet az Ekessen-ßolásnak kedves mezejére. Ezt-is mindazáltal nem annyira győnyőrkődtetésedre cselekeßé, mint gyogyúlásodra. Mi-képpen Demóchares nevű orvos felől irják, hogy egy Considia nevű nemes Aßßónynak, ki minden kemény orvosságtúl iß-

túl ißßonyodik vala, kecske tejet adott mesterségessen meg-innya, de à kit ő Lentiscússal tart vala: ugy én teneked némi-nemű győnyőrkődtető historiákat őntők elmédben, de meg-elegyitvén azt à Bőlcseségnek titkos nedvességével. Mit árt akar-mi úton gyogyicsuk-meg à beteget, csak meg-gyogyithassuk?

XIX. Reß.

Nem annyira nehezek à közőnséges Nyomorusagok, à mint lattatnak. Es azt előßőr, de rővideden, az Okossagbol mutogatom-meg. Mert gyakorta attul felnek az emberek à mellyek csak ő kőrnyűlők vannak, nem à dolgoknak valosagatul.

DE jőyjetek-elő immár ti én Seregeim. Es mindeneknek előtte te

te te első sereg, kivel az ellen kell hadakoznunk, hogy Nem nehezek à Nyomorúságok. Azt két fęle fegyverrel akarjuk végben-vinni, Okossággal es Egyben-hasonlitással. Okossággal: mert ha meg-tekinted, bizonyára nem nehezek avagy nagyok mind ezek, mellyek raytunk, es à kik előttünk vannak, hanem csak láttatnak nehezeknek lenni. Vélekedés az à mi azokat súlyositya es retteneteſiti, es mint-egy némi-némű ékessen szolásával öregbiti. De vónd-le, ha eſed vagyon, azt à környül-álló kődöt, es lásd világossan meg à dolgot. Példának okájert fęlš è Közönséges veſedelmekben à Szegénységtül, à Számki-vetéstül, à Haláltúl. Ha azért igazán es álhatatossan meg-nézed, mely kicsinyek azok? ha azoknak valóságos hatalmokat meg-visgálod, mely erőtelenek? Imé amà hadakozás

kozás avagy kegyetlen fejedelemség tellyesseggel el-fogyatkoztat tégedet à sok adozással. S-mi lęsen abból? ez, hogy te meg-szegényedel. Avagy né szegenységben szült-é tegedet à termebet, s-nem abban ragad-é ki è világból? Ha teneked à szomorú es gyalázatos hir-név nem tetsik, csereld-el gazdagságodat. Meg-menekedel à gonoš hirtúl. Mert, ha nem tudod, meg üresitett immár téged à Szerencse, es bátorságosb állapatban helyheztetett. Senki teged többe javaidtúl meg nem fošt. Es à mit te kárnak alitasz vala, orvosságod. De szám-ki-vetett-is lęsek. Sőt inkáb, ha akarod, jövevény. Ha à te indúlatodat megváltoztatod, hazádat változtatod-meg. A bölcs ember vala-hol vagyon, jöveveny: de à bolond mindenkor szám-ki-vettetett. De megől engemet à kegyetlen. Mint-ha

minden nap nem ölne-meg à ter-
méſet. De gyalázatos halál az,
mely à fegyver avagy kinzás által
léſen. O bolond, ſem az ſem más
akar-mely halál ſem léſen gyaláza-
tos, hanem ha à te ęleted gyaláza-
tos. Hózd-elő világ teremtéſétűl-
fogva à leg-jób es tekinteteſſeb em-
bereket, erő-ſak miatt hóltak-meg.
Ez próbával, Lipſi, ęly (mert csak
izit adom ennek elődben) minden
dolgokban, vala-mellyek rettene-
teſeknek látttatnak: es azókat az
űnnőn valóſágokban kell meg néz-
ned, à Velekedeſeknek minden ſine
avag ál-orczája nelkűl. De mi nya-
valyáſok à héjában-való es kűlſő
dolgokra figyelmezűnk: es nem à
dolgoktúl fęlűnk, hanem à mellyek
azok kőrnyűl vannak. Imé ha ten-
geren eveſ, es az nagy léjend: el-
veſ eſed, es meg-réműlſ. Nem kű-
lőmben mint, ha hajód el tőrnek,
ege-

egéſen ki-kellene innod à tengert.
Maga egy kondérnak egy avag két
réſével meg-érned. Midőn hirte-
lenſéggel főld-indúlás támad, mint
ki-áltnak mint fęlnek az emberek?
azt itéled hogy egéſ váras, avagy
bizonyára egeſ ház eſnek te reád,
ha el-dőlne. S-nem tudod hogy à te
agyad velejének ki-nyomvaztáſára,
egy vala-mely kő elég lenne. Nem
kűlőmben vagyon à dolog è Veſe-
delmekben: kiknek csak zőrgéſe
rettent inkáb minket, es à dolgok-
nak héjában-való ábrázattya. Ihon
amà hadi ſereg! ihon à fegyverek!
Mit cselekeſnek azok à ſeregek, mit
à fegyverek? mit cselekeſnek? meg-
ölnek. Micsoda az à meg-ölés?
egy-igyű halál. Es hogy annak ne-
vezeti ne rettencsen tegedet, à lé-
leknek à teſtből-való ki-kőltőzéſe
az. Mind azok à vitézi ſeregek,
mind azok à rettentő fegyverek,

 csak

csak azont cselekeßik à mit egy hideg-lelés, à mit egy ßőlő mag, à mit egy fereg. Mert ugy mond kemenyeb amaz. Sőt inkáb sokkal kőnnyeb: Mert amà hideg-lelés mellyet inkáb kivánß magadnak, gyakorta egeß eßtendő alat győtri az embert: de itt egy ßem-pillantásban véghez-megyen à dolog. Ióll cselekedte azert Sócrates, ki mind ezeket nem kűlőmben ßokta vólt nevezni hanem *gyermekeket rettentö* dolgoknak avagy ál-orczáknak. Kikben ha fel-őltőzől, látod mely igen futnak előtted à gyermekek? de tedd-le csak azokat, es à tennen orczádban mutasd-meg magadat, ismet hozzád mennek es kedvellenek. Azon-képpen vagyon ezekben à dolog: kiket ha ál-orcza es pompa nélkűl meg-tekinteß, megvallod hogy gyermek módra fęltel azoktúl. Mi-képpen à kő-esső nóha nagy

ha nagy csattagással csapja magát à ház-hejához, mindazáltal ide s-tova ßőkdősik: ugy ha è nyomorúságok álhatatos ßivű emberben űtkőznek, meg nem győzik azt, hanem ők győzettetnek-meg attúl.

XX. Reß.

Az Egyben-hasonlitasra megyek. De előßőr à Belgaknak es ez mostani időnek nyomorusagirol bőven ßolok. Es azt à velekedest kőzőnsegessen meg hamissitom: es meg mutogatom, hogy az emberi elme haylando az ő keserűseginek őregbitesere.

NEM reméllettem avagy nem-is véltem hogy Lángius ily mélysegessen beßélgessen. Annak-okájért fęlben-ßakaßtván, mondék, Hová mégy? Ezt fogadád-é? Histo-

 riák-

riják-beli ędes es kedves dolgokat várok vala tűled: te penig keményeket adß, es à kiknél nincs ſemmi ſavanyúb à Bőlcseſégnek tár-házában. Mit itélß felőlem? vala-mely Tháleſſel vagyon-e dolgod? Lipſiuſſal vagyon: ki à kőz emberek kőzzűl-való lęvén, orvoſſágokat-is gyengebbeket kivánok. Lángius kegyes ßóval es tekintettel mondi, Meg-vallom, męltán feddeß. Mert midőn az Okoſſágnak amà tißta fęnyeſſéget kővetem, látom hogy kitértem à kőzőnſéges útból, es iſmét lopva vißßa-mentem à Bőlcseſégnek kemény utára. De immár igéretemre térek, es iſméretesb dolgokról beßéllek te veled. Nem tetßik-é à Falernomi bornak ſavanyúſága? meg-elegyitem tenéked à peldáknak mézével. Im az Egyben-haſonlitáſra megyek: es nyilván megmutatom, hogy ſemmi nehéz es nagy

nagy dolog nincsen ezekben à nyomorúſágokban, mellyek minket meg-kőrnyékeztek, ha azokat egyben-veted à régiekkel. Mert ſok-képpen nagyubbak, es keſerveſſebbek vóltak à régiek. En iſmet, még penig nagy magam hányáſommal, mondek, Azt mondod-e te?

Es alitod-é hogy azt en velem el-hiteted?

Soha ſem hißem Lángi, vala-meddig eßemen leßek. Mert, ha igazán meg-hányod-veted, mellyik vólt à régi idők kőzzűl ily nyomorúſágos, mint ez à miénk? avagy mellyik leßen? Micsoda nemzetſég, micsoda tartomány ßenvedett.

Ily meg-mondáſra nehéz, el-viſeléſre
Kemény dolgokat,

mint moſtan mi Belgák? Imé hadaktúl nyomorgattatunk, nem csak kűlſőktűl penig, hanem polgári hadaktúl; nem-is csak azoktúl, ha-

 nem

né magunk között-valóktúl. Mert nem csak szakadások vannak mi közöttünk: hanem (ó Belgium micsoda Erő tart-meg tégedet?) à szakadásokban-is uy szakadások vannak. Tedd-hozzá à Dög-halált, tedd-hozzá az Ehséget, tedd-hozzá az Adózásokat, ragadozásokat, verontásokat: es *à nyomorúságoknak nyomorúságat* nem csak à testeken, hanem à lelkeken-való kegyetlenkedést es nyomorgatást-is. Immár Europának egyéb részeiben micsoda vagyon? avagy had, avagy hadtúlvaló félelem. Ha penig békeség vagyon; ösve-köttetett az úndok szolgalattal az alá-valók uralkodása alatt; mely akár-mi hadnál-is keservesseb. Fordics-el akar-hová szemeidet es elmedet, mindenek ketségesek es függőben vannak; es mikeppen à rosszúl épittetett házban szokott lenni, mindenütt sok jelei van-

vannak à romlásoknak. Egy summában Lángi, à mint minden vizek az Oceánusban fólynak-ösve: ugy à Vészedelmek è mi időnkben látatnak ösve-rohanni. Es csak azokat számlálom-elő mellyek immár előttünk, es raytunk vannak. Mi nemük azok à mellyek reánk következendők? Kikről igazán énekelhetem am-azt Euripidessel,

En nyavalyás látom à nyomorúságoknak tengerét,
Mely oly igen nagy, kin én által nem evezhetek.

Lángius énnékem kemény es dorgáló szóval monda, Ismét igy hagyod-é te el magadat è panaszolkodások által? Azt vélem vala hogy immár álhatatossan állasz: te penig el-esel: sebeid azt ítéltem be-gyógyúltak: te vissont tusakodol. De meg kell elmédben csendesedned, minek-utánna meg-gyógyúlsz. Azt

mondod, mindeneknél bóldogtalanb ez à mi időnk. Régi ének ez. Tudom jól azont éneklette à te jób-atyád, azont mondotta ędes atyád, azont mondgyák jővendőben maradékid es onokáid. Terméßet-ßerint bé-óltatott ez az emberben, hogy az ő ßomorú dolgait keſerves ßemekkel nézze: es az őrvendeteſek mellől csak el-mullyék. Mint à legyek es à-fęle bogarak nem űlnek ſokáig à ſima es csinyos helyekon, hanem à darabos helyekre ragazkodnak: ugy è panaßolkodó elme, kőnnyen el-rőpűl à jó állapat mellől, de nem feleitheti-el az ő kedvetlen ſorſát. Forgattya azt, nézi, es gyakorta álnokúl-is őregbiti. Es mi-képpen à ßeretők mindenkor találnak valamit az ő mátkájokban, kire nézve mindenek felett ßebnek tetßik az ő nekiek: ugy cselekeßnek à bánatoſok, az

ſok, az ő keſerűſégekben. Sőt inkáb ſemmire-kellő dolgokat-is kőltűnk, es nem csak à jelen-valókon bánkodunk, hanem à jővendőkőnis. Micsoda nagy haßna vagyon è ßorgalmatoskodáſnak? Né egyeb, hanem mi-képpen némely hadi-ſeregek meg-rettenvén à távol-látott portúl, puſtán hadták táborokat: ugy à jővendő veßedelemnek haßontalan árnyéka gyakorta à földhőz-vér minket.

XXI. Reß.

Annak-utanna azon dolgot jobban es kemenyebben meg-hamiſsitom, à regi nyomoruſagoknak Egyben-haſonlitaſabol. Előßőr à hadakbol. Es à Sidoknak csudalatos veßedelmeből.

TE penig, Lipſi, hadgy-el è-fele alá-való dolgokat. Es kövеſs engemet az Egyben-haſonlitásban, mellyet magad-is kivánſ. Abbol nyilván meg-érted, hogy mindenfele veſedelmekben nem-csak egyenlők történtek régenten à moſtaniakkal, hanem nagyubbak: es örvendözhet inkáb à moſtani világ, hogy-ſem-mint panaſolkodhatnék. Azt mondod, hadaktúl hányattatunk. Micsodát? ſemmi hadak nem vóltak-é azert à régiek közöt? Sőt, Lipſi, è világgal eggyütt kezdettek à hadak: meg ſem ſünnek, hanem avval eggyütt. De né-talám nem oly nagyok avagy nehezek vóltak, mint ezek. Annyira külömben vagyon à dolog, hogy mind ezek (bizonnyal mondom) játékok es tréfák ha à regiekkel öſve-haſonlittatnak. Sem el-kezdeni könnyen, ſem el-vegezni dolgomat nem tudom,

dom, midön egyſer à ſántalan peldákban elegyedem: de mindazáltal akarod-é hogy è világnak réſzeiben, egy-keveſſé alá s-fel járjunk? menyünk-el. Kezdgyük-el Sidó Orſzágon, az az, à ſent tartományon es nemzetſegen. El-hagyom à melyeket Ægyiptomban, à mellyeket Ægyiptombol-való ki-jövéſek után ſenvedtek: mert ezek meg-irattatnak es kéſen találtatnak az Iſtennek könyveiben: az utólſókra mégyek, es à mellyek öſve-köttettek az ö végſö veſedelmekkel. Kiket ſükſég énnékem, hogy külön-külön, mint-egy táblában irjak-le. Annakokájért à polgári es külſö hadakozáſokban, nem egéſz hét eſtendök alatt, ezeket ſenvedtek:

Elöſör Jeruſálemben Florus parancsolattyából, ölettek-meg, *hat ſáz harminczan.*

Cæſareában az ott lakoſoktúl, kik à Si-

à Sidókat es azoknak Valláſát gyűlölték, egyßer ſ-mind, *húß ezeren.*

Scythopolisban, (ez Cœlæ-Syriának váraſa) *tizen-három ezeren.*

Pálæſtinának Aſcálon nevű váraſában, ugyan az ott lakoſoktúl, *ket ezeren öt ßázan.*

Ptolémâisban haſonló-képpen, *két ezeren.*

Az Ægyiptomi Alexándriában, Tibérius Alexánder Tißt-tartóſágaban, *ötven ezeren.*

Damaſcúsban, *tiz ezeren.*

Es ezek mint-egy párt-utés avagy támadás által lettek: annak-utánna à Rómajakkal igaz es nyilván-való hadakozáſokban:

Ioppét meg-vévén Céſius Flórus *nyólcz ezeren es négy ßázan* vágattattak-le.

Egy némi-némű Cabulon hegyen, *két ezeren.*

Aſcálonnál való harczõ, *tiz ezeren.*

Iſmét

Iſmét leſek miatt, *nyólcz ezeren.*

Aphacában, mikor à váras kézben eſett vólna, *tizen öt ezeren.*

Garizim hegyén vágattattak le- *tizen öt ezeren es hat ßázan.*

Iotapában, kiben Ioſéphuſ-is jelen vólt, mint-egy *harmincz ezeren.*

Ioppét iſmét meg-vévén vizben merittettek, *négy ezeren két ßázan.*

Tárichæában vágattattak-le *hat ezeren es öt ßázan.*

Gamalában, kik meg-ölettettek, ſ-kik ő magok ßőkdőſtek-alá nyakra-főre, *kilencz ezeren.* Es ſenki eggyetlen-egy ember-is abból à várasból meg nem ßabadúlt, két Aßßonyokon-kivűl, kik eggyek vóltak.

Giſcála váraſát puſtán hagyván, à futás-kőzben ölettek-meg *két ezeren.* Es Aßßonyi-állatok ſ-gyermekek rabſágra vitettek, *három ezeren.*

Gadare-beliek vágattattak-le *tizen*

zen *három ezeren.* Rabbá-tetettek, *két ezeren es két ſázan.*

Azokon kivül kik ſántalanon ſökdöſtek à folyó-vizben.

Idumæának faluiban vágattattak-le, *tiz ezeren.*

Geraſúmba, *ezeren.*

Machærúsba, *ezeren hat ſázan.*

Járdes erdejében, *három ezeren.*

Maſſada nevü Kaſtélyban, kik ö magok öltek-meg magokat vóltak *kilencz ſázan es hatvanon.*

Cyrénében Catulus Tibt-tartótúl vágattattak-le *három ezeren.*

Iéruſálé váraſában penig, à meg-ſálláſnak minden idejében hóltak a-vagy ölettek-meg *tizſer-való ſáz ezeven.* Rabbá-tetettek, *kilenczven hét ezeren.*

Ez ſumma tében (azokon-kivül kiket ſámlálhatatlan ſokakat hagytunk-el) *tizenkétſer-való ſáz es negyven ezeret.* Mit mondaſ hozzá, Lipſi? le-

pſi? leſüggeſted-é ezekre ſemeidet? ſöt inkáb emeldfel: es merjed egyben-vetni ez egy nemzetſéget nek veſedelmével, az egéſ Kereſznek veſedelmével, az egéſ Kereſznek ves

gok kőzőtt ſ-mind kűlſő népekkel-valókat rendben-ſedni, hoſſú, es haſontalan-is vólna. Azt mondom, ugy el-fogyatkozott ſ-ugy el-puſtittatott az à veſedelmeknek ſűntelen raytok forgó fegyverétűl, hogy Plutárchus azt irja (kit ſoha boſſonkodás es álmélkodás-nélkűl, né olvashatok) hogy az ő idejében, egéſ Gőrőg orſág ſem állathatott *három ezer fegyvereſeket*: noha, ugymond, annyit régen à Perſák ellen-való hadakozáskor, az egy kiſded Megarás váraſa egyedűl-is állatott vala. O, hova veſtél-el te è világnak virága, à nemzetſégeknek napja es ſava! Alig vagyon moſt è meg-nyomorittatot Belgiumba oly valamire-kellő váras, à mely annyi ſámú hadakozáſra alkolmatos ferfiakat nem állathatna. Immár Rómát es Olaſ orſágot meg-ſemléllyűk-é? Meg-mentettek engemet azoknak elő-

elő-ſámláláſának terhétűl Agoſton Doctor es Oróſius. Láſd-meg azokat, es azoknak iráſiban à nyomorúſágoknak tengerit. Az egy hadakozásban mely máſodik vólt à Cárthágó-béliekkel, csak Olaſ orſágban, Spániol orſágban, Siciliában, nem egéſ tizenhét eſtendők alatt tőbben veſtek-el (mert ſorgalmatoſſan fel-kereſtem) *tizen ötſör-való ſáz ezer* embereknél. Iúlius Csáſár es Pompejus kőzőtt-való polgári hadakozásban, *három ſáz ezeren*: es annál-is tőbben veſtek, Brutúſnak, Caſsiúſnak, Sext. Põpéjuſnak fegyveri miatt. Es mit ſámlálom-elő azokat à hadakozáſokat mellyek ſokak ſerencséjével es igazgatáſával viſeltettek? Imé az egy C. Csáſár (ô emberi nemzetſégnek veſedelmére es romláſára ſűlettetett ember!) meg-vallya még penig dicsekedvén, *hogy ö tüle ütközetekben tizen egyſer-va-*

ſſer-való ſáz es kilenczven két ezeren ölették-meg. Ugy penig, hogy nem ſámlálta ezek közzé à polgári hadakozáſokban eſett vér-ontáſokat. Csak kevés eſtendők alatt kikben ô Spániol országnak es Galliának parancsolt, à külſő nemzetſegeken történtek ezek à vér-ontáſok. Kit mindazáltal ebben-is fellyül-hallandott amà Nagy Pompejus, ki aztirta vala fel à Minerva templomában *hogy à kiket ö meg-győzött, meg-ſutamitott, meg-öletett, es à kik magokat meg-adták, vóltak huſſon egyſſer-való ſáz nyólczvan három ezeren.* Kiknek ſámához, ha akarod, tedd-hozzá Q. Fábiust, ki *ſáz tiz ezer* Galluſokat: C. Márius, ki *két ſáz ezer* Cimbruſokat: az után-való időben Ætiust, ki az emlekezetes Catalániai harczon *ſáz hatvan két ezer* Magyarokat öletett-meg. Es hogy è hadakozáſokban csak emberek romláſát ne itéllyed lenni:

lenni: vettek váraſok-is. Amà Cenſórius Cátó dicsekedik véle, hogy ô Spániol országban több váraſokat vett-meg, hogy-ſem-mint à menyi napokat abban el-töltött. Sempronius Gracchus, ha Polybiúſnak hiſzünk, ugyan azon országban *három ſázat* rontatott-el. Ugy-is itelem ſemmi idő nincsen, à ki ehez haſonló peldát állathatna, à mi időnkön kivül; de ezt-is à más világban. Ez előtt nyólczvan eſtendőkkel csak kevés Spániolok menvén-bé amà rettenetes nagy es uy tartományokra, ô jó Iſten, micsoda vér-ontáſokat cselekedtek! micsoda öldökléſeket! Nem-is ſólok itt à hadakozáſnak okairól, avagy ſokáſáról, hanem csak ki-meneteliről. Látom azt az országoknak igen nagy feleſſeget; à kit látni-is ſok vólna, ne mondgyam meg-holdoltatni; huſs, avagy harmincz fegyveres vitézek

tezek ala s-fel nyargalták: es ſertesellyel tapodtatták amà mezitelen nyájakat, mi-képpen à kaſa le-vágja à gabonát. Hol vagyon Cúba, ki minden ſigeteknél nagyub? Hol vagy te Háyti? hol vadtok ti Iucáyà ſigetek? kik régenten hat ſáz, avagy tiz ſáz ezer emberekkel bővelkedvén, alig maradott-meg nehol azoknak ti benneteket tizenötöd rèſze à ſaparodáſra. Mutaſdmeg egy-keveſſé te-is magadat, te Péruána, te Mexicána tartomány. O csudálatos es nyomorúlt állapat! az à végetlen nagy föld es valóba máſik világ, annyira el-puſtittatott es el-rontatott, nem külömben. Mint-ha némi-némű mennyei tűz miatt emèſtetett vólna meg. Elmém es nyelvem meg-fogyatkozik énnékem, Lipſi, midön ezeket emlitem: es látom hogy à mi idönkbéli veſedelmek azokhoz képeſt csak poly-

polyvának húlladeki, mint à Comicus *Poëta* mondgya, avagy apró ürgecskék. Mindazáltal à rabſágnak amà ſúlyoſſágáról még nem-is ſólok: kinél ſemmi keſerveſſeb nem vólt à régiek hadakozáſiban. A nemeſſeket, nemzeteſeket, gyermekeket, Aſſonyi-állatokat, mind elviſi vala à győzödelmes fél, ſ-ki tudgya ne-talám az örökké-való rabſágra? Bizonyára valóba rabſágra viſi vala. Az mi-nemű ſokás hogy nem vólt, nincsen-is még, à Kereſztyén világban, méltán örvendezek rayta. Az Törökök valóba követik. Es nincsen ſemmi à mi azt à kegyetlen birodalmat minékünk gyűlöſégeſſebbé es retteneteſſebbe tégye.

XXIII. Reſ.

A' régi dög-halaloknak es El-ſegeknek ki-vált-keppen-való nevezetes

peldai-

peldairol ſſolok. Iſmet à regi Adozaſoknak es ragadozaſoknak nagy-voltarol.

DE te még-is elöb-mégy panaſolkodáſodban. Es à Dög-halált ſ-az Ehſéget-is hozzá-teſed: az Adózáſokat es Ragadozáſokat-is. Akarod-é azért hogy mindeniket egyben-veſſük? meg-cſelekeſe csak rövideden. Mond-meg énnékem hány ezeren hóltak-meg Dög-halál miatt egeſs Belgiúmban, ez öt avagy hat eſtendök alatt? Itélem ötven, avagy hogy leg-többet mondgyak, ſáz ezeren. Az egy Sidó orſágban penig Dávid Király idejében, nem egy egeſs nap, *hetven ezeren* hóltak-meg. Gallus es Voluſiánus Imperátorok idejében, Szerecsen orſágban kezdetven-el à dög-halál, minden Római Provinciákat fel-nyargalt, es tizenöt egeſs eſtendeig hallatlanúl meg-puſtitotta öket. Nem-is olvaſtam ſoha annál nagyub dög-halált, akar az idöt, akar az orſágokat tekincsed. Mindazáltal kegyetlenſéggel es dühöſſéggel nevezetesb az à ki Bizántiumban es à vidék helyekben uralkodot, Iuſtiniánus Csáſár idejében. Kinek oly nagy ereje vólt, hogy minden nap meg-ölt *öt ezer* embereket, néha *tiz ezeret-is*. Felve es kételkedve merném ezt mondani: ha è dolognak ſintén akkori igen hiteles bizonſági nem vólnának. Nem-is keveſebbé csudálhattyuk az Africai dög-halált, mely Cárthágónak el-rontáſa után támadván, az egy Numidiábā *nyólcz ſáz ezer embereket* törle-el: à tenger-mellyéki Africában *ket ſáz ezeret*, es Uticában *harmincz ezer* vitézeket, kik annak à tartománynak örizeſére hagyattak vala. Iſmét ugyan Görög orſágban, Michaêl Dúca Imperátor-

rátorſágában, annyira kegyetlenkedett; *hogy az ęlö emberek* (zónarás ſavai ezek) *tellyeſſéggel nem erkezhettek à meg-hóltak temetéſére.* Végezetre Petrárcha idejében, mint ö maga irja, annyira uralkodott Olaſ orſágban, hogy minden ezer emberek közzül alig maradtak-meg tizen-tizen. Immár ha az Ehſégröl ſólok, bizonyára mi avagy à mi idönk-béliek ſemmi éhſéget ſem ſenvedtek, ha à régieket meg-tekintyük. Honórius Imperátorſágában oly nagy drágaſága es ſükſége vólt minden eledelnek, hogy az emberek egymáſt akarták immár még-enni, es à Játék-néző helyben közönſégeſſen hallatott amà ſó, SZABD ARRAT AZ EMBERI HÚSNAK. Egeſ Olaſ orſágban, mikor à Gottuſoktúl puſtittatnék, Iuſtiniánus idejében, iſmét haſonló vólt; ugy hogy csak az egy Picénúmban ötven e-

zer e-

zer emberek hóltak-meg ehſeggel: es ſerte-ſéllyel nem csak az emberi húſt ettek-meg, hanem az emberek ganéját-is. Két Aſſonyi-állatok (iſonyodom elö-hozni) eyjel-eyjel titkon tizenhét férfiakat öltek, es öttek vólt meg: ök-is meg-ölettetvén à tizen-nyólczadiktúl, ki è dolgot eſében-vette vólt. Nem-is emlitem à Szét várasban-való éhſéget. Sem à közönſégeſſe lett példákat. Hogy ha az Adózáſokról-is kell valamit mondanom: nem tagadom hogy nehezek nem vólnának à mellyekkel mi nyomorgattatunk, de ugy ha ezekröl külön es csak ö magokban téſ itéletet, nem penig ha à régiekkel haſonlitod-öſve. Az Római birodalomba többire minden tartományok, à legeltetö-mezök haſnainak *Ötödét* adták, à ſántó-mezök haſnainak *Tizedét.* M. Antónius es Iúlius Csáſár penig ki-

lencz

lencz avagy tiz eſtendőkre-tartozó adókat-is egy eſtendőben vettek-meg. Meg-ölettetven Július Császár, mikor à ſabadſágért hadakoznának, külön-külön minden polgár *hußon-ötödét* tartozott minden javainak adóban adni: à mi ennél-is nagyub, à Tanács-béliek fejenként, az ő házoknak minden cserepetül, *hat-hat pénzt*. Octávianus Császár penig, (ugy hiſem à maga nevehez képeſt) az ő ſabadoſinak mindé javaiból *nyólczad réſſt* kivánt, ſ-meg-is vette. Es el-hagyó à mellyeket à Három-fő-gubernátorok, es à mellyeket egyeb Tyrannuſok ſerzettek: hogy elő-ſámlálâſommal à miéinket ne tanicsam. Légyen elég ez egy példá tenéked minden ſedéſek-vevéſek es ragadozáſok helyett, mely vagyon à lobbágy-váraſokról. Az mely találmánynál à mint-hogy nincsen ſemmi-

mi erőſſeb à birodalomnak állandóſágára; ugy ſemmi keſerveſſeb nem gondoltathatott à meg-holdolt négondoltathatott à meg-holdolt népek ellen. Szerte-ſellyel minden felé le-telepittetnek vala à hadakozásból ki-aggott légiók es ſeregek à mezőkben es váraſokban; es à nyomorúlt tartomány-béliek minden javokból es jóſágokból egy ſem-pillantásban ki-fordittatnak vala. Nóha ſemmit azok nem vétkeztek, ſemmit ſem érdemelnek vala: hanem mindenben, csak azoknak jóſági es bővelkődő mezei vóltak bűnőſok. Mely dologból bizonyára mindé nyomorúſágoknak néminémű őrvénye tetſik-meg. Nyomorúſág vólt pénzektül meg-foſztatni: menyivel inkáb mezejektül es házoktúl? Nehéz vólt ezekből ki-űzettetni: menyivel inkáb egéſs hazájokból? menyivel inkáb templomoktúl, es oltároktúl meg-foſztatni?

tatni? Ime egy-néhány ezer emberek egy-máftúl el-vonattatnak vala, à gyermekek az ô fûléjektûl; à gazdák az ô házok-népetûl; az Aſſonyi-állatok az ô ferjektûl; es ſok felé-való orſágokra, à mint kinek-kinek ſorſa hozta, el-oſlattatnak vala: némellyek amà *ſáraz Africában*, mint ezen dologról mondgya à *Poëta*, *Némellyek Scythiában, avagy è világ határin kivül-való Britanniában.* Csak ô maga Octáviánus Csáſár az egy Olaſz orſágban *huſon-nyólcz* Iobbágy-váraſokat épitett; à Provinciákban à menyit akart. Es ſemmi egyéb dolog, à mint én tudom, nem volt inkáb veſedelmûnkre minékûnk Galluſoknak es Spánioloknak.

XXIV. Reſ.

Egy nehany csudalatos, es minden idô-beli gonoſſagok felett-valo kegyetlen

gyetlenſegeknek es Ver-ontaſoknak elô ſzámlaláſi.

DE mindazáltal, azt mondod, hallatlá kegyetlenſégek es Vér-ontáſok vannak moſtan. Tudom mire mutatz, es à ki minap történének. De meg-bocsáſs, Lipſi: nincsen-é ſemmi ahoz haſonló à régieknél? O mely tudatlan vagy te, ha nem tudod! mely gonoſz vagy, ha el-titkolod! Mert oly nyilván-valók es ſokak à példák, hogy munkával kell bennek válogatnunk. Hallottad-é hirét, amà ſzerencsés Sullának? tudod azért annak gyalázatos es kegyetlen ſzám-ki-vetéſét-is, mellyel az egy várasból *négy ezer es hét ſáz* polgárokat kergete-ki. Es hogy ne valami ſemmire-kellôknek es à kôſſég közzûl-valóknak itéllyed azokat lenni, *ſáz negyvenen* vóltak közöttök Tanács-beliek. Nem-

is emlitem à számlálhatatlan vér-ontásokat, mellyek az ő engedelméből avagy parancsolattyából esettessellyel lettek. Ugy hogy nem oknélkül kiáltott im-igy fel Q. Catulus, *kikkel élünk immár végre, ha à hadakozásban à fegyveres vitézeket, à békeségben à fegyverteleneket meg-öllyük?* De nem sok idő múlva azon Sullát követvén az ő három tanitványi (értem M. Antóniust, Octáviánust, Lépidust) hasonló-képpen *három száz Tanács-bélieket* űztek szám-ki-vetésben: Római Lovag-renden valókat többet *két ezernél.* O gonoszságok, kiknél keservesebbet soha à Nap né látott nem-is lát, egész Napkelettűl fogva nap-nyúgatig! Appiánust, ha akarod, olvasd-meg, es abban sok-féle es útálatos ábrázattyát látod-meg azoknak à kik lappangottak, futottak; es à kik azokat meg-tartoztatták, elő-vonták; meg-

meg-látod azoknak gyermekinek, es feleségineknek környülök-való sivásokat-rivásokat: el-vesztek én, ha abban à vad es baromi időben à természetet nem mondod el-vesztetnek lenni. Ezek penig à Tanács-béliekben es à Lovag-rendeken történtek; az az, mayd annyi Királyokon es fejedelmeken: de talám à sokaságon nem kegyetlenkedtek. Sőt láss-meg azon Sullát, à ki *négy légiókat mellyek az elött az ellenkező párton voltak, de immár az ö hivsége alá haylottak vala, à város Majorjában, héjában esedezvén néki fogadása-szerint-való kegyelmességéjért, egyszer s-mind le-vágata.* Kiknek midőn halálok orája-való fohászkodások szinten à Tanács-házban-is meg hallattatnek, es à Tanács meg-rettenvén hátra-fordúlna, monda Sulla: *Ehez lássunk, Tanács-béli Uraim, én parancsoltam megbüntetni egy-néhány pártolkodó vitézeket.*

Nem-is tudom mit csudállyak itt inkáb: azt-é hogy ember ezt cselekedhette, avagy hogy ezt mondhatta. Es kivánß-é tőb példákat à kegyetlenségre? hallyad. Servius Gálba Spániol orßágban egybe-hivatván hárõ városnak lakosit, mintha magok javára-tartozó dolgokról végezne vélek, hirtelenséggel megőle bennek *hét ezeret*, kiknek nagyub réße az iffiúságnak ßime vala. Azon tartományban L. Licinius Lucullus Consul, *húß ezeret* vágatale à meg-hóldolt Caucæusok kőzzűl, be-kűldvén à várasban à vitézeket keze bé-adásával meg-erőssitett hiti ellen. Octáviánus Augustus meg-vévén Perúsiát, *azok közzül kik immár magokat meg-adták vala, mind à két fö rendböl válogatva három ßázat, à Iúlius Csáßár tißteletire ßentelt oltár elött mint-egy áldozatra-való barmokat meßárla-fel.* Antoninus Caracalla, nem tudom

tudom micsoda tréfa-beßédert haraguván az Alexándria-béliekre, bé-menven à várasban békeségnek ßine alatt, az egéß várasnak iffiú rendeit à mezőben őßve-gyűjtvén, kőrnyűl-vévé vitézekkel, es jelt adván eggyig mind le-vágatá. Es à tőb sokaságon-is hasonló-képpen kegyetlenkedvén, az igen bő népű várast tellyességgel meg-űresité lakositúl. Mithridátes Király egy levelével *nyólczvan ezer* Római polgárokat őlete-meg, kik egéß Asiában kereskedésnek okájért el oßlottak vala. Volésus Messálla Asiának Vice-Consula, egy napon, *három ßáznak* vetette fejét, es kezeit hátúl őfve-kocsolván s-à testek kőzőtt sétálván, mint-ha igen nagy jeles dolgot cselekedett vólna, fel-kiáltott, *ô bezzeg királyhoz illendö dolog ez*, ugymond. Még eddig pagányokról es hitetlenekről ßólottam, de imé az igaz I-

igaz Iſten-tiſztelők közzül-is láſd-meg Theodóſius Fejedelmet, ki Theſſálonicában nagy iſtentelenül es csalárdúl à játék-nézö helyben mint-egy játékra *hét ezer* ártatlan embereket öſve-gyüjtvén, vitézeket küldé reájok es meg-öleté öket. Kinél ſemmit iſtentelenbül à régieknek minden iſtentelenſégek ſem cselekedett. Mennyetek-el ezek utan édes Belgáim, es vádollyátok à moſtani Fejedelmeknek kegyetlenſégét es hitetlenſégét.

XXV. Reſ.

A' mi raytunk-valo kegyetlenſegnek utalatoſſagat-is le irom. Megmutatom hogy az az emberi termeſzettül avagy gonoſſagtul vagyon. Es hogy regenten-is voltak mind teſti ſ-mind lelki nyomorgataſok.

VEGE-

VEGEZETRE vádolod à moſtani kegyetlenkedéſt-is, es à teſteknek ſ-lelkeknek nyomorgatáſit. En ſem akarom à mi idönket negédeſſen magaztalni, avagy gyalázni. Mert mi jó végre cselekedném azt? csak arról ſólok à mi az Egyben-haſonlitáſra tartozik. Mikor nem vóltak azok à nyomorúſágok? es holott nem vóltak? Negok? es holott nem vóltak? Nevezz énnékem vala-mely idöt, nevezz vala-mely nemzetſeget à mely emlekezetes kegyetlenſég-nélkül lett vólna. Ha nevezhetz: mert koczkára vetem itt magamat: én-is meg-vallom hogy mi minden nyomorúltaknál nyomorúltabbak vagyunk. Mit halgatz? Igaz à mint látom, amä régi becstelen mondás, *Hogy à jó Fejedelmek neveit mind eggyig ſel-irhatnák egy gyürüre.* Tudni-illik bé-oltatott az emberekben, hogy à birodalommal kegyetlenül éllyenek:

nek: nem-is tarthatnak abban könnyen módot, à mi feletteb-való. Tulaydon mi-is kik à kegyetlenségről panaſolkodunk, magunkban viſellyük à kegyetlenségre ingerlő okokat: es ſokaknak nem akarattyokon múlik-el hogy azokat ki ne öncsék, hanem erőtelenségeken. Az kigyó ugy-vagyon el-lankad à hidegben, mindazáltal nála vagyon az ő mérge, de nem bocsáttya azt ki: haſonló-képpen vagyon à mi dolgunk, kiket egyedűl csak az erőtelenség tartoztat-meg az ártalomtúl, es à Szerencsének némi-némű hidegſége. Adgy erőt, adgy eſközöket nékik: s-felek rayta hogy ſokan leg-kegyetlenbek lennének azok közzűl, kik moſt ennyire kárhoztattyák à kegyetleneket. Példa erre à minden-napi élet. Tekincsmeg mint kegyetlenkedik amaz atya az ő fiain, ama gazda az ő ſólgain, a-

in, amà tanitó-meſter az ő tanitványin. Mind eggyig Phálariſek enyin. Mind eggyig Phálariſek ezek az ő nemekben: es ſintén olyan háborúkat inditnak à folyó-vizen, à miné-műket à Királyok à nagy tengeren. Egyéb oktalan állatokban-is ezen terméſet óltatott. Kik nagyub réſze azon egy nemből-való állatokon kegyetlenkednek, à levegő-égben, à földön, à vizben.

——— *Igy à nagy hal gyakorta meg-éſſi*
Az apró halakat, igy à madarkákat
meg-öli az ölyü,

mint Varró igazán mondgya. De azt mondod, teſti nyomorgatáſok azok: moſt ez à rettenetes dolog, hogy à lelkeken-is kegyetlenkednek. Ugy-é, à lelkeken? meg-láſd irégyſégből ne mond ezt inkáb, hogy-ſem-mint igazán. Ennekem ugy tetſik nem iſméri az ő magát es amà mennyei terméſetet, valaki

azt

azt iteli hogy à Lélek nyomorgattathatik avagy kénſerittethetik. Mert ſoha ſemmi külſö erönem cselekedheti, hogy akarjad à mit nem akarſz, hogy azt hidgyed à mit nem hiſz. Vagyon valakinek hatalma à léleknek im-è kötelen avagy ſövetſégén: de ö magán nincsen ſenkinek. Az Tyrannus el-ſakaſthattya azt à teſtül, de annak terméſetit meg nem oſlathattya: à ki tiſta, örökké-való, tüzhöz haſonló lévén, minden külſö es erö-ſak-tévö illeteſt ſemminek-tart. De értelmét nem ſabad ki-mondani az embernek. Légyen ugy. Nyelvedet zabollázzák te-hát ugy meg, nem lelkedet: nem-is itéletedet, hanem cselekedetedet. De uy es hallatlan dolog ez. O jó iffiú, mely igen tévelygeſ! Hányat nevezhetnék kik à kegyetlenektül meg-büntettettek értelmökert, mellyet alkolmatlanúl

lanúl mondottak-ki? Mely ſokan igyekeztek azok közzül az itéleteken erö-ſakott tenni? még penig az Iſteni dolgokban. Az Perſiai es Nap-keleti Királyok imádáſa minden-napi ſokott dolog vólt. Es tudgyuk, hogy Nagy Sándor-is azon Iſteni tiſteletet kivánta magának, mellyet nem javallott az ö paraſt Macédóniája. Az Rómaijak között amà jó es mértekletes Fejedelem Auguſtus, à provinciákban ſöt minden házaiban papokat es ſentſég kiſólgáltatokat tartott, mint-egy Iſten. Caligula az Iſtenek oſlopinak fejeket el-vagdaltatván, à magáját tétette felikben, nevetſéges iſtentelenſégéből: ugyan ö à maga tiſteletire templomot, ſentſég ki-ſólgáltató papokat, es igen drága áldozatokat rendelt. Neró Apollónak akart neveztetni: es à leg-tekintetſeb polgárok ezert à vétekert ölettek-

lettek-meg, *hogy soha sem áldoztak annak az Isteni nevezetnek.* Immár Domitiánus, *mi Istenünknek es urunknak*, nyilván hivattatik vala. Az mely héjában-valóság avagy istentelenség ha most vala-mely királyban találtatnék, Lipsi, mit mondanál? Nem-is evezek bellyeb è veßedelmes tengerben, kiben nem haytnak avagy nem vónßnak engemet è negédeßégeknek semmi fęle ßelei. *Mert à halgatásnak bátorság jutalma.* Az régi rabságos ßolgálatnak è dologra-tartozó csak egy bizonságát hozom-elő, es azt-is à te Tácitusodból: kire kérlek figyelmezzél reá. Igy ir Tácitus à Domitiánus idejéről: *Olvassuk mikor Arulénus Rústicus Pætus Thráseát, Hérennius Senério Priscus Helvidiust irásokban dicserték vólna, meg-ölettek érette. Es nem csak ö magokon, hanem azoknak irásin-is kegyetlenkedtek, bizván azt à Három-fö gubernátorokra, hogy*

hogy à fö túdós emberek irásit à közönséges gyülekezetben es ßintén à piaczon égettetnék-meg. Túdni-illik azt itéltek hogy avval à tüzzel à Római nép ßavát, es à Tanácsnak ßabadságát, es az egéß emberi nemzetségnek itéletit el-óltbattyák: annak-felette ki üzték à Bölcseségnek tanitóit, es minden jó mesterségeket ßám-ki-vetették, hogy sohol semmi tißtességes dolog ßemek elött ne forogjon. Bizonyara nagy példai vóltunk à türésnek-ßenvedésnek, es à miképpen lattak à régiek micsoda vólt leg-fellyeb-való à ßabadsagban: ugy mi-is lattuk mi vólt leg-súlyossab à ßólgálatban: el-vétettetvén tülünk tudakoskodasok altal à ßólasnak es hallasnak ßabadsaga-is. Még emlekezetünket-is beßédünkel eggyütt el-veßtettük vólna, ha ugy à mi hatalmunkban vólna el-feletkezni, mint halgatni.

XXVI. Reß.

Vegezetre meg-bizonyitom hogy nem

nem csudalatosok sem nem uyjak ez Nyomorusagok. Minden emberekkel es nemzetsegekkel közönsegesek voltak. Es abbol valami vigaztalast keresek.

NEM-IS tések többet hozzá az Egyben-hasonlitásról. Az én Légiómnak másik seregére megyek által, mely az Uyság ellen hadakozik: de rövideden, es semminek-alitva sólok arról. Mert immár fostogattya inkáb è Légió à meg-gyözetett ellenséget, hogy-sem-mint vagdalkozva harczolna vele. Bizonyara penig micsoda uy dolog lehet abban az embereknél, hanem ha valaki maga-is uy lęvén uyjonnan kezdené ismérni az emberi dolgokat? Helyessen es okossan cselekedett Crántor, kinek mindenkor sájában vólt im-è vers:

Iay

Iay énnékem! mijert jay énnékem?
emberi dolgokat ßenvedtem.

Mert naponként elö-fordúlnak è Veßedelmek, es némi-némű ößveköttetett kerekdédségben járnak è világban. Mit suhaytaß è ßomorú dolgokon? mit csudálkozol?

O Agamemnon, nem-csak mind örvendetes dolgokra ßült tégedet Atreus, à te atyad.
Szükséges hogy örvendgy-is bánkodgyal-is.
Mert halandósagban ßülettettel:
Es akar-mint ellenkezzél, de à-képpen következik à mint Isten akarja.

Az inkáb csudálatos dolog, ha találkozik valaki è közönséges törvény-kivül, es nem veseli azt à terhet mellyet mindenek viselnek. Sólon Athénásban egy baráttyát ki felette igen kesereg vala fel-vitte à várban, es à nagy várasban körös-környül-lęvö házakat mind megmuto-

mutogatván neki, mondott: Gondold-meg, mely sok keserűségek vóltak regen è házakban, mely sok vagyon most, mely sok lésen ez után: es sűnnyél-meg az embereknek közönséges nyomorúságit ugy mint à magadét siratni. Akarnám, Lipsi, ha azont követnéd è nagy világban. De mint-hogy valósággal nem követheted; noha, cselekeddmeg gondolatoddal, s-Fel-állatlak tegedet, ha akarod, amaz igen magas Olympus hegyére, nézz-el onnat minden városokat, tartományokat, országokat: es itéld ugy mintha annyi keritésit látnád az embereknek vesedelminek. Nemi-némű láték-nézö es mint-egy Bay-vivó helyek ezek, kikben à Szerencsének amà véres játéki soktak lenni. Neis nezz igen messe. Látod-é Olasz országot? még harmincz estendeje nincsen, hogy à kemény es kegyetlen ha-

len hadakozásoktúl mind ket felől meg-nyúgott. Amà séles Német országot látod? Hatalmas sikrái látattak abban minap à polgári hadakozásnak: mellyek ismét lobognak, es, ha meg nem csalatkozom, sokkal vesedelmesseb láng gerjedez belövalók. Britanniát látod? süntelen-való hadak es vér-ontások vannak abban, es hogy most egy-kevessé békességben vagyon, közönnye az Assony-ember birodalmának. Látod-é Galliát? lássad es sánnyad: annak még most-is minden részeiben à vérrel-forró hadakozásnak meg-emésztö feneje másdogál. Nincsen-is külömbé à dolog ez egés világban. Kikről gondolkozzál, Lipsi: es à nyomorúságoknak illyen közönséges-vóltával, könnyebbicsed à tiéidet. Es mi-képpen à győzödelmes Pompákban sólgát soktak hátúl hagyni, ki à győzödelmes örömnek

nek közepette ottan-ottan azt kiálcsa, Ember vagy: ugy mindenkor melletted állyon teneked im-ez intő, ki azt kiálcsa, Emberi dolgok ezek. Mert à mi-képpen könnyeb à múnka mellyet sokan viselnek: ugy à bánat-is.

XXVII. Reß.

Az egeß Beßedet Be-rekeßtẽ. Es rövid inteßt-teßek arrol-valo gyakor gondolkodaßra es elmelkedeßre.

MINDEN seregeimet es beßédemet elődben-állattam, Lipsi: es meg-hallottad à mellyeket én haßnosoknak itéltem lenni az Alhatatosságra à Bánat ellen. Mellyek vayha teneked nem-csak kedvesek, hanem haßnosok-is lennének: nem csak gyönyörködtetnének, hanem inkáb segitenének! Segitnek penig, ha nem csak fűleidben, hanem elmédben bocsátod-be azokat: es à meg-hallott dolgokat el nem veted sem ki-fáradni nem engeded, mint à föld ßinére vetett magokat. Végezetre ha ottan-ottan eßedben forgazetre ha ottan-ottan eßedben forgatod es ßorgalmatossan elmélkedel felőlők. Mert mi-képper à tűz nem egy csapással üttetik-ki à tűz-kőből: ugy à mi hideg elméinkben, nem világosodik-meg egy első intéssel à tisteßségnek bennünk lappangó es el-hirvadott ereje. Az mely hogy vala-mikor igazán világoskodgyék te benned, es nem-csak ßóval avagy ßinnel, hanem valósággal es cselekedettel, alázatossan kérẽ es imádom amaz örökké-való es mẽnyei tűzet.

Mikor ezeket mondotta volna, fel-kele hirtelen, es monda, El-mégyek Lipsi. Ez déli meleg jele nékẽ az ebédnek. Iőy-el te-is velem. En mondék, örömeßt es vigán el-mégyek: es à mint à ßentßéges dolgok-

ban ſokott lenni, męltán kiálthatom moſt amazt,

El-kerûltem à gonoſt, meg-találtam à jot.

VEGE.

§(:)§

AZ FOGYATKOZASOK IOBBITASI.

Kerem az Kegyes Olvaſot, hogy minek elôtte ez kônyvetskének olvaſaſahoz fogna, ez nagyob fogyatkozaſokat (mellyeket hamarjaban ki-ſzedegettem) jobbitsa-meg. Nem tagadom, hogy ezeken kivül-is nem volnanak fogyatkozaſok ez munkaban, fô-képpen az punctumoknak es virgulaknak helyheztateſiben. De meg-gondolvan az olvaſo, hogy kôteles foglalatoſſagim miatt, nem érkezhettem eléb ez nyomtatáſnak revideálaſára, hanem à mikor az munka éppen végben ment; kérem még-is, né felettéb itéllyen-meg érette.

Pag, 1, lin, 16, lege magas. p, 3, l, 2, l, kevelyſegerôl. p, 6, l, 15, l, fôlyhôk. p, 7, l, 9, l, taplojat p, 8, l, 21, l, va o. p, 10, l, 1, l, hét p, 11, lin, 15, l, hartyajan. p, 13 l, 19, le, ez, ib. lin, 22, l, tagittya. p, 14, lin, 4, leg, taſzittaſſam. ibid, lin, 19, leg, meg-ſzemlélt, ibid, lin, 21, leg, hazadban. P, 16, lin, 21, leg magadban p, 24, lin, 6, leg, birodalomrol. ibid. lin, 11, leg, ſâr. p, 25, lin, 12, leg, ſetétſégben. ibid: lin, 21, leg. dolognak. p, 27, lin, 14, l, mafik p, 28, lin, 2, leg kôzôſülés. p, 31, lin, 15, leg. némellyeknek p, 38, lin, 13, leg. el-borittyak. pa, 42, lin, 8, leg à mit ibid. leg. 21, poſt verba, ſ-legelôſzôr-is, adde, à kép-mutataſt. p, 43, lin, 7, leg, kérded-é. p, 44. lin, 16, leg, Amit ibid: lin, 23, leg jatek. nézô. p, 48, lin, 11, leg, czomjaidat pag, 49, lin, ult: leg. eméſzted meg p, 60, lin, 22, leg vaſaval. p, 63, lin, 7, leg. poſt verbum, jo adde, ſzerencsejen ôrvandünk p, 65, lin, ult: leg. Bruxella. p, 69, lin 18, vocem, hanem, leg. diſiunctim, hanem, p, 78, lin. 13, leg ſzerzette. pag, 95, lin, 1, leg. Bicra, ibid lin, 11.

 in voce,

in voce, Canine fasoknak, dele divisionem. pag 131, lin, 17, leg. legit reá. à gonossagra még? p, 134 lin, 19, leg. uszkalnak. pag, 137, lin, 14, in verbo, meg razhatod-é, dele ultimam divisionem. pag, 138, lin 13, leg. hazat, pag. 144, lin, 13, leg Noha. p, 168, lin 26, leg. faratsagunknak: útúnknak, &c. pag, 178 lin, 3, leg. kôvetem. pag, 180, lin, 17, 18, leg, ez nyomorusagokat, úgy, &c. pag, 186, lin, 13, Post verbum tartomanynak. dele punctum. pag, 190, lin. 10, leg ti pag, 201, lin, 20, leg, né talam pag, 220, lin 5, leg ez. pag, 281, lin, 8, leg. hét-szazan, pag, 285, lin, 19 leg, Aëtiust. pag, 299, lin, 11, leg. szine. pag, 387, lin 19, leg Senecio.

Esmas Ez Esmas Crucifixi

Ex Job. 14. v. 1. et 2.

Homo natus de muli
ere, brevi vivens tem
pore, repletur multis
miseris. qui quasi
flos egreditur et con
teritur, et fugit velut
umbra, et nunquam in
eodem statu per
manet.

Vitatur ingenio

Semel in vitium seu male
seu bene facta, premunt
Calamitates tolerari debent
nam felicitate corrumpitur
aetas.

Újrakötésekor nem
vágták körül.

VÉGE

Lipsius Justus

Justus Lipsiusnak az
állhatatossagrol irt két köny-
vei

Debreczenben, Fodorik Menyhárt, 1641

Kovár, Egyetemi könyvtár 21945.